

**ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

**REVIEW
OF COUNSELLING AND GUIDANCE**

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

**ΤΡΙΜΗΝΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ - ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

**Επίσημη Επιστημονική Περιοδική Έκδοση
της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)**

**QUARTERLY
REVIEW OF COUNSELLING AND GUIDANCE**

Official journal of the
HELLENIC SOCIETY OF COUNSELLING AND GUIDANCE
Address: 31 Berangerou str. Athens 104 32, HELLAS

Τεύχος 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009
Volume 88-89, October-December 2009

Συντακτική Επιτροπή:

- **Υπεύθυνος Έκδοσης:** Μιχάλης Κασσωτάκης, Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστημιούπολη, Άνω Ιλίσια, 157 84 Αθήνα, τηλ. 210-7277527 e-mail: mkassot@mail.ppp.uoa.gr.
- **Αναπληρωτές Υπεύθυνοι:** Παναγιώτης Σαμοΐλης, Σύμβουλος Σταδιοδρομίας, Κ. Φλώρη 3-5, Αθήνα 113 63, Ουρανία Καλούρη, Καθηγήτρια Α.Σ.Π.ΑΙ.Τ.Ε., Ομήρου 19, Ν. Ψυχικό, 154 51 Αθήνα.
- **Μέλη:** Αρχ. Γαβριήλ, τ. Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ2, Πόντου 52, 115 27 Αθήνα. Θεόδωρος Κατσανέβας, Καθηγητής Π. Πειραιά, Βερανζέρου 31, 104 32 Αθήνα. Νίκος Φακιολάς, Δρ. Κοινωνιολογίας, Διευθ. Ερευνών ΕΚΚΕ, Φωσκόλου 9, Αθήνα 11141.

Οι εργασίες για δημοσίευση στο περιοδικό και οι συνδρομές πρέπει να στέλνονται στον κ. Θεόδωρο Κατσανέβα, Βερανζέρου 31, Αθήνα 104 32. Αυτή είναι και η επίσημη διεύθυνση της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. Δικτυακός Τόπος www.elesyp.gr

Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

- **Πρόεδρος:** Θεόδωρος Κατσανέβας
- **Αντιπρόεδρος:** Ουρανία Καλούρη
- **Γραμματέας:** Αρχάγγελος Γαβριήλ
- **Ταμίας:** Έλενα Μαστοράκη
- **Μέλος:** Φατεινή Κατσαμπούρη

**Κεντρική Διάθεση:
Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»**

- Εμμ. Μπενάκη 59, 106 81 Αθήνα. Τηλ. 210-3302033 - fax: 210-3817001
- Μοναστηρίου 83, 54 627 Θεσσαλονίκη. Τηλ. (2310) 500035 - fax: (2310) 500034

Τα ανυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις θέσεις της Εταιρείας. Τα ανυπόγραφα τις θέσεις των αρθρογράφων (βλ. οδηγίες στο τέλος του τεύχους 2-3, του τεύχους 36-37 και του τεύχους 60-61 για τη σύνταξη εργασιών).

Ποιοι και πώς γίνονται μέλη της Εταιρείας: βλ. καταστατικό στο τ. 1 του περιοδικού και στο τ. 60-61.

Διάθεση του περιοδικού:

1. Στα μέλη της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. διατίθεται δωρεάν.
2. Στο εμπόριο και σε συνδρομές διατίθεται από τις εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» (από τεύχη 28-29 και εξής). Από τις εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ διατίθενται τα τεύχη έως και 24-25.
Λιανική πώληση (για το 2009): τιμή απλού τεύχους 5 Ευρώ, διπλού τεύχους 9 Ευρώ.
3. Συνδρομές (απευθείας από τις εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»): Ετήσια (2008) εσωτερικού: φυσικά πρόσωπα, βιβλιοθήκες, σχολεία κ.λπ. 18 Ευρώ. Κύπρου: Λίρες 15. Εξωτερικού: 35\$.
Αποστέλλεται και ταχυδρομικά

Copyright 2009: «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» – ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή ή η μετάδοση όλου ή μέρους του περιοδικού χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ISSN 1105-2449

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

CONTENTS

(Articles in Parts B and Γ with Abstracts in English, French or German)

A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ - AN INTRODUCTORY WORD	6-7
B. ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	
α. <i>Α.Γ. Γαβριήλ</i> . Ζούμε για να Εργαζόμαστε;	8-10
β. <i>Ουρ. Καλούρη-Αντωνοπούλου</i> . Συμβουλευτική Προσφύγων, Παλιννοστούτων, Μεταναστών και Αιτούντων Άσυλο	10-12
γ. <i>Μ. Κασσωτάκης</i> . Η Πρόσφατη Οικονομική Κρίση και ο Ρόλος του Επαγγελματικού Προσανατολισμού	12-13
δ. <i>Θ. Κατσάνεβας</i> . Με Σεβασμό στην Ιστορία της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και το Βλέμμα στο Μέλλον	14-15
ε. <i>Π. Σαμοΐλης</i> . Η Συσπειρώση	15-16
στ. <i>Ν. Φακιολάς</i> . Προτεραιότητες για το Θεσμό ΣυΠ	16-17
Γ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ - ΕΡΕΥΝΕΣ	
1. <i>Γεώργιος Ι. Ιακωβίδης</i> . Η Αναγκαιότητα Αναπροσαρμογής της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη	19-32
2. <i>Θεόδωρος Κατσάνεβας</i> . Μια Σύγχρονη Προσέγγιση στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό: Ο Χρυσός Κανόνας για τη Σωστή Επιλογή Σπουδών, Επαγγέλματος και Καριέρας	33-42
3. <i>Λεωνίδας Κατούρας</i> . Συμβουλευτική Διαδικασία και Θεραπευτικές Μορφές Τέχνης	43-64
4. <i>Ελένη Νικολάου</i> . Η Συμβολή της Συμβουλευτικής στην Ενίσχυση των Διαπροσωπικών Σχέσεων των Νηοπαλίων Παιδιών στο Χώρο του Σχολείου	65-76
5. <i>Αναστασία Τσιούντου</i> . Η Διερεύνηση της Επίδρασης του Φύλου στον Προσδιορισμό των Παραγόντων Συμμετοχής σε Προγράμματα των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων: Το Παράδειγμα του Κέντρου Εκπαίδευσης Ενηλίκων Καρδίτσας	77-95
6. <i>Αργυρώ Χαροκοπάκη & Ελένη Ανδρέου</i> . Εφαρμογή της Κοινωνιογνωστικής Θεωρίας στην Επαγγελματική Ανάπτυξη και τη Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας: Σύγχρονες Τάσεις Έρευνας και Εφαρμογές	96-113
7. <i>Ιωάννης Δ. Χριστοκόπουλος</i> . Η Αναγκαιότητα της Εφαρμογής Προγραμμάτων Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της Χώρας	114-123

Α. ΒΙΒΛΙΟ – ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ – ΑΠΟΦΕΙΣ

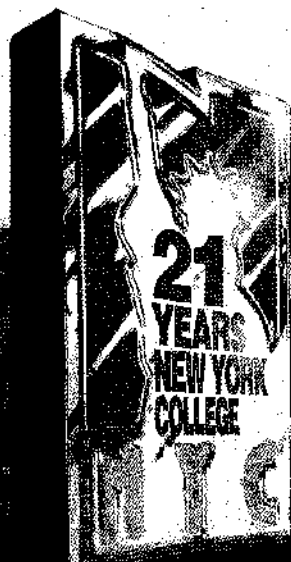
Βιβλιοπαρουσίαση

1. Ζερβός, Γρ. (2008). *Η Ψυχολογία της Γλώσσας – Ψυχολογική Προσέγγιση της Χρήσης και της Εξέλιξης της Γλώσσας*.
Παρουσίαση από τον Σπύρο Κρίβα 125-126
2. Κατσίκας, Α. (2008). *Ανήλικοι Παραβάτες – Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής Παρέμβασης*.
Παρουσίαση από την Ουρανία Χ. Καλούρη 127-128

Ε. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα Νέα της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. (Επιμέλεια: Παναγιώτης Σαμούλης)

1. Η Γενική Συνέλευση των μελών της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. / Αρχαιρεσίες 129-130
2. Απολογισμός – Προϋπολογισμός 131
3. Η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. οργανώνει Πανελλήνιο Συνέδριο 131-132
4. Προσεχή Συνέδρια της Διεθνούς Εταιρείας ΙΑΕΨΓ 132
5. Τεύχη της Επιθεώρησης 132
8. Βιβλία – Περιοδικά που λάβαμε 132-133

52 ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΤΑΘΕΡΗ ΑΞΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΣΤΗ ΓΝΩΣΗ

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΑ

Business (Διοίκηση Επιχειρήσεων)

BA (Hons) Business Studies
BA (Hons) Business with Marketing
BA (Hons) Business with Finance
BA (Hons) Business with HRM
BA (Hons) Business with Logistics
BA (Hons) Business with International Business
BS in Business Administration
BS in Finance
BS in Marketing
BS in Management
BS in International Business
BS in Business Communications
Bachelor in Business Administration (in Greek)
Bachelor in Tourism Management (in Greek)
BA (Hons) in Business Management - HND + Year Top-Up

Informatics (Πληροφορική)

BS in Information Systems
BSc (Hons) in Internet Engineering & Web Management
BSc (Hons) in Computer Networking
BSc (Hons) in Information & Communication Technologies
BSc (Hons) Computer Science
BSc (Hons) Mobile Computing and Communications
BSc (Hons) in Business Information Technology - HND + 1 year top up

Humanities (Ανθρωπιστικές Σπουδές)

BS in Psychology
BA in Communications
BA in Communication: Mass Media Production
BA (Hons) in English Language and Teaching
BA (Hons) in Psychology
BS in International Relations
BA in Film Studies (to be validated)

Tourism (Τουριστικών Επιχειρήσεων)

BA (Hons) Business with Tourism
Bachelor in Tourism Management (in Greek)

Shipping (Ναυτιλιακό)

BA (Hons) in Business Shipping

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ

Business (Διοίκηση Επιχειρήσεων)

MBA (Management)
MBA in Marketing
MBA in Banking
MBA in Human Resources Management
MBA in Management of Information Systems
Executive MBA in Tourism Management
European MBA in Global Marketing Management
European MBA in Luxury Brand Management
European MBA in Entrepreneurship & Small Business Administration
European MBA in International Finance
MPH by Innovation
PhD by Publication

Informatics (Πληροφορική)

M.Sc. in Internet Engineering & Web Management

Humanities (Ανθρωπιστικές Σπουδές)

MA in Professional Communication & Public Relations
MA in Clinical-Counseling Psychology
Master of Science Degree in Education: Teaching and Learning (ETAL)
Master of Science Degree in Instructional Technology and Distance Education (ITDE)
M.A. Management of Language Learning

Tourism (Τουριστικών Επιχειρήσεων)

Executive MBA in Tourism Management

Shipping (Ναυτιλιακό)

M.Sc. in Marine Engineering Management
M.Sc. in Engineering Management

Σε συνεχή συνεργασία με Ευρωπαϊκά και Αμερικανικά πανεπιστήμια για 21 χρόνια (με το Κρατικό Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης **SUNY/ Empire State College**, το Βρετανικό **Greenwich University** και 7 ακόμα Διεθνούς φήμης Πανεπιστήμια: **UKB, LaSalle University, Sunderland University, Nova Southeastern University, ESG, NAU** και **University of Bolton**) το NYC έχει

κερδίσει την εμπιστοσύνη των πανεπιστημίων αυτών αλλά και των φοιτητών του, καθώς αξιοποιεί και κύρος στην αγορά εργασίας.

Σ' ένα πολυπολιτισμικό και υποστηρικτικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, με σύγχρονα προγράμματα σπουδών, δυναμική παροικία σε πέντε ευρωπαϊκές πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πράγα, Τίρνα, Βελγιάδι) με την ίδρυση αναγνωρισμένων ιδιωτικών πανεπιστημίων και με διεθνές εκπαιδευτικό προσωπικό από τα καλύτερα πανεπιστήμια του κόσμου, το New York College διεκδικεί την πρώτη θέση στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση.

NEW YORK COLLEGE
EURO-AMERICAN EDUCATION

ΤΑ ΠΤΥΧΙΑ ΚΟΡΗΓΓΟΥΝΤΑΙ ΔΙΕΥΘΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΑ ΣΧΕΔΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

ΤΟ NYC ΕΝΑΙ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΟΠΙΣ (UKU - UKU) ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΤΟ NEW YORK COLLEGE (ΑΘΗΝΑ & ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ) ΕΧΕΙ ΛΑΒΕΙ ΑΔΕΙΑ ΙΔΡΥΣΗΣ ΣΕ ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ (ΚΕΚ 153 / 1532 / 27.07.2009)

Υπεύθυνη Αντιπρόεδρος - Πληροφορίες:
Αθήνα: Αρχιλάς 38, 105 68 Σύνταγμα,
Τηλ: 210 32 25 954, Fax: 210 32 33 337, e-mail: nycc@nycc.gr
Βεσσαλονίκη: Κατωπόλε 5 & Πανεπιστημίου 545 29,
Τηλ: 2510 289 579, Fax: 2510 835 214, e-mail: nycc@nycc.gr

www.nyc.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Δύο Λόγια από τη Συντακτική Επιτροπή

Η Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού είναι το επίσημο όργανο της Ελληνικής Εταιρείας Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.). Στοχεύει, κυρίως, στη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των μελών της Εταιρείας, στην προβολή επιστημονικών απόψεων και θέσεων σχετικά με το θεσμό της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού, στη διάδοση των προτάσεων της Εταιρείας και στη γνωστοποίησή τους προς όλους τους αρμόδιους παράγοντες.

Η παρουσίαση των σύγχρονων εξελίξεων που αφορούν θέματα θεωρίας και πράξης της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού εντάσσεται, επίσης, στους στόχους του περιοδικού. Ο στόχος αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας, δεδομένου ότι ο παραπάνω θεσμός θεωρείται ακόμη νέος στην ελληνική πραγματικότητα. Χρειάζεται, λοιπόν, όσοι ασχολούμαστε, άμεσα ή έμμεσα, μ' αυτόν να διαμορφώσουμε κοινούς στόχους, να προβάλουμε και να υποστηρίξουμε ιδέες και προτάσεις που τον προάγουν και τον αναβαθμίζουν.

Η Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού είναι στη διάθεση όλων όσοι θέλουν να στηρίξουν την προσπάθεια αυτή. Αποτελεί βήμα για όσους ενδιαφέρονται για τη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό, ένα βήμα ελεύθερο από όπου η φωνή της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. μπορεί να ακούγεται δυνατότερη προς κάθε κατεύθυνση.

Τα κείμενα που δημοσιεύονται έχουν θεωρητικό, ερευνητικό, πρακτικό και ενημερωτικό χαρακτήρα και μπορούν να αναφέρονται τόσο στον ελληνικό όσο και στο διεθνή χώρο. Έτσι το περιοδικό καλύπτει και τα ενδιαφέροντα των ειδικών στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό και τις ανάγκες εκείνων που επιθυμούν να βρουν σ' αυτό στοιχεία πρακτικών εφαρμογών ή πληροφορίες για τις εξελίξεις που πραγματοποιούνται σε σχέση με το θεσμό της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Επίσημη γλώσσα του περιοδικού είναι η Ελληνική. Δημοσιεύονται όμως κείμενα και στα Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά, ενώ τα ελληνικά άρθρα συνοδεύονται από σύντομη περίληψη σε μία από τις παραπάνω γλώσσες. Τα επιστημονικά κείμενα που δημοσιεύονται στο περιοδικό κρίνονται από ειδικούς επιστήμονες στους οποίους η Συντακτική Επιτροπή τα διαβιβάζει, απαλείφοντας το όνομα του συγγραφέα (ή των συγγραφέων).

Η απήχηση που έχει η Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού σ' όσους ασχολούνται ή εφαρμόζουν τον αντίστοιχο θεσμό στην εκπαίδευση, την απασχόληση ή σε άλλους τομείς είναι σημαντική. Μπορούμε, όμως, να την κάνουμε ακόμη πιο μεγάλη και πιο σημαντική. Καλούμε όλους τους φίλους και συ-

* Στα τεύχη 1 και 60-61 έχει δημοσιευθεί το καταστατικό της Εταιρείας ολόκληρο, ώστε να ενημερωθούν όλοι οι συνάδελφοι, τόσο τα μέλη, όσο και καθένας που ενδιαφέρεται να γίνει μέλος, σχετικά με τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της αλλά και τη λειτουργία της. Εκεί περιλαμβάνεται και η διαδικασία εγγραφής μέλους.

ναδέλφους, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εμπλέκονται με τη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό, να γίνουν μέλη της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.*, να συμβάλουν με τις εργασίες τους στην περαιτέρω αναβάθμιση του περιοδικού και να το καταστήσουν γνωστό και σε άλλους. Είναι ανάγκη να επικοινωνήσουμε μεταξύ μας και να ενώσουμε τις δυνάμεις μας για να προωθήσουμε το θεσμό Συμβουλευτική - Προσανατολισμός. Ένα θεσμό τόσο απαραίτητο και σημαντικό στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Η Συντακτική Επιτροπή

INTRODUCTORY REMARKS FROM THE EDITORIAL BOARD

The Review of Counselling and Guidance is a journal of the Hellenic Society of Counselling and Guidance (HE.S.CO.G). It aims to facilitate the communication among the HE.S.CO.G. members, to promote valid scientific knowledge concerning counselling and vocational guidance in Greece and abroad, to disseminate the activities and the proposals of the HE.S.CO.G. and make them known to all interested agents.

The analysis also of recent evolutions in the theory and practice of counselling and guidance is another goal of this Review. This goal is of particular importance to Greece where the establishment of Counselling and Guidance is relatively recent. Therefore, it is of high value for all those who work in this field to form common goals, to disseminate and support ideas and propositions for the development of Counselling and Guidance and the improvement of their application. The HE.S.CO.G. journal is available to all those who wish to participate in this effort and support it.

The contents of the Review include theoretical studies, scientific research, practical experience and information texts concerning Counselling and Guidance and its applications in Greece and abroad. All submitted papers are reviewed by referees.

The Review is published quarterly (4 issues a year) since 1988. The official language of the Review is Greek. However, papers in English, French or German are welcome. In addition, all scientific papers published in Greek and followed by a summary in English, French or German.

The impact of the Review is very high among Greek scientists and practitioners related with Counselling and Guidance. We invite all friends and Colleagues who are practicing Counselling and Guidance in education and in the services for employment or in other areas of the public or private domain, to become members of the HE.S.CO.G. and to publish papers in its official journal. We can thus unite knowledge and experience and develop the services of our Counselling and Guidance for the benefit of the people in the modern Greek Society.

The Editorial Board

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τ. 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 8-17

Ζούμε για να Εργαζόμαστε;

Τα τελευταία χρόνια, όσοι ασχολούμαστε με τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και τη Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας όλο και πιο συχνά γινόμαστε δέκτες της μεγάλης δυσανεξίας πάρα πολλών εργαζομένων για τις συνθήκες και τους όρους εργασίας σε διάφορους επαγγελματικούς κλάδους. Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι αμοιβές γενικά δεν είναι πλέον ικανοποιητικές και ειδικά στον ιδιωτικό τομέα δεν είναι καθόλου σπάνιο το φαινόμενο της καταπάτησης σημαντικών εργασιακών δικαιωμάτων.

Τα περισσότερα παράπονα που διατυπώνονται αφορούν στο ωράριο εργασίας, το οποίο με την παραβίαση του οκταώρου καθίσταται δυσβάστακτο. Αλλά και εκεί όπου τηρείται, εκ των πραγμάτων συνήθως διευρύνεται, λόγω των μεγάλων και πολύωρων διαδρομών που οι εργαζόμενοι είναι αναγκασμένοι να πραγματοποιούν για να φτάσουν στον τόπο της δουλειάς τους και μετά να επιστρέψουν στο σπίτι τους. Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε και τη συχνή εργασία κατά τα Σαββατοκύριακα ή τις αργίες σε περιόδους έντασης της δουλειάς και προπάντων τη δεύτερη απασχόληση, στην οποία αρκετοί υπάλληλοι καταφεύγουν για να συμπληρώσουν το εισόδημά τους.

Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η απουσία από το σπίτι σχεδόν όλη τη μέρα, η προβληματική προσωπική και οικογενειακή ζωή, η σωματική και ψυχική καταπόνηση και προ πάντων ο ελάχιστος ελεύθερος χρόνος. Με πολλή πίκρα φέρνω στο μυαλό μου εκείνη την αλησμόνητη σχολική χρονιά του 1977-1978 που πρωτολειτούργησε η ΣΕΛΜΕ στην οδό Μενάνδρου. Είχα τότε τη μοναδική ευκαιρία να ακούσω εκεί αξιολογους δασκάλους, οι οποίοι προσπαθούσαν να διευρύνουν τους ορίζοντες των πρώτων εκπαιδευτικών που είχαν επιλεγεί για να επιμορφωθούν. Ορισμένοι από αυτούς, και προπάντων η Σοφία Γεδεών, μας μιλούσαν για την επανάσταση της υψηλής τεχνολογίας που είχε αρχίσει εκείνη την εποχή να εξελίσσεται σε παγκόσμια κλίμακα και που, σύμφωνα με τις προβλέψεις τους, επρόκειτο να οδηγήσει στη γενική μείωση των ωραρίων εργασίας και να κατοχυρώσει το δικαίωμα των εργαζομένων στην ξεκούραση και την ψυχαγωγία.

Με αισιοδοξία οι οραματιστές προβλέπανε τη δημιουργία νέων επαγγελμαμάτων και επιχειρήσεων που θα ασχολούνταν με τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου. Οι άνθρωποι, τουλάχιστον στις ανεπτυγμένες χώρες, θα είχαν την άνεση να φοιτούν σε ελεύθερα Πανεπιστήμια και σε σχολές κάθε είδους και για κάθε ηλικία, όχι για να αποκτήσουν επαγγελματική κατάρτιση αλλά για τη χαρά της γνώσης και της μόρφωσης. Γυμναστική, αθλητισμός, χόμπι θα ήταν οι καθημερινές ευχάριστες ασχολίες όλων και μάλιστα χωρίς κόστος, αφού θα καθιερωνότανε το σύστημα της ανταλλαγής υπηρεσιών.

Σε μια τέτοια ιδανική κοινωνία η επαγγελματική εργασία ως αξία θα περνούσε σε δεύτερη μοίρα. Όπως έλεγε σε μια συνέντευξή του το 1986 στο περιοδικό ANTI ο καθηγητής στο πανεπιστήμιο Paris VIII Jacques Marseille, «...αξίζει άραγε κανείς να πηγαίνει να δουλεύει, παίρνοντας το αυτοκίνητό του (με το κόστος που αυτή η κίνηση αντιπροσωπεύει), για να πάει στη δουλειά του γρηγορότερα, ώστε κατόπιν να πληρώσει τη νταντά που φυλάει τα παιδιά του, τους δασκάλους που τους κάνουν ιδιαίτερα μαθήματα, τον γκαρζιέρη, τον ταπεισιέρη..., όλους αυτούς; Αξίζει τον κόπο; Για πολλούς είναι πιο αποδοτικό να μην εργάζονται τελικά. Έχουμε στατιστικές, στις οποίες στελέχη επιχειρήσεων δηλώνουν κατά 62% ότι είναι έτοιμοι να δουλεύουν λιγότερο και να κερδίζουν λιγότερο. Στις βιομηχανικές κοινωνίες, οι άνθρωποι έχουν αποκτήσει ήδη ένα μάξιμουμ καταναλωτικών αγαθών. Τώρα χρειάζονται χρόνο για να απολαύσουν. Οι νέες ανάγκες που δημιουργούνται είναι τελείως τεχνητές. Η μόνη που εξακολουθεί να έχει αξία είναι εκείνη των διακοπών...».

Τελικά τι έχει πραγματοποιηθεί από όλες αυτές τις προβλέψεις και τα όνειρα; Σχεδόν τίποτα. Οι δυτικές κοινωνίες, παρά τις αλληπάλληλες οικονομικές κρίσεις (ήδη διατρέχουμε μια από τις μεγαλύτερες), γίνονται όλο και πλουσιότερες σε χρήμα και καταναλωτικά αγαθά και όλο φτωχότερες σε ελεύθερο χρόνο. Η επαγγελματική εργασία παραμένει μια από τις σημαντικότερες αξίες για το σύγχρονο άνθρωπο, ενώ η ανεργία και η αεργία θεωρούνται κατάρρα. Τα νέα παιδιά που τολμούν να δηλώσουν ότι δεν τους ενδιαφέρουν τα λεφτά και ότι θα προτιμούσαν να δουλεύουν λίγο και περιστάσιακά και τον υπόλοιπο χρόνο να ταξιδεύουν, να ασχολούνται με τα χόμπι και τους φίλους τους, τα αντιμετωπίζουμε ως προβληματικά και τα παραπέμπουμε στους ψυχολόγους και τους ψυχιάτρους. Αντίθετα τους εργασιομανείς και πολυαπασχολούμενους τους θαυμάζουμε για το δυναμισμό τους και για την κοινωνική (;) προσφορά τους, άσχετα αν στην πραγματικότητα θα μπορούσε να τους καταλογιστεί μεγάλο μέρος της ευθύνης για τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ιδίως των νέων.

Η υποτιθέμενη παραγωγικότητα των σκληρά εργαζομένων αμφιβάλλω πολύ αν μετριέται σε συνάρτηση με το χρόνο που αυτοί διαθέτουν για να πραγματοποιήσουν τις «θαυμαστές» επιδόσεις τους, καθώς και με το βαθμό της ψυχικής και σωματικής καταπόνησής τους. Δυστυχώς σήμερα στις επιχειρήσεις ο ανθρώπινος παράγοντας, την αξία του οποίου ήδη από το 1927 είχε επισημάνει ο Elton Mayo με τις έρευνές του, όλο και λιγότερο λαμβάνεται υπόψη, ειδικά όταν πρόκειται για μετανάστες, και η ανεργία που απειλεί και μαστίζει το εργατικό δυναμικό επιτρέπει στους εργοδότες να εκβιάζουν και να καταπατούν τα εργασιακά δικαιώματα.

Έχουμε έτοι φτάσει στο σημείο του απόλυτου παραλογισμού γυρίζοντας σε συνθήκες που αρχίζουν να θυμίζουν την κατάσταση που επικρατούσε στις βιομηχανικές χώρες το 19ο αιώνα, την εποχή δηλαδή του πρωτόγονου και ανεξέλεγκτου καπιταλισμού. Και καλά, οι αυτοσχέδιοι ιδίως επιχειρηματίες μπορεί να αγνοούν την επιστημονική οργάνωση της εργασίας και τη σημασία του ανθρώπινου παράγοντα. Το κράτος όμως και οι επιστήμονες τι κάνουν;

Δεν οφείλουν να εξηγούν στους ανίδεους εργοδότες ότι τελικά είναι προς το συμφέρον τους να μην εξουθενώνονται οι εργαζόμενοι δουλεύοντας πέραν του υποχρεωτικού ωραρίου, ακόμα κι αν αυτοί οι ίδιοι το δέχονται;

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε το φωτεινό παράδειγμα του Πρωθυπουργού της Ιαπωνίας Γ. Νακασόνε που στη δεκαετία του 1980, παρά το γεγονός ότι ανήκε στη συντηρητική παράταξη, τόλμησε να καλέσει με διάγγελμά του τους εργαζόμενους και τους εργοδότες της χώρας του να μειώσουν την ένταση της εργασίας και να διαθέσουν περισσότερο χρόνο για την ψυχαγωγία τους. Αν η προτροπή του είχε γίνει αποδεκτή όχι μόνον από τους συμπατριώτες του αλλά από όλους τους λαούς της γης, ίσως να ζούσαμε πολύ καλύτερα αλλά και να είχαμε αποφύγει τις οικονομικές κρίσεις που γνώρισε η ανθρωπότητα από τότε έως σήμερα.

Αρχάγγελος Γ. Γαβριήλ

Συμβουλευτική Προσφύγων, Παλιννοστούντων, Μεταναστών και Αιτούντων Άσυλο

Ανοίγοντας την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.Ε.Κ.Ε.) μπορεί να βρει κανείς στα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Κ.Ε.Ε.) Επιμορφωτικά Προγράμματα σε «Συμβουλευτική Προσφύγων, Παλιννοστούντων, Μεταναστών και Αιτούντων Άσυλο». Στόχος των προγραμμάτων αυτών, σύμφωνα πάντοτε με την προαναφερόμενη πηγή, είναι «η συμβουλευτική υποστήριξη των Προσφύγων, Παλιννοστούντων, Μεταναστών και Αιτούντων Άσυλο που συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα των Κ.Ε.Ε., η δημιουργική και αποτελεσματική συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, η παροχή, εύρεση και διαχείριση πληροφοριών, η αποτελεσματικότερη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους», ενώ οι μετέχοντες είναι «Ενήλικες Μετανάστες, Πρόσφυγες, Παλιννοστούντες, Αιτούντες Άσυλο, ανεξάρτητα από το επίπεδο εκπαίδευσής τους».

Σε μια πολυπολιτισμική πλέον κοινωνία, όπως είναι οι σύγχρονες κοινωνίες και κατ' επέκταση και η ελληνική, αλλά παράλληλα και σε μια κοινωνία όπου καθημερινά ο αριθμός των μεταναστών και των προσφύγων αυξάνεται, κανείς δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει την αναγκαιότητα όχι μόνο της συμβουλευτικής στις ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα ένταξης, αλλά ακόμη και επιβίωσης, όπως και δεν θα μπορούσε παράλληλα να εναντιωθεί στην αναγκαιότητα της ειδικής εκπαίδευσης, εξειδίκευσης συμβούλων στα θέματα της μετανάστευσης, της προσφυγιάς ή και του ασύλου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, θα είχε να αναρωτηθούμε για το κατά πόσο οι ενόνητες που καλύπτουν το προαναφερόμενο αυτό πρόγραμμα Συμβουλευτικής ανταποκρίνονται στις ανάγκες των επιμορφούμενων. Κατά πόσο είναι εφικτή η συμμετοχή της ομάδας στόχου σε αυτά τα προγράμματα. Κατά πόσο οι πρόσφυγες, οι μετανάστες ή οι αιτούντες άσυλο μπορούν να παρακολουθήσουν τέτοιου είδους προγράμματα, όσο καινοτομικά και χρήσιμα κι αν παρουσιάζονται, όταν αντιμετωπίζουν καθημερινά τεράστια προβλήματα, προβλήματα ακόμη και επιβίωσης.

Οι ενότητες που σύμφωνα με το πρόγραμμα του Ι.Δ.Ε.Κ.Ε. αναπτύσσονται αφορούν στα «χαρακτηριστικά των Μεταναστών, Παλιννοστούντων, Προσφύγων και Αιτούντων Άσυλο, στη Διερεύνηση Εκπαιδευτικών και Επαγγελματικών Αναγκών, στην Εκπαίδευση και Εκμάθηση Ελληνικής Γλώσσας, σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Μετανάστευσης, στη Μεταναστευτική Πολιτική, στο Ελληνικό Νομικό Πλαίσιο, σε θέματα Οικογένειας, Ρατσισμού, Ξενοφοβίας, Στερεότυπων, Κοινωνικής Ένταξης, σε πληροφόρηση για Φορείς και Υπηρεσίες Εξυπηρέτησης». Μήπως όμως ένα τέτοιο περιεχόμενο στοχεύει περισσότερο στο να εξοικειώσει εμάς τους συμβούλους με τα θέματα της προσφυγιάς και της μετανάστευσης, και λιγότερο με το να λειτουργήσει υποστηρικτικά σ' αυτούς τους ίδιους; Μήπως τα *χαρακτηριστικά των Μεταναστών, Παλιννοστούντων, των Προσφύγων και των Αιτούντων Άσυλο, η Διερεύνηση Εκπαιδευτικών και Επαγγελματικών Αναγκών, τα θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Μετανάστευσης ή η Μεταναστευτική Πολιτική*, θα έπρεπε να αποτελούν περισσότερο ενότητες προς ανάπτυξη σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ειδικών στη συμβουλευτική Προσφύγων και Μεταναστών, προκειμένου στη συνέχεια οι τελευταίοι να μπορούν να συνεισφέρουν αποτελεσματικά σε οποιοδήποτε άλλο επιμορφωτικό πρόγραμμα των ίδιων των προαναφερόμενων κοινωνικά ευάλωτων ομάδων;

Από την άλλη, δεν θα έπρεπε να απασχολήσει ιδιαίτερα και κατά προτεραιότητα ίσως, τους λειτουργούς συμβουλευτικής το θέμα των ανήλικων παιδιών-προσφύγων (σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία «ασυνόδευτων ανηλίκων»), τα οποία δεν έχουν, τουλάχιστον όπως μέχρι σήμερα έχει διαμορφωθεί η κατάσταση, καμία συμβουλευτική υποστήριξη; Τα ασυνόδευτα παιδιά φεύγουν από την πατρίδα τους λόγω διάλυσης της οικογένειας – λόγω θανάτου ή φυγής των γονέων – λόγω της εκμετάλλευσης ή της βίαιης στρατολόγησής τους, λόγω της επιθυμίας τους για μια καλύτερη ζωή αναζητώντας προστασία και μέλλον σε μια άλλη χώρα, με σωρεία όμως από τραυματικές εμπειρίες.

Τα προβλήματα των παιδιών προσφύγων-μεταναστών είναι τεράστια: δεν παύουν ως παιδιά να έχουν συγκεκριμένες ανάγκες και δικαιώματα και να δικαιούνται την κάλυψή τους, αλλά παράλληλα δεν παύουν να έχουν και τα χαρακτηριστικά και τις δυσκολίες των προσφύγων. Πρόκειται «για μια διπλά ευάλωτη κατηγορία προσφύγων και αιτούντων άσυλο» (Δημητροπούλου, Παπαγεωργίου, 2008, 5).

Έτσι, ενώ η Υπάτη Αρμοστεία του ΟΗΕ τονίζει την έλλειψη υποδομών και κέντρων υποδοχής στη χώρα μας των ασυνόδευτων ανηλίκων, μήπως θα έπρεπε παράλληλα και σε επίπεδο συμβουλευτικής να μας απασχολήσει το θέμα αυτών των παιδιών που μεγαλώνουν σε διάτρητο οικογενειακό και κοινωνικό ιστό;

Μήπως θα έπρεπε να υπάρξουν ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης στη συμβουλευτική των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων / μεταναστών για το προσωπικό των κέντρων διαμονής και φιλοξενίας και όλων των σχετικών δομών των εμπλεκόμενων Υπουργείων; Μήπως θα έπρεπε ως σύμβουλοι να γνωρίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των ανήλικων προσφύγων/μεταναστών, ασυνόδευτων ανηλίκων, και να επιδιώξουμε την κάλυψή τους;

Μήπως τέλος η «διαχείριση της ανηλικότητας από τις αρχές» (Δημητροπού-

λου, Παπαγεωργίου, 2008, 5) προϋποθέτει την εκπαίδευση στη συμβουλευτική αυτών των ίδιων των «αρχών»; Δηλαδή, μήπως οι υπηρεσίες της δημόσιας τάξης θα πρέπει είτε να εκπαιδεύονται κατάλληλα, είτε να παραχωρήσουν τη θέση τους σε εξειδικευμένα σε θέματα ψυχοκοινωνιολογίας, παιδαγωγικής και συμβουλευτικής άτομα;

Μήπως δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, παρουσιάζεται αναγκαία η γενικότερη συμβουλευτική εκπαίδευση σε θέματα μετανάστευσης, προσφυγιάς, ασύλου όλων όσων θεσμικά εμπλέκονται στο θέμα;

Και ως πρόταση: μήπως θα έπρεπε η Εταιρεία μας, ως Ελληνική Εταιρεία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού με ιδιαίτερα σημαντική παρουσία στον χώρο, να ασχοληθεί συστηματικά και κατά προτεραιότητα με το θέμα των ασυνόδευτων ανηλίκων και των αναγκών τους σε συμβουλευτικές υπηρεσίες;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Δημητροπούλου Γ., Παπαγεωργίου Ι., (2008). *Ασυνόδευτοι Ανήλικοι Αποκρίντες Άσυλο στην Ελλάδα*, στο <http://ddp.org.gr>, Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 15/9/09
Ι.Δ.ΕΚ.Ε., <http://kee.ideke.edu.gr/?p=programs&cat=8&pr=68>, 14/9/09

Καλούρη-Αντωνοπούλου Ουρανία

Καθηγήτρια Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.

Υπεύθυνη Προγράμματος Ειδίκευσης

στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό

Η Πρόσφατη Οικονομική Κρίση και ο Ρόλος του Επαγγελματικού Προσανατολισμού

Τα τελευταία χρόνια ζούμε τη χειρότερη οικονομική κρίση που γνώρισε ο πλανήτης μετά από εκείνη του 1929. Οικονομικοί κολοσσοί καταρρέουν. Πανίσχυρες τράπεζες χρεωκοπούν και τεράστιες επιχειρήσεις πτωχεύουν και αναγκάζονται είτε να συγχωνευθούν με άλλες είτε να βάλουν λουκέτο.

Δεν θα αναλύσω εδώ τα αίτια αυτής της κρίσης. Ούτε τις αναγκαίες γνώσεις διαθέτω ούτε και η έκταση του παρόντος σημειώματος το επιτρέπει. Φαίνεται, πάντως, ότι πρόκειται για βαθύτερη κρίση του καπιταλιστικού συστήματος, η οποία σχετίζεται με το μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθούσε τις τελευταίες δεκαετίες η ανθρωπότητα, με πρωτεργάτη και πρωταγωνιστική τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής από τις οποίες ξεκίνησε το πρόβλημα.

Στη χώρα μας, η κρίση αυτή έχει, σύμφωνα με όσα λένε πολιτικοί και ειδικοί επιστήμονες, μικρότερες συνέπειες σε σύγκριση μ' αυτές που υπάρχουν σε άλλες χώρες. Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω συνέπειες στάθηκαν ικανές να προκαλέσουν πρόωρες εθνικές εκλογές και να επιφέρουν ποικίλες άλλες σοβαρές αναστατώσεις στο ελληνικό πολιτικο-οικονομικό σύστημα.

Ανάμεσα στις συνέπειες της παγκόσμιας αυτής κρίσης περιλαμβάνονται η μείωση της απασχόλησης και η αύξηση της ανεργίας. Χιλιάδες εργαζόμενοι βρίσκονται, μετά την κατάρρευση των επιχειρήσεων στις οποίες δούλευαν, στο δρόμο, ενώ άλλοι, νέοι, προπάντων, και άτομα από ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες, ψάχνουν, μάταια να βρουν απασχόληση. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη χώρα μας.

Οι επιπτώσεις της παραπάνω κατάστασης είναι τραγικές ιδιαίτερα στους απολυμένους προχωρημένης ηλικίας που δυσκολεύονται να ξαναβρούν δουλειά, στους νέους, γενικώς, και ειδικότερα στους αποφοίτους των διαφόρων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που βλέπουν να πηγαίνουν χαμένες οι θυσίες που έκαναν για να σπουδάσουν.

Σ' αυτή την πραγματικά δύσκολη συγκυρία ο θεσμός του Επαγγελματικού Προσανατολισμού καλείται να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο. Μπορεί να βοηθήσει στην άμβλυνση των συνεπειών της υπό εξέταση κρίσης.

Όπως έχουμε και άλλη φορά τονίσει το πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης σήμερα και ιδιαίτερα σ' αυτή την περίοδο της αστάθειας και της οικονομικής ύφεσης δεν είναι μόνο το να βρει κάποιος εργασία. Σ' αυτό προσπίθεται και το να μπορεί να τη διατηρήσει, αποκτώντας συνεχώς νέες γνώσεις και δεξιότητες ή έχοντας προετοιμάσει εναλλακτικές λύσεις επαγγελματικής δραστηριότητας, όταν χρειαστεί να αλλάξει εργασία, κάτι που στην εποχή μας θα καταστεί αναπόφευκτο για μεγάλο αριθμό εργαζομένων. Η έγκαιρη ενημέρωση για τις πιθανές εξελίξεις στην αγορά εργασίας, η γνωστοποίηση σε όλους τους ενδιαφερομένους νέων ευκαιριών και δυνατοτήτων απασχόλησης ή απόκτησης πρόσθετων επαγγελματικών δεξιοτήτων, καθώς και η υποβοήθησή τους να προσαρμοσθούν στις κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές συνιστούν μερικές μόνον από τις πτυχές της βοήθειας που θα μπορούσε να προσφέρει ο θεσμός του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης. Αλλά και η στήριξη των ανέργων, καθώς και η παροχή βοήθειας στους αναζητούντες για πρώτη φορά εργασία, από τις οποίες έχουν τόσο ανάγκη τα θύματα της οικονομικής ύφεσης, εντάσσονται στις σύγχρονες προτεραιότητες της Επαγγελματικής Συμβουλευτικής. Έχουν, μάλιστα, εξελιχθεί σε ειδικούς τομείς εφαρμογής της, η οποία προϋποθέτει ειδικές γνώσεις και μεθοδολογίες.

Κι όμως, στα μέτρα που συζητήθηκαν ή πάρθηκαν τον τελευταίο καιρό για την αντιμετώπιση της υπό συζήτηση κρίσης, στη χώρα μας τουλάχιστον, δεν περιελήφθη τίποτε που να αφορά στην ενίσχυση του εν λόγω θεσμού. Επιχορηγήθηκαν με εκατομμύρια ευρώ οι Τράπεζες, ελήφθησαν μέτρα στήριξης των επιχειρήσεων, κατά τους ισχυρισμούς των κυβερνώντων, εφαρμόστηκαν προγράμματα προσωρινής απασχόλησης με τη μορφή των stages και έγιναν πολλά άλλα. Κανένα, όμως, ουσιαστικό βήμα δεν συντελέστηκε στον τομέα εφαρμογής του Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Γιατί; Μήπως οι αρμόδιοι αγνοούν την ύπαρξή του ή τις δυνατότητές του; Μήπως η ενίσχυσή του δεν εντάσσεται στις προτεραιότητες των διαχειριστών της κρίσης; Ιδού μερικά ερωτήματα που περιμένουν απάντηση.

Μιχάλης Κασσωτάκης
Σεπτέμβριος 2009

Με Σεβασμό στην Ιστορία της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και το Βλέμμα στο Μέλλον

Με την ευκαιρία της διοργάνωσης του Διεθνούς Συνεδρίου της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. 2009, θα ήθελα να επισημάνω ότι η εταιρεία μας είναι ο μοναδικός επιστημονικός φορέας στον ευρύτερο συναφή κλάδο στην Ελλάδα με πολυετή δράση, υψηλό επίπεδο και αδιαμφισβήτητη αναγνώριση. Είμαι σε θέση να υποστηρίξω αυτές τις σκέψεις, αφού είχα την τιμή να εκλεγώ Πρόεδρος της πρόσφατα, μόλις πέρουν και κατά συνέπεια, η επιτυχής διαδρομή της οφείλεται όχι σε εμένα, αλλά σε άλλους εκλεκτούς επιστήμονες του κλάδου που εργάστηκαν επί σειρά ετών με επιτυχία, σεμνότητα, ανιδιοτέλεια και προσήλωση για το έργο της. Η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. διατηρεί επιπλέον την πολυτέλεια να απέχει από πολιτικούς, κυβερνητικούς, συνδικαλιστικούς ή προσωπικούς χρωματισμούς και αναφορές. Μοναδικοί πόροι της είναι οι συνδρομές των μελών της. Κατά περίπτωση έχουν υπάρξει επιλεγμένες χορηγίες ή συνεργασίες με αρμόδιους κρατικούς φορείς όπως το Ε.Κ.Ε.Π. για τη διοργάνωση του συνεδρίου μας, όπου η συμμετοχή και η εργώδης ενασχόληση της επιστημονικής-οργανωτικής επιτροπής είναι εθελοντική.

Στους κόλπους της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. συγκεντρώνεται το σύνολο του επιστημονικού και στελεχειακού δυναμικού του κλάδου και τα ενεργά μέλη της, που εγγράφονται με αυστηρές προϋποθέσεις, ξεπερνούν τα 1.000 στελέχη, όλοι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού και σταδιοδρομίας, που απασχολούνται κυρίως σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και σε διάφορα κέντρα συμβουλευτικής, Κ.Π.Α. του ΟΑΕΔ, σε Πανεπιστήμια, ΤΕΙ, ερευνητικά κέντρα, ιδιωτικούς φορείς, κλπ.

Το επιστημονικό περιοδικό της Εταιρείας, που εκδίδεται ανελλιπώς από το 1986, δημοσιεύει επιλεγμένα άρθρα με τη διαδικασία της επιστημονικής κρίσης και είναι ιδιαίτερα υψηλής ποιότητας ακόμα και για τα διεθνή δεδομένα. Φιλοδοξούμε μία τουλάχιστον ετήσια έκδοση του περιοδικού να γίνεται σε ηλεκτρονική μορφή και να καταχωρείται στην ανανεωμένη ιστοσελίδα μας.

Ανάμεσα σε επιμέρους άλλες δραστηριότητες, στο ετήσιο διήμερο επιστημονικό συνέδριό μας, στο τέλος του Νοεμβρίου κάθε χρόνου, γίνονται πολλές σημαντικότες και ενδιαφέρουσες επιστημονικές εισηγήσεις και ανακοινώσεις από καταξιωμένους επιστήμονες. Το συνέδριο παρακολουθούν και συμμετέχουν σε συνεχή βάση, συνήθως περισσότερα από 500 άτομα, όλοι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού και σταδιοδρομίας. Ας μου επιτραπεί να πω ότι είναι από τα ελάχιστα αν όχι το μοναδικό επιστημονικό συνέδριο στη Ελλάδα που έχει τέτοιο μεγάλο και σημαντικό, μόνιμο ακροατήριο.

Με σεβασμό στην ιστορική της διαδρομή, τις υψηλές αξίες των ιδρυτών και συνεχιστών της που παραμένουν στο πλευρό και του νέου Δ.Σ. και ορισμένοι, όταν το επιθυμούν, συμμετέχουν στις συνεδριάσεις του, η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. θα συνεχίσει την προσπάθεια για την κατά το δυνατόν έγκυρη και πολύπλευρη επιστημονική κάλυψη του πολύ σημαντικού τομέα της επαγγελματικής συμβουλευτικής. Θα επιδιώκει πάντα να αποτελεί ένα επιστημονικό και ανθρώπινο σταυροδρόμι πνευματικής και συναδελφικής επικοινωνίας και συνάντησης των στελεχών του

κλάδου, αντλώντας από το σεβασμό στην ιστορία της, αλλά και απενίζοντας τις προκλήσεις του μέλλοντος. Οι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού και σταδιοδρομίας άλλωστε, έχουν ως κύριο καθήκον τους να αγαπούν με ανιδιοτέλεια αυτό που κάνουν και να βοηθούν τα παιδιά μας να κατακτήσουν ένα καλύτερο μέλλον, που δεν έρχεται μόνο του αν δεν κάνουμε όλοι εμείς κάτι γι' αυτό.

Θεόδωρος Κατσανέβας

Η Συσπείρωση...

Στην περίοδο που διανύουμε, ακούω πολλά σχετικά με τη συσπείρωση των κομμάτων λίγο πριν τις εκλογές. Σε συζητήσεις μεταξύ φίλων ή σε εκπομπές των μέσων μαζικής ενημέρωσης που αφορούν τις εκλογές, το ζήτημα της συσπείρωσης των ψηφοφόρων έρχεται συνεχώς στο προσκήνιο με ποσοστά και ανάλογο προβληματισμό.

Όσο κι αν φαίνεται παράξενο, στο μυαλό μου έρχεται συνειρμικά η «συσπείρωση» των μελών της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.! Πόσα, άραγε, από τα μέλη μας παρακολουθούν από κοντά τις δραστηριότητες της Εταιρείας; Πόσοι/σες πλαισιώνουν ομάδες μελών μας για τη διοργάνωση εκδηλώσεων ΣΕΠ σε σχολεία; Πόσοι/σες βοηθούν ενεργά στη διοργάνωση και διεξαγωγή των Συνεδρίων μας; Πόσοι/σες πλησιάζουν άτομα που ασχολούνται στο χώρο της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού, για να ενημερώσουν σχετικά με τη λειτουργία της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και να τους εγγραφούν ως μέλη; Πόσοι/σες επικοινωνούν με μέλη του Δ.Σ. τηλεφωνικά ή μέσω e-mail, για να σχολιάσουν γύρω από κάποιο ζήτημα ή να κάνουν μία πρόταση; Πόσοι/σες προβάλλουν ευρύτερα την Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, το τόσο αξιόλογο επιστημονικό περιοδικό μας; Πόσοι/σες αφιερώνουν ένα Σαββατοκύριακο το χρόνο, σταθερά, για να παρακολουθήσουν το συνέδριό μας; Πόσοι/σες, τέλος, είναι σταθερά συνεπείς με την ετήσια συνδρομή προς την εταιρεία;

Όπως οι περισσότεροι γνωρίζουμε, η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. είναι το μοναδικό επιστημονικό, μη κερδοσκοπικό σωματείο Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού στην Ελλάδα, με τόσων χρόνων ιστορία, τόσα μέλη, τόσα διακεκριμένα στελέχη και τέτοιας ποιότητας έργο στο χώρο Σ-Π. Το Συνέδριό μας κάθε χρόνο αποτελεί εξαιρετική ευκαιρία για εκείνους που ασχολούνται ενεργά με το θέμα ή απλά ενδιαφέρονται να μάθουν περισσότερα και να έρθουν σε επαφή με τους λειτουργούς του. Το Επιστημονικό περιοδικό μας θεωρείται πολύ υψηλού επιπέδου ακόμη και από «απαιτητικούς» Πανεπιστημιακούς. Όπως μου έχουν δηλώσει επανειλημμένα αρκετοί σπουδαστές Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, αλλά και μεταπτυχιακοί, η Επιθεώρηση αποτέλεσε το βασικό εργαλείο τους για να ολοκληρώσουν τη διπλωματική τους εργασία.

Οι πλούσιες και πολύ ενδιαφέρουσες εμπειρίες μου από τη δεκατετραετή θητεία μου ως πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και γενικότερα από τη συμμετοχή μου επί εικοσιδύο έτη στο Συμβούλιο αυτό, με

ωθούν να παρακαλέσω όλα τα μέλη μας να «συσπειρωθούν» δημιουργικά γύρω από τη διοίκηση της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και να βοηθήσουν με στόχο:

- την ταχύτερη-αποτελεσματικότερη διεκπεραίωση περισσότερων δραστηριοτήτων της Εταιρείας (Συνέδρια, ευρωπαϊκά προγράμματα, σεμινάρια κατάρτισης των μελών, έκδοση-προώθηση της Επιθεώρησης, συναντήσεις με μέλη)
- την ανταλλαγή προβληματισμών-απόψεων σε σχέση με το θεσμό Σ-Π.
- την αλληλογνωριμία και υποβοήθηση των νέων μελών της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
- τη συνεργασία με σχετικούς φορείς στην Ελλάδα και το εξωτερικό
- γενικότερα, την προώθηση του θεσμού Σ-Π στην Ελλάδα.

Η επιθυμία μου να μεγαλώσει, να δυναμώσει και να προχωρήσει δημιουργικά η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. εξακολουθεί να είναι πολύ έντονη μέσα μου. Είμαι βέβαιος για τη θετική σας ανταπόκριση.

Γάνος Σαμοΐλης
25 Σεπτεμβρίου 2009

Προτεραιότητες για το Θεσμό ΣπΠ

Στο δρόμο για το/τη νέο/α οικοδεσπότη στο Υπουργείο Παιδείας και όσοι ασχολούνται σοβαρά με τη Συμβουλευτική-Επαγγελματικό Προσανατολισμό διαπιστώνουν ότι τα πάγια αιτήματά τους εκκρεμούν αδικαιολόγητα. Οι σχετικές διαδικασίες παραμένουν στάσιμες και ο θεσμός κινδυνεύει με κατάρρευση, αν δεν ολοκληρωθούν τουλάχιστο κάποιες βασικές πράξεις κι αν δεν εφαρμοστούν ταυτόχρονα.

Το Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού πρέπει να ενισχυθεί, να αναδιοργανωθεί και να επανέλθει στον αρχικό συντονιστικό του ρόλο. Η θεσμοθέτηση της πιστοποίησης των Συμβούλων Σταδιοδρομίας είναι απόλυτα αναγκαία και οι νομοθετικές ρυθμίσεις είναι σχετικά εύκολο να προχωρήσουν καθώς το ΕΚΕΠ έχει συντάξει από το 2002 τη σχετική μελέτη που με κάποιες προσαρμογές μπορεί άμεσα να εφαρμοστεί.

Η δημιουργία ειδικού κλάδου πιστοποιημένων Συμβούλων Σταδιοδρομίας με εξειδίκευση στο χώρο της εκπαίδευσης και στο χώρο της εργασίας αποτελεί μια ακόμα προτεραιότητα.

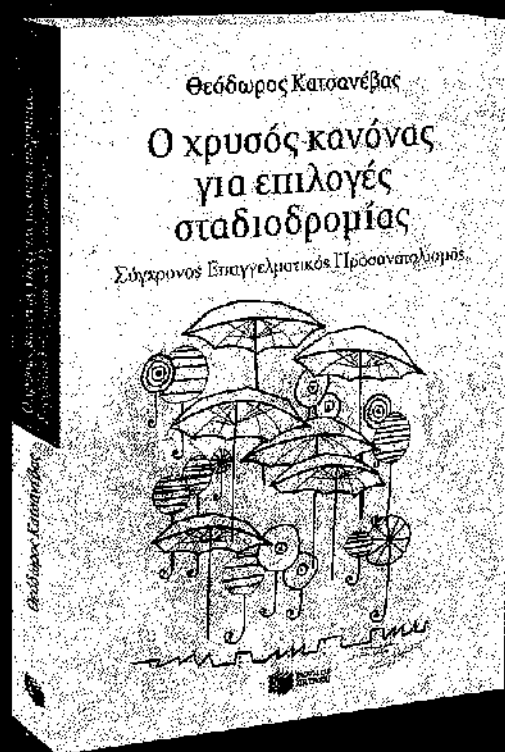
Ένα ζήτημα που έχει προκύψει την τελευταία δεκαετία είναι η μετατροπή, απρόβλεπτα και ανεξέλεγκτα, της χώρας μας σε τόπο υποδοχής νόμιμων μεταναστών και λαθρομεταναστών, που υπολογίζεται ότι ξεπερνούν το 10% του ντόπιου πληθυσμού. Η αναλογία παιδιών μεταναστών στο συνολικό μαθητικό πληθυσμό είναι ιδιαίτερα υψηλή και αποτελεί πρόκληση για το εκπαιδευτικό μας σύστημα, το θεσμό ΣπΠ και μια κοινωνία απροετοίμαστη και μερικά απρόθυμη να υποδεχτεί το μεταναστευτικό πληθυσμό και να ικανοποιήσει βασικές του ανάγκες.

Η επιμόρφωση και η δια βίου μάθηση των εκπαιδευτικών που ασχολούνται με το θεσμό ΣυΠ είναι διαρκής και καίρια ανάγκη. Ο θεσμός ΣυΠ είναι δραστηριότητα υψηλών απαιτήσεων και δεν είναι δυνατόν να υπηρετείται από άτομα που δεν έχουν τη σχετική κατάρτιση.

Επιπλέον, είναι απαραίτητο να επεκταθεί το μάθημα Επαγγελματικού Προσανατολισμού στα σχολεία και να μετατραπεί σε δημιουργική διαδικασία επαφής των μαθητών/τριών με τους ειδικευμένους δασκάλους τους για την ανάπτυξη αυτογνωσίας και κριτικής σκέψης που θα δώσει σε όλα τα παιδιά τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν πληροφορίες και γνώσεις για την καλύτερη δυνατή εκπαιδευτική κι επαγγελματική προσωπική επιλογή.

Η παραγωγή εκπαιδευτικών εργαλείων, εποπτικών μέσων ΣυΠ και η συνεχής τροφοδότηση με αξιόπιστες πληροφορίες είναι μια ακόμα προτεραιότητα. Ιδιαίτερη ανάγκη είναι η εξασφάλιση σταθμισμένου, προσαρμοσμένου στην ελληνική πραγματικότητα και ολοκληρωμένου τεστ επαγγελματικού προσανατολισμού και άλλων διαγνωστικών και ψυχομετρικών εργαλείων. Στην Κύπρο και σε πολλές άλλες Ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτυχθεί αντίστοιχα ολοκληρωμένα προγράμματα με στόχο την άμεση και συνολική υποστήριξη των μαθητών και μερικώς και των γονέων τους.

Νίκος Φαμιολάς

*Γεώργιος Ι. Ιακωβίδης**

**Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

Πρόσφατα, με κοινές αποφάσεις Συμβουλίου και Επιτροπής, η Ε.Ε. προέταξε τη γνώση και τον προνομιακό ρόλο της ΤΕΕ στην οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης. Εξαιτίας αυτού ανέλαβε αναδιοργανωτικές πρωτοβουλίες για τη βελτίωση και διασφάλιση της μαθησιακής προσφοράς της ΤΕΕ. Η Ελλάδα, ιστορικά, δεν εμπιστεύτηκε και δεν έδωσε τη δέουσα σημασία στις δυνατότητες της ΤΕΕ και τον ρόλο της στην αναπτυξιακή προοπτική της χώρας. Έτσι η ΤΕΕ ήταν και παρέμεινε ισχνή και παραμελημένη. Το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι αν η Ελλάδα θα μπορέσει να παρακολουθήσει την Ευρωπαϊκή προοπτική αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες αναδιοργάνωσης της ΤΕΕ. Η μελέτη αποτελεί ένα ερευνητικό πρόγραμμα που αναδιπλώνεται υπό μορφή σεναρίου και προσφέρει μία ευκαιρία επιστημονικής συζήτησης στην εκπαιδευτική κοινότητα για την αναδιοργάνωση της ΤΕΕ.

Λέξεις κλειδιά: Η τεχνική και επαγγελματική Εκπαίδευση, Εκπαίδευση και Ανάπτυξη, Εκπαίδευση και Ευρωπαϊκή προοπτική.

*George I. Iakovidis**

**THE NEED FOR REORGANIZATION OF TECHNOLOGICAL
EDUCATION TOWARDS ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT**

Recently, under a common decision of the European Council and Commission, the European Union put forward the knowledge and the privileged role of Technological Education for the economic growth of Europe. In this framework, the European Union undertook reorganization initiatives for the improvement and ensuring of the learning provision of Technological Education. Historically, Greece did not pay much value to the capabilities of Technological Education and especially to its role for the development and prospective of the Country. The consequence for the Technological Education was to be slender and neglected. This raises the fundamental question for the potentiality of Greece to follow the European perspective by undertaking initiatives for the reorganization of the Technological Education.

This study is a research effort, in the form of a scenario, offering a chance for scientific discussion in the education community for the reorganization and reconstruction of the Technological Education.

Key words: Technological Education, European Perspectives in Education.

* Ο Γ. Ι. Ι. είναι Καθηγητής Παιδαγωγικής στο Γενικό Τμήμα Παιδαγωγικών Μαθημάτων της ΑΣΠΑΙΤΕ, *Επικοινωνία:* Πατρών 34, 54643 Θεσσαλονίκη, τηλ. 2310-828732, iakovidisg51@yahoo.gr.

Εισαγωγή

Καθημερινά, από όλο και περισσότερους επιστήμονες, ομολογείται, ότι βρισκόμαστε σε μια ταραγμένη και κρίσιμη περίοδο. Μέχρι πριν λίγο ξέραμε ότι ο 20ος αιώνας υπήρξε ο αιώνας των ακροτήτων, αφού στη διάρκεια του, συνέβησαν παγκόσμιοι πόλεμοι, συνταρακτικές τεχνολογικές, πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις. Αναπτύχθηκαν νέες εργασιακές σχέσεις με αποκορύφωση την ίδρυση, αλλά και πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Σήμερα, την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα διαπιστώνονται συγκλονιστικές αλλαγές στην τεχνολογία, στην πληροφορία και στην οργάνωση της οικονομίας, που εξαιτίας της ιλιγγιώδους ταχύτητας που παρουσιάζουν και της παγκοσμιοποιημένης μορφής που παραλαμβάνουν οδηγούν σε εθνικά ανεξέλεγκτες κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες. Στους τομείς της τεχνολογίας και της οικονομίας οι εξελίξεις είναι ιδιαίτερα περίπλοκες και εξαναγκάζουν τις κοινωνίες να οργανώνονται σε νέα πρότυπα, που αλλάζουν με απίστευτα βίαιο ρυθμό, ριζικά τη ζωή του ανθρώπου (Ιακωβίδης, 2009). Οι κοινωνικοί θεσμοί μεταλλάσσονται και ο παραδοσιακός ιστός του κράτους αποσυντίθεται, επειδή βρίσκεται διαρκώς σε νέα αναπροσαρμογή. Οι ανάγκες για εκσυγχρονισμό και ορθολογισμό της παραγωγής ωθούν επιτακτικά στη δημιουργία εκπαιδευτικών θεσμών που θα εγγυηθούν την εξασφάλιση ικανού ανθρώπινου δυναμικού, που να μπορεί με επάρκεια να καλύπτει τις άμεσες τεχνολογικές και οργανωτικές απαιτήσεις της παραγωγής, που δυστυχώς σή-

μερα είναι υποχρεωμένη να υποστεί τα δεινά του διεθνούς ανταγωνισμού.

Ο επικρατέστερος, χωρίς καμία αμφισβήτηση, θεσμός εξισορρόπησης είναι το εκπαιδευτικό σύστημα που διαθέτει η κάθε χώρα. Το Εκπαιδευτικό Σύστημα της χώρας μας δεν μπορεί να παρακολουθήσει τις υψηλές ταχύτητες των τεχνολογικών εξελίξεων, εξαιτίας πολλών αιτιάσεων μεταξύ των οποίων η κουλτούρα και η έλλειψη επιστημονικής παρέμβασης στους θεσμούς (Ιακωβίδης, 1998). Μπροστά, λοιπόν, στον κίνδυνο η οργανωμένη εκπαίδευση, δεν μπορεί να παρακολουθήσει, αλλά ούτε και να συμβάλλει στη δημιουργία νέων τεχνολογικών και παραγωγικών μεθόδων έτσι, προστρέχει στη δημιουργία πρόχειρων εκπαιδευτικών μοντέλων που λειτουργούν ως συμπληρωματικοί μηχανισμοί ισορροπίας μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και του οικονομικού συστήματος. Δημιουργείται λοιπόν η πεποίθηση σε αυτούς που ασχολούνται με τη σπουδή των εκπαιδευτικών θεμάτων, ότι σχετικά με την Τ.Ε.Ε. υπάρχει στην ελληνική κοινωνία μία ανώριμη στάση σε ότι αφορά την αξία, το ρόλο και την αναγκαιότητά της.

Η Ελλάδα, για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις ιστορικές προκλήσεις του παρόντος και του μέλλοντος πρέπει με κάθε τρόπο να απαλλαγεί από συναισθηματικές άκαμπτες αντιλήψεις, πρακτικές και στερεότυπα, που, όπως αποδεικνύεται για πολλοστή φορά, δε βοηθούν στην αποτελεσματική επίλυση των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων.

Τεχνική-Επαγγελματική Εκπαίδευση και Ανάπτυξη

Η παγκοσμιοποιημένη τεχνολογία και η απλούστευση της πρόσβασης στη διεθνή αγορά, η δημιουργία υπερεθνικών θεσμών διακυβέρνησης σε βάρος του Κράτους- Έθνους, η ανεξέλεγκτη ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων μέσω των χρηματιστηριακών οργανισμών, αλλά και η απειλή της ελευθερίας των πολιτών και της δημοκρατίας από την παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου και του ελέγχου της πληροφορίας, επιβάλλει μια άλλη προσέγγιση με ποιοτική διασφάλιση της ηθικής στους εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς.

Αν αποδεχθούμε ότι η ανάπτυξη είναι μια σύνθετη δυναμική διαδικασία ποσοτικής και ποιοτικής ανόδου των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών παραμέτρων που συνθέτουν έναν κοινωνικό σχηματισμό, τότε είναι φανερό ότι είμαστε υποχρεωμένοι ως λαός και ως χώρα να προσαρμοστούμε στα νέα αυτά δεδομένα που κάνουν κάτι περισσότερο από αναγκαίο ένα συνολικό επαναπροσδιορισμό της εθνικής μας αναπτυξιακής στρατηγικής. Σ' αυτή λοιπόν την αναπτυξιακή στρατηγική η Τ.Ε.Ε. πρέπει να παίζει κυρίαρχο ρόλο.

Είναι δεδομένο ότι βρισκόμαστε σήμερα σε ένα σταυροδρόμι κρίσιμων επιλογών. Για να μπορέσουμε να πετύχουμε απαιτούνται πραγματικά νέες ιδέες, σύγχρονες αντιλήψεις και υπέρβαση στη σκέψη και τη δράση, με βάση τη σε βάθος μελέτη των προβλημάτων, την πλήρη γνώση των νέων δεδομένων και την ολόπλευρη συνειδητοποίηση των επιπτώσεων τους στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό.

Ζούμε λοιπόν σε έναν κόσμο που

όχι μόνο προαναγγέλλονται, αλλά και συντελούνται κοσμογονικές ανακατατάξεις, συγκρούσεις και αλλαγές, Έτσι δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι σήμερα ανακαλύπτουμε:

- Το τέλος του ρομαντισμού και των ψευδαισθήσεων για την αθωότητα και την αγνότητα των εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών, που παρέδωσαν ανεπιφύλακτα τις ελπίδες και τα οράματα των λαών στα τεχνοκρατικά κελύσματα της απληστίας του διεθνούς κεφαλαίου.

- Τη μεταβατικότητα των βασικών κανόνων και θεσμών της εποχής μας και τη ρευστότητα της κοινωνίας μας, όπως αυτές απεικονίζονται είτε μέσα από την εθνική και παγκόσμια οικονομική κρίση, είτε μέσα από την ανάδειξη των νέων μέσων στη γνώση με τους υπολογιστές, στην πληροφόρηση με τη δορυφορική Τ.Υ, στην εξουσία με την προνομιακή διαχείριση της πληροφορίας και στην παραγωγή με τη βιοτεχνολογία, μικρο και νανοτεχνολογία και τη ρομποτική.

Ανακαλύπτουμε ακόμη, την πολυπλοκότητα των διεθνών και των διακρατικών ανταγωνισμών με τις ανεξίτηλες μορφές των «κάθε λογής» σχέσεων και τις πολυδιάσφατες δεσμεύσεις καταναλώντας ταυτόχρονα τα πεπερασμένα όρια του εθνικού προστατευτισμού. Κι ανακαλύπτουμε ακόμη, την δυσδιάκριτη σχέση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στην οικολογική ισορροπία, το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, τις αδυσώπητες αρχές του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας μαζί με την αμετάθετη αξία της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και του εκσυγχρονισμού κάθε οικονομίας.

Πρόσφατα, το Ευρωπαϊκό Συμβού-

λιο (κοινή έκθεση Συμβουλίου./ Επιτροπής Ε.Ε. 13832/04) αναγνωρίζοντας τη μεγάλη συμβολή της γνώσης στην αναπτυξιακή στρατηγική της Ε.Ε. πρόταξε ως κυρίαρχο στόχο τη βελτίωση της άμεσης εκπαιδευτικής παρέμβασης στον δυναμικό και ανταγωνιστικό χώρο της οικονομίας μέσα από ριζικές αλλαγές στα εκπαιδευτικά συστήματα, με ιδιαίτερη, μάλιστα έμφαση στην Τ.Ε.Ε. (Β.Ι.Β.Β. 2008). Η πρωτοπορία της Ε.Ε. αποφασίστηκε ήδη από το 2002 ότι, πρέπει να ολοκληρωθεί μέχρι το 2010. Αυτή η αναμόρφωση αφορά όλα τα κράτη μέλη, ανάλογα με το εθνικό πλαίσιο συνθηκών που επικρατεί στο καθένα.

Όπως γίνεται φανερό, για την Ελλάδα η παραπάνω διεργασία αποτελεί μια πρόκληση διπλής βαρύτητας και σημασίας. Αφενός, διότι στη σημερινή υπάρχουσα κατάσταση η Ελλάδα παρουσιάζει, συγκριτικά με άλλες προηγμένες χώρες, πολλές εκπαιδευτικές ελλείψεις στην Τ.Ε.Ε. Αφετέρου, αυτές οι ελλείψεις θα επιδεινωθούν και θα δημιουργήσουν αφεύρωτο χάσμα, αν η Ελλάδα δεν ενταχθεί και δεν αναζητήσει μέσα από τις ευρωπαϊκές αναδιοργανωτικές διεργασίες που συντελούνται, τη διευθέτηση των προβλημάτων της Τ.Ε.Ε. σε ενιαία με την Ε.Ε. στρατηγική και προοπτική, με τα απαραίτητα επιβαλλόμενα εκπαιδευτικά και ποιοτικά πρότυπα.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν επιτρέπονται πλέον ανώριμες πρακτικές σε θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής. Η γνώση και οι εφαρμογές της δεν πρέπει να αποτελούν πολυτέλεια ετεροχρονισμένης επιλογής. Η προοπτική της αυτοδύναμης ανάπτυξης γίνεται σχεδόν ανέφικτη στα πλαίσια της διευρυνόμενης διεθνοποίησης, της στενής διεθνούς

αλληλεξάρτησης, αλλά και των υπερεθνικών μηχανισμών που επιδιώκουν να επιβάλλουν λύσεις. Μπροστά λοιπόν στους κινδύνους απαξίωσης του ρόλου της εκπαίδευσης, που εμφανίζονται καθημερινά στο χώρο των οικονομικών διεργασιών και της ανελέητης ανταγωνιστικότητας που επιφέρουν, επιβάλλεται να κατανοηθεί η αποუδαιότητα και η αναγκαιότητά της.

Για να διαφανεί νέα προοπτική, επιβάλλεται να τολμήσουμε να θέσουμε για άλλη μία φορά επίκεντρο των κοινωνικών οικονομικών και πολιτιστικών διεργασιών την παιδεία. Την παιδεία ως «γνώση» και «πράττειν», αλλά και ως «παραγωγή» νέας γνώσης. Την παιδεία ως μόρφωση, αλλά και ως ήθος. Την παιδεία ως στάση και τρόπο ζωής, ως ιστορική μνήμη και ως πολιτική και εθνική ολοκλήρωση. Και βέβαια την παιδεία ως εκπαιδευτική διεργασία για την παραγωγική και επαγγελματική ένταξη της νεολαίας μας στην Αγορά Εργασίας, δηλαδή την παιδεία μέσα από την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση.

Επειδή κάθε πρωτοβουλία, σχέδιο ή πρόγραμμα που αφορά την Παιδεία και την εκπαίδευση στοχεύει στην ίδια την μετεξέλιξη της κοινωνίας, είναι απαραίτητο να διασφαλίζεται η συναίνεση μέσα από το διάλογο και την πολυφωνία. Και αυτό διότι θα μας δοθεί ίσως για μία ακόμη φορά η δυνατότητα να υπερασπιστούμε τη θέση εκείνη που υποστηρίζει ότι το αργητικό ισοδύναμο σε βάρος της τεχνικής εκπαίδευσης στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, αποτελεί καταφανή στρέβλωση της εκπαιδευτικής μας στρατηγικής. Το δίλημμα που τίθεται από την ελληνική κοινωνία, αλλά και πολιτεία για την αξιοσύνη της Τ.Ε.Ε. κατά την αναζή-

τηση του «ιδανικού κοινωνικού ανθρώπου» είναι ψευδοδίλημμα. Στην πραγματικότητα το πρόβλημα δεν οφείλεται στην Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση, αλλά στην αδυναμία της πολιτείας να χαράξει νέα εκπαιδευτική πολιτική διαφορετική από εκείνη του παρελθόντος. Το ιδεολόγημα περί κοινωνικής δικαιοσύνης που προβάλλεται μέσα από το ενιαίο σχολείο αποδεικνύεται στην πράξη ότι αποθαρρύνει την ατομική έφεση και θέτει εμπόδια στην κοινωνική δημιουργία και στην ευτυχία του ανθρώπου. Δεν είναι η μορφή του σχολείου η αιτία της στρέβλωσης της σχέσης του σχολείου με την κοινωνία, αλλά η ουσία της εκπαίδευσης και ο καταναεμητικός ρόλος της (Ιακωβίδης, 2006). Για την κοινωνική καταξίωση του αποφοίτου της ΤΕΕ συνηγορούν και η επιστήμη και η τεχνολογία και γενικότερα η οικονομία, διότι όλες οι προβολές της οικονομικής ανάπτυξης δείχνουν την αναγκαιότητα της κατάρτισης των επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων που αποτελούν την αποκωδύφωση του νεώτερου ανθρώπινου πολιτισμού.

Η ΤΕΕ, με όλες τις εκπαιδευτικές μορφές σχολείων που διαθέτει, αλλά και με νέες μορφές που πρέπει να αναπτύξει, επωμίζεται καθημερινά και θα επωμισθεί στο μέλλον σημαντικότερους ρόλους μέσα στις κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές διεργασίες (Β.Ι.Β. 2007). Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του μέλλοντος πρέπει να προσανατολιστεί σε παιδαγωγικο-κεντρικές και εργασιοκεντρικές επιδιώξεις. Πρέπει να προκύψει ως αποτέλεσμα ωρίμανσης των παλιών μεταρρυθμίσεων, να τεκμηριώνεται από πολλές επιστημονικές έρευνες και να

είναι απαλλαγμένη από συντεχνιακές αντιλήψεις κοινωνικών ομάδων, η δε εφαρμογή της οφείλει να αποτελεί αντικείμενο μόνιμης και συνεχούς επιστημονικής παρακολούθησης. Έτσι μόνο θα αποτραπούν οι πολυσχιδείς-κοινωνικού χαρακτήρα- παρεμβάσεις, που επιτρέπουν τη δημιουργία θέσεων εργασίας όχι για τους μαθητές αλλά για τους εκπαιδευτικούς, που αλλοιώνουν όμως την ποιότητα των βασικών παιδαγωγικών σκοπών και τον επιστημονικό ορθολογισμό που τους διέπει.

Το ελληνικό κράτος πρέπει να αναπτύξει κάθετους και οριζόντιους μηχανισμούς, εθνικά και περιφερειακά κατά κλάδο και οικονομικό τομέα με επιστημονικό και ερευνητικό ρόλο. Ο θεσμός της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, με βασικές αντικειμενικές προϋποθέσεις, προσφέρεται και αποτελεί μοναδική ευκαιρία για την αποκέντρωση του σχολικού μηχανισμού.

Καμία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση δεν θα πετύχει,

- αν δεν πιστεύει το ίδιο το κράτος σ' αυτήν,
- αν δεν προκύψει μέσα από επιστημονικές διεργασίες και επαγγελματισμό,
- αν δεν κατανοηθεί η αναμφισβήτητη μαθησιακή διαφορετικότητα του ατόμου,
- αν δεν εξασφαλισθούν ίσες ευκαιρίες μέσα από αναπροσαρμοστικές δυνατότητες εκπαιδευτικής εξέλιξης για αυτούς που θέλουν, αλλά και μπορούν,
- αν δεν αρχίσει από την ποιοτική και ποσοτική εξασφάλιση των εκπαιδευτικών,
- αν δεν εξασφαλιστούν θεσμοί σχολικής ανάπτυξης και ποιοτικής διασφάλισης,

- αν δε βρεθούν πιστώσεις.

Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, επιβάλλεται ένας ριζικός οργανωτικός μετασχηματισμός όλου του εκπαιδευτικού συστήματος, ο οποίος ανεξάρτητα από τη σχέση της γενικής με την τεχνική εκπαίδευση, πρέπει να εξασφαλίζει διόδους και εξόδους των μαθητών προς όλες τις κατευθύνσεις, είτε αυτές αφορούν την οριζόντια μετακίνηση των μαθητών, είτε αφορούν τη δυνατότητα μετακίνησής τους προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Για την εύρυθμη λειτουργία των σχολικών μονάδων πρέπει να αναζητηθούν επιστημονικά και παιδαγωγικά μοντέλα που θα διασφαλίζουν τη συνεργασία των εσωτερικών παραγόντων και θα αναζωογονούν τη μαθησιακή πράξη.

Εάν συμφωνήσουμε ότι η εκπαίδευση είναι αναγκαία προϋπόθεση για την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτιστική ανάπτυξη της πατρίδας μας, τότε πρέπει επίσης να συμφωνήσουμε ότι η εκπαίδευση είναι «αγαθό» που μία δημοκρατική πολιτεία έχει υποχρέωση να εξασφαλίσει σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες της. Με την έννοια αυτή, υπάρχουν κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις, στις οποίες πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή, διότι η Ελλάδα είναι ταυτόχρονα ευρωπαϊκή χώρα, αλλά και μέλος της διεθνούς κοινότητας. Άρα οφείλουμε σε κάθε νεοαποικιστική προσπάθεια να ενεργούμε με τη σκέψη ότι:

- η Τ.Ε.Ε. πρέπει να καταδεικνύει ευρωπαϊκή συγκρισιμότητα όπως: διάρκεια, τίτλους, ποιοτικά και μαθησιακά πρότυπα (standards)
- να διαφυλάττει την ανθρωποκεντρική της φιλοσοφία (εκπαίδευση όχι κατάκτηση)

- να εξασφαλίζει ανεξάρτητη και αυτόνομη εκπαιδευτική και οργανωτική εξελικτικότητα
- να εξασφαλίζει οργανωτική και εκπαιδευτική προσαρμοστικότητα, ώστε να καλύπτει με επάρκεια τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και να συμβάλει στην ανάπτυξή της.

Η προσπάθεια για όλο και μεγαλύτερη εξειδίκευση ενέχει τον κίνδυνο αδυναμίας αντίληψης των εξελίξεων. Γνώσεις, δεξιότητες, τεχνικές ξεπερνούνται σε ορισμένους τομείς μέσα σε λίγα χρόνια. Τα νέα προβλήματα, οι νέες τεχνολογίες απαιτούν και νέες ικανότητες. Ο νέος πρέπει να έχει σε κάθε φάση της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας την ικανότητα να αφομοιώνει τις τεχνολογικές εξελίξεις και να προσαρμόζεται, χωρίς κλυδωνισμούς, σε ένα νέο περιβάλλον. Για το λόγο αυτό, το γνωσιολογικό περιεχόμενο των σπουδών πρέπει να επιδιώκει γνώσεις επίκαιρες, εύχρηστες και αξιόπιστες. Γνώσεις παρωχημένες και γνώσεις μη άμεσα χρησιμοποιούμενες (ρεζέρβα), σε θεωρητικό επίπεδο, πρέπει να αποφεύγονται.

Σήμερα, στο εκπαιδευτικό μας σύστημα υπάρχουν συγκεκριμένα δεδομένα που προέκυψαν τις τελευταίες δεκαετίες από τους νόμους 576/77, 1566/85, 2009/92, 2525/97, 2640/98 και 3475/06. Σύμφωνα λοιπόν με τα δεδομένα αυτά η Τ.Ε.Ε. δεν μπόρεσε να αναδειχτεί σε αυτόνομη εκπαιδευτική μορφή που να είναι ελκυστική για τους νέους και αναγκαία για την αγορά εργασίας (Ιακωβίδης, 1998). Η εξασφάλιση της πρόσβασης των αποφοίτων Ε.Π.Α.Α. στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι θεωρητικά μόνο αιρεστική. Δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής στοιχεία, αλλά υπάρχει γενικότερα η εκτίμηση

της εκπαιδευτικής κοινότητας, ότι θα έχουν την ίδια αποτελεσματικότητα με αυτήν των προγενέστερων επαγγελματικών λυκείων. Αλλά και στην περίπτωση που θα είχαν μεγαλύτερο ποσοστό προσβασιμότητας θα εκκλήρωναν τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό τους σκοπό; Είναι όμως αυτή η επιδίωξη της αγοράς; Υπάρχει μήπως έλλειψη αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης; Ή μήπως υπάρχουν ουρές ανέργων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ η αγορά παρουσιάζει ελλειμματικό ισοζύγιο στην αναζήτηση κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού;

Με όποια επιστημονικά κριτήρια και από όποια σκοπιά παρατηρήσουμε την εκκλήρωση των στόχων της Τ.Ε.Ε., πάντοτε διαπιστώνουμε την ασύμβατη σχέση της και με την Αγορά Εργασίας, αλλά και με τη Γενική Εκπαίδευση. Πρέπει όμως να παραδεχθούμε πως η έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της κακής τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά γενικότερα του ελλιπούς εκπαιδευτικού σχεδιασμού και της λανθασμένης στρατηγικής του. Με άλλα λόγια οι αρχιτέκτονες του Εκπαιδευτικού Συστήματος, ξαφνικά στο τέλος της τρίτης τάξης του γυμνασίου, διαπιστώνουν πολλά χρόνια τώρα, ότι προκύπτει μία κατηγορία παιδιών, που αν ο διαχωρισμός τους, δε δημιουργεί πρόβλημα στην βιωσιμότητα των τμημάτων της Γενικής Εκπαίδευσης, τότε και μόνο τότε χρειάζονται άλλο σχολείο μικρότερων εκπαιδευτικών απαιτήσεων. Μάλιστα, αυτή η διαπίστωση γίνεται πολλές φορές αντιληπτή, πολύ αργότερα με τις πανελλήνιες εξετάσεις, όταν δηλαδή ο Γιαννάκης έγινε Γιάννης. Η αναποτελεσματικότητα της Τ.Ε.Ε. λοι-

πόν, είναι συστημική, είναι παθογενής και προκύπτει επιστημονικά, παιδαγωγικά και οργανωτικά, λίγο πριν, κατά την διάρκεια και λίγο μετά από την ολοκλήρωσή της.

Συμπερασματικά, λοιπόν, διαπιστώνεται ότι το πρόβλημα της ΤΕΕ είναι πολυσύνθετο και απαιτεί μία σε βάθος επιστημονική προσέγγιση της πολιτείας, που όμως πιθανότατα θα οδηγήσει σε νέους προσανατολισμούς, που σαφώς θα επιφέρουν μεγάλες ρήξεις στις υπάρχουσες εκπαιδευτικές συνθήκες.

Το Ξετύλιγμα του Μύθου

1. Η μεταρρύθμιση αρχίζει από την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών

α) Πριν απ' όλα απαιτείται η σε βάθος ενασχόλησή μας με το μεγάλο θέμα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών μας. Άλλωστε, όλες οι χώρες της Ε.Ε., με αφορμή τη συνθήκη της Βολογνιά, άρχισαν τις μεταρρυθμίσεις Ανωτάτων ιδρυμάτων από την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

Η νέα Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.) επιβάλλεται να αναπτύξει ισάξιο κύρος με τις ευρωπαϊκές πανεπιστημιακές σχολές, αφού πρώτα αναπροσαρμόσει τα προγράμμάτα της με προοπτική προσφοράς διεπιστημονικών γνώσεων. Η επιβαλλόμενη αλλαγή του εκπαιδευτικού μοντέλου (ίσως πρωτεύον/δευτερεύον μάθημα διδασκαλίας), επιβάλλεται να συμπεριλαμβάνει και την απονομή διεθνούς ακαδημαϊκού τίτλου Μάστερ όπως αντίστοιχα συμβαίνει στην Ε.Ε. Αυτό δεν σημαίνει ότι η σχολή σήμερα

παράγει υποδεέστερο έργο σε σχέση με τα υπόλοιπα Α.Ε.Ι. Μελλοντικά όμως δεν θα επαρκεί.

β) αναβάθμιση και διευθέτηση (διαβάθμιση) του επιστημονικού και εργασιακού ρόλου του εκπαιδευτικού της Τ.Ε.Ε. σε θεωρητικούς καθηγητές και εξειδικευμένους καθηγητές εργα-στηρίων.

γ) όλοι οι θεωρητικοί καθηγητές κατέχουν Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος εκπαίδευση και διαθέτουν στο εξής αντίστοιχα εκπαιδευτικά ευρωπαϊκά προσόντα (accomplishments). Για τους υπηρετούντες εκπαιδευτικούς, που δεν διαθέτουν αντίστοιχου επιπέδου τίτλους σπουδών, διοργανώνονται προγράμματα εξομοίωσης από την ΑΣΠΑΙΤΕ σε συνεργασία με άλλα Ανώτατα Ιδρύματα. Παράλληλα δημιουργούνται από την ΑΣΠΑΙΤΕ μόνιμα κυλιόμενα επιμορφωτικά ανά ειδικότητα σεμινάρια για τη μαθησιακή εξα-σφάλιση επίκαιρης γνώσης.

δ) όλοι οι εξειδικευμένοι εργαστηριακοί καθηγητές είναι απόφοιτοι της νέας Τεχνικής και Επαγγελματικής Ακαδημίας.

ε) Η διδασκαλία των γενικών μαθημάτων π.χ. μαθηματικά, φυσική κλπ. θα ανατίθεται κατά προτεραιότητα σε θεωρητικούς καθηγητές (βλέπε παραπάνω) και όχι πλέον σε καθηγητές γενικών μαθημάτων. Εξαιρείται μόνο η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας η οποία θα γίνεται από δύο φιλολόγους (δασκαλο-συνεργατική μέθοδος).

στ) δημιουργείται μεταπτυχιακό τμήμα Σχολικού Management στην ΑΣΠΑΙΤΕ για την εξασφάλιση ικανών εκπαιδευτικών στελεχών (π.χ. προϊστάμενοι γραφείων, Διευθυντών, Υποδιευθυντών, Συμβούλων κλπ.).

ζ) αντικαθίσταται ο θεσμός διορι-

σμού μέσω των εξετάσεων του Α.Σ.Ε.Π. Στη θέση του δημιουργείται ο θεσμός του Επίκουρου ή Ασκούμενου καθηγητή σε συγκεκριμένο και προκαθορισμένο 12μηνο πρόγραμμα, που ολοκληρώνεται με πολυεπίπεδη τελική αξιολόγηση και οδηγεί στο διορισμό του στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση. Ο θεσμός των εξετάσεων του Α.Σ.Ε.Π. εξασφαλίζει κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά δεν εξασφαλίζει ποιοτικά άριστους εκπαιδευτικούς. Δεν είναι ικανός προς διορισμό αυτός, που έμαθε το βιογραφικό του Piaget του Vigotski ή του Skinner και συμπλήρωσε τις απαντήσεις της πολλαπλής ερώτησης του Α.Σ.Ε.Π., αλλά αυτός που γνωρίζει πώς να παρέμβει στη μαθησιακή διεργασία, ώστε να αλλάξει τη συμπεριφορά του μαθητή.

2. Το Γυμνάσιο Αλλάζει Φιλοσοφία

Όπως είναι γνωστό σε όλους μας, το εκπαιδευτικό σύστημα παίρνει - ήδη από το Δημοτικό και ακόμη περισσότερο από τις γυμνασιακές τάξεις- πορεία και κατεύθυνση προς τις ακαδημαϊκές σπουδές. Άρα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι από τις γυμνασιακές τάξεις αρχίζει η στρέβλωση και εξελίσσεται κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας τεχνικής εκπαίδευσης. Αυτό μας οδηγεί στη σκέψη ότι για τους μαθητές που πρόκειται να συνεχίσουν στη δευτεροβάθμια τεχνική εκπαίδευση επιβάλλεται η δημιουργία ενός νέου τύπου Γυμνασίου.

Το νέο Γυμνάσιο θα ακολουθεί πιο αργούς ρυθμούς από το σημερινό και οι διδακτικές του ώρες δεν θα υπερβαίνουν τις 28 την εβδομάδα. Η λιγότερη, αλλά σωστά επιλεγμένη ύλη, σε όλα τα μαθήματα θα απαλλάξει τα

Αναλυτικά Προγράμματα από τις πολλές λεπτομέρειες και ασάφειες και θα επιτρέψει στους μαθητές να κατανοήσουν τις μικρότερες σε όγκο, αλλά πιο σημαντικές ενότητες. Αυτή η ανακατανομή της ύλης θα απαλλάξει μαθητές και εκπαιδευτικούς από τα δεσμά του Αναλυτικού Προγράμματος και θα προσφέρει ουσιαστικές γνώσεις, απαραίτητες για τη ζωή. Ακόμη θα ελευθερώσει το μαθητή και την οικογένεια από το άγχος της λογοκοπίας και της απομνημόνευσης. Θα αποδεσμεύσει το εκπαιδευτικό σύστημα, αφού θα επιφέρει αποσυμφόρηση στο υπάρχον Γυμνάσιο, θα ελαφρύνει τον υποψήφιο της ΤΕΕ από δευτερεύουσες και τριτεύουσες σκοπιμότητες.

Το ενιαίο Γυμνάσιο, όπως λειτουργεί σήμερα, ανακόπτει τα ενδιαφέροντα, τις κλίσεις και την ιδιαίτερη έφεση μεγάλου αριθμού μαθητών, ενώ παραλλάσσει τους ταλαιπωρεί και τους εξασθενεί. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο της σχολικής διαρροής (περίπου 12 %). Που όμως, αν προστεθεί και ο μεγάλος αριθμός εκείνων των μαθητών που περνούν τις τάξεις χωρίς να το αξίζουν, επειδή το επιβάλλει η υποχρεωτική εκπαίδευση, τότε ένας μεγάλος αριθμός παιδιών (ίσως 40 %) παραμελείται από το εκπαιδευτικό σύστημα. Ταυτόχρονα εμποδίζονται οι μαθητές που τα ενδιαφέροντά τους προσιδιάζουν στους στόχους του σημερινού Γυμνασίου.

Η δημιουργία ενός νέου τύπου Γυμνασίου παράλληλου με το υπάρχον, με φιλοσοφία εντελώς διαφορετική από εκείνη της πολυγνωσίας που προσφέρει το Γυμνάσιο σήμερα επιβάλλεται και από την αλλαγή του ρόλου του σχολείου. Το σχολείο έχει πάψει από καιρό να αποτελεί το μοναδικό μέσο

μετάδοσης γνώσεων και πληροφοριών. Ο ρόλος του σχολείου, επομένως, θα πρέπει να περιοριστεί στην παροχή ποιοτικής και ουσιαστικής γνώσης, στη μεθοδολογία μάθησης, στους τρόπους αναζήτησης της γνώσης, στην επιστημονικότητα και στην κοινωνικοποίηση (Arnold, 2004).

Το προτεινόμενο Γυμνάσιο θα λειτουργεί ταυτόχρονα με όλους τους μαθητές ως πρώτη προσανατολιστική βαθμίδα. Τη δεύτερη προσανατολιστική βαθμίδα θα αποτελέσει το δέκατο επίσης κοινό έτος – που θα έχει πολυμορφικό εκπαιδευτικό χαρακτήρα οντότητα και θα εξασφαλίζει την ισοτιμία μεταξύ τους.

Αυτή η μορφή γυμνασιακής εκπαίδευσης φαντάζει καταλληλότερη για τους μαθητές που θέλουν αβίαστα να ακολουθήσουν την Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση, επειδή οι νέοι αυτοί διαθέτουν διαφορετική ενόραση (Αρχή των ατομικών διαφορών), που έρχεται σε αντίθεση με τα καθιερωμένα, ανήκουν δηλαδή στη μεγάλη κατηγορία των πολιτών που επιδιώκουν με τη βοήθεια της εκπαίδευσης την αμεσότερη πρόσβαση στην αγορά και μέσα από αυτή την προσωπική τους ευτυχία.

Γι' αυτήν λοιπόν, την κατηγορία που αποτελεί το ήμισυ και πλέον του μαθητικού πληθυσμού, επιβάλλεται η δημιουργία ενός πολυδιάστατου εκπαιδευτικού δικτύου, που θα ικανοποιεί τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντά των μαθητών και θα προσδίδει κοινωνικό και οικονομικό κύρος. Αυτό το εκπαιδευτικό δίκτυο θα έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά που θα εξασφαλίζουν την αυτονομία και την εκπαιδευτική του επάρκεια:

- Θα αρχίζει από τον πρώτο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και θα τελειώνει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για όσους μαθητές θέλουν και μπορούν, απονέμοντας τον πρώτο διεθνή πλέον ακαδημαϊκό τίτλο bachelor.
- Θα προσφέρει εργασιοκεντρική εκπαίδευση χωρίς να αποβάλλει την ανθρωποκεντρική της μορφή. Όχι επομένως Επαγγελματική Κατάρτιση, αλλά Επαγγελματική Εκπαίδευση.
- Θα είναι ρεαλιστική, δηλαδή πραγματοποιήσιμη, για να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των νέων και στις ανάγκες της Αγοράς Εργασίας.
- Θα συνδυάζει με άμεσο ρεαλιστικό, εκπαιδευτικό τρόπο την πράξη με τη θεωρία.
- Θα προσφέρει ελκυστική και ανταγωνιστική, προς τη Γενική Εκπαίδευση, γνώση, αλλά και κύρος και θα εκδημοκρατικοποιεί το εκπαιδευτικό σύστημα.
- Θα εξασφαλίζει την οριζόντια σύνδεσή της με τη Γενική Εκπαίδευση με επιλεγμένα προγράμματα (γέφυρες) στο τέλος του πρώτου κύκλου, στο τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στο τέλος της Τεχνικής και Επαγγελματικής Ακαδημίας.

να εκπαιδευτούν σε ένα αναγνωρισμένο επάγγελμα της Ε.Ε.

Όλα τα σχολικώς εκπαιδευσίμα επαγγέλματα εντάσσονται σε 13 επαγγελματικές κατηγορίες π.χ. μηχανολογικά, ηλεκτρολογικά, οικοδομικά και επεξεργασίας ξύλου κλπ..

Η δευτεροβάθμια τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση θα έχει τη διαβαθμισμένη σε κύκλους οργανωτική μορφή του ν. 2640/98. Θα διέπεται από ενιαία εθνική στρατηγική και νομοθεσία ανεξάρτητα από τον εκπαιδευτικό φορέα που ανήκει και θα αποτελείται από:

- Τα Τεχνικά και Επαγγελματικά Λύκεια ή άλλης, αντίστοιχης ονομασίας σχολεία
- τις Επαγγελματικές Σχολές (Ε.Σ.) και
- τις Σχολές Μαθητείας του ΟΑΕΔ (Σ.Μ.Ο.)

Οι παραπάνω σχολές θα διευρυνθούν σε τομείς και κλάδους αντιπροσωπευτικούς της αγοράς εργασίας, θα διαρκούν τρία χρόνια, και θα στηρίζονται σε μία αυστηρά μελετημένη και οργανωμένη πολυμορφική δέκατη τάξη. Ανάλογα με τους σχολικούς σκοπούς θα μπορούν να αναπτύσσονται διάφορα εκπαιδευτικά μοντέλα π.χ. ολοήμερα, εναλλασσόμενα, συμπαγή κατά κύκλους κλπ.

3. Το νέο Προφίλ της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης

Η Δευτεροβάθμια Τεχνική και Επαγγελματική Εκπαίδευση αποτελεί εκπαιδευτικά και οργανωτικά μέρος της δεύτερης βαθμίδας του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συστήματος το ίδιο με τη Γενική Εκπαίδευση. Σ' αυτήν εκπαιδεύονται νέες και νέοι που επιθυμούν

4. Νέα Αναλυτικά Προγράμματα

Θα καταρτισθούν νέα Αναλυτικά Προγράμματα εφαρμοσμένων μαθημάτων που θα απλοποιούν την επιστημονική θεωρία – μέσα από σύγχρονες διδακτικές μεθόδους διδασκαλίας. Αυτή θα επαληθεύεται, με όσο το δυνατόν πραγματικά προβλήματα και ασκήσεις μέσα από τη ζωή, αλλά και

επισκέψεις σε εργασιακούς χώρους. Όλες οι ειδικότητες θα ενσωματώσουν μέσα στα προγράμματά τους τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Γενικά τα μαθήματα θα εστιάζονται σε τρεις περιοχές:

α) Γενικά Μαθήματα (π. χ. Γλώσσα, Μαθηματικά, Φυσική κλπ.)

β) Θεωρητικά Τεχνολογικά ή Επαγγελματικά Μαθήματα (π. χ. Μηχανολογία, Ηλεκτρολογία, Οικονομία κλπ.)

γ) Εργαστηριακά Μαθήματα – εκπαιδευτικά οργανωμένες επισκέψεις σε χώρους εργασίας.

5. Ίδρυση Τεχνικής και Επαγγελματικής Ακαδημίας (Τ.Ε.Α.)

Με σκοπό να δοθεί η δυνατότητα επαγγελματικής εξέλιξης στους απόφοιτους των σχολών, για λόγους ίσης μεταχείρισης με τους απόφοιτους της Γενικής Εκπαίδευσης, αλλά και για λόγους οικονομικής και τεχνολογικής αναγκαιότητας, δημιουργείται η Τεχνική Επαγγελματική Ακαδημία (Τ.Ε.Α.) με διάρκεια σπουδών τρία έτη (πέντε εξάμηνα φοίτησης και ένα εξάμηνο πρακτικής άσκησης). Προϋποθέσεις για την εισαγωγή στην Ακαδημία αποτελούν το πτυχίο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δύο χρόνια πραγματικής εργασίας στην ειδικότητα.

Οι σπουδές στην Ακαδημία θα εστιάζονται σε τρεις περιοχές:

α) Γενικά εφαρμοσμένα μαθήματα (π. χ. Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία),

β) Τεχνολογικά, οικονομικά, καλλιτεχνικά και εργαστηριακά μαθήματα,

γ) κοινωνικά μαθήματα (π. χ. Παιδαγωγικά, Διδακτική, Κοινωνιολογία, Ψυχολογία, Εργασιακές Σχέσεις).

Οι απόφοιτοι της Τεχνικής Επαγγελματικής Ακαδημίας εισάγονται ή

εντάσσονται σε προχωρημένα εξάμηνα των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι., ποσοστιαία και ανάλογα με τις αποδόσεις τους. Για τους απόφοιτους που επιθυμούν να συνεχίσουν, με ευθύνη της Ακαδημίας δημιουργούνται εντατικά προγράμματα «Γέφυρες» για την ομαλή τους ένταξη στα Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι.

Οι απόφοιτοι της Ακαδημίας θα αποτελέσουν κυρίως:

α) τους πιστοποιημένους εκπαιδευτές ελεύθερους επαγγελματίες,

β) τα στελέχη των οργανωμένων επιχειρήσεων (πάνω από τρία άτομα),

γ) τα εκπαιδευτικά στελέχη που θα πλαισιώνουν την Τ.Ε.Ε. με εξειδικευμένους εργαστηριακούς καθηγητές.

6. Επιστημονικό Ινστιτούτο

Για την επιστημονική αλλά και οργανωτική υποστήριξη της Τ.Ε.Ε., την κατάρτιση Αναλυτικών Προγραμμάτων, την σχέση της Τ.Ε.Ε. με την αγορά εργασίας και την επιστημονική εξειδίκευση και υλοποίηση όλων των παραπάνω θέσεων, ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη «Επιστημονικό Ινστιτούτο Σχολικής Ανάπτυξης και Ποιοτικής Διασφάλισης της Τ.Ε.Ε.» Το Ινστιτούτο θα ενταχθεί στο αντίστοιχο Ευρωπαϊκό δίκτυο και θα αποτελέσει επίσημα το θεσμοθετημένο επιστημονικό όργανο για την διασφάλιση της εκπαιδευτικής ποιότητας και την ορθολογική Σχολική Ανάπτυξη.

7. Διυικό Σύστημα – Σχολές Μαθητείας Ο.Α.Ε.Δ.

Το Διυικό Εκπαιδευτικό Σύστημα (μαθητεία) του ΟΑΕΔ αποτελεί ένα ξεχωριστό διεθνώς επιτυχημένο εκπαιδευτικό εγχείρημα. Προσεγγίζει τη

φυσική μάθηση των νέων, καλύτερα από οποιοδήποτε εκπαιδευτικό μοντέλο, που χρησιμοποιείται σήμερα παγκοσμίως. Ο συνδυασμός Σχολείου (θεωρίας) Επιχείρησης (πράξης) και εργαστηρίου (συμπληρωματικά) ικανοποιούν σε μεγάλο βαθμό τα ενδιαφέροντα των μαθητών και της αγοράς εργασίας και το σημαντικότερο, δημιουργούν εκπαιδευτικά, ρεαλιστικά πρότυπα απεριόριστης μαθησιακής αξίας.

Αυτές οι Σχολές λειτουργούν από το 1983 μέχρι σήμερα χωρίς καμία ουσιαστική βελτιωτική παρέμβαση. Οι οργανωτικού χαρακτήρα μικροπαρεμβάσεις των τελευταίων χρόνων, μάλλον τείνουν στην επαναφορά, του προ του 1983 εκπαιδευτικού καθεστώτος προς χάριν της εξασφάλισης βοηθητικών χεριών στις επιχειρήσεις.

Οι σχολές αυτές μπορούν να παραμείνουν, ως προς τη φιλοσοφία της ίδρυσής τους όπως έχουν, αλλά επιβάλλεται να εκσυγχρονισθούν οργανωτικά, να αναμορφωθούν τα Αναλυτικά τους Προγράμματα και να ενδυναμωθούν πληθυσμιακά. Το Δυϊκό Εκπαιδευτικό Σύστημα με τις υπάρχουσες κτιριακές υποδομές μπορεί να δεχθεί αξιοπρεπώς και χωρίς καμία ποιοτική επιβάρυνση πάνω από 30 000 μαθητές και να αποτελέσει ένα παράλληλο με αυτό του ΥΠΕΠΘ αξιόπιστο εκπαιδευτικό μοντέλο.

8. Ισοτιμία Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.)

Όσον αφορά τα ΙΕΚ, αυτά θα πρέπει να αποκεντρωθούν και να λειτουργήσουν αυτόνομα ανά γεωγραφική περιφέρεια, θα διατηρούν ως τόσο χαλαρή σύνδεση με τον Ο.Ε.Ε.Κ. και

το διοικητικό συμβούλιο, το οποίο μετατρέπεται σε πολιτικό επιτελικό όργανο που απαρτίζεται από εκπροσώπους των περιφερειών.

Τα ΙΕΚ θα προσφέρουν εξειδίκευση και βασική κατάρτιση σύμφωνα πάντα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας σε νέους, που για οποιοδήποτε λόγο σταματούν το Γυμνάσιο, σε μαθητές που διακόπτουν το Ενιαίο-Τεχνικό και Επαγγελματικό Λύκειο και τις Τεχνικές Σχολές, αλλά και εν γένει σε ενήλικες και απόφοιτους των σχολείων της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Η κατάρτιση θα είναι ταχύρρυθμη, θα διαρκεί μέχρι τρία εξάμηνα και θα περιλαμβάνει δύο πεδία: θεωρητικό πεδίο κατά 20-30% και εργαστηριακή δραστηριότητα ή εργασία κατά 70-80%.

Επιμύθιο

Σήμερα, είναι προφανές, ότι η Τ.Ε.Ε. ασκεί σε όλο τον Ευρωπαϊκό χώρο ένα πολυεπίπεδο και πολυσχιδές εκπαιδευτικό έργο. Μελλοντικά, σύμφωνα με τις επιδιωκόμενες αναπτυξιακές προοπτικές της Ε.Ε., θα κληθεί να παίξει ακόμη σημαντικότερο ρόλο. Το ερώτημα που αναδύεται είναι τι θα πράξει η Ελλάδα; Θα αναζητήσει την αναδιοργάνωση της Τ.Ε.Ε. και μέσω αυτής τον ορθολογισμό ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος; Θα προσπαθήσει να ξαναδώσει ελπίδα και προοπτική με δικαιότερη κατανομή ρόλων στις νέες και νέους της χώρας; Θα επιδιώξει την εξασφάλιση της εγχώριας τεχνολογίας και την ανταγωνιστική ικανότητα της παραγωγής μέσα από τη γνώση. Θα καλλιεργήσει εργασιακό ήθος; Θα πορευτεί μέσα από

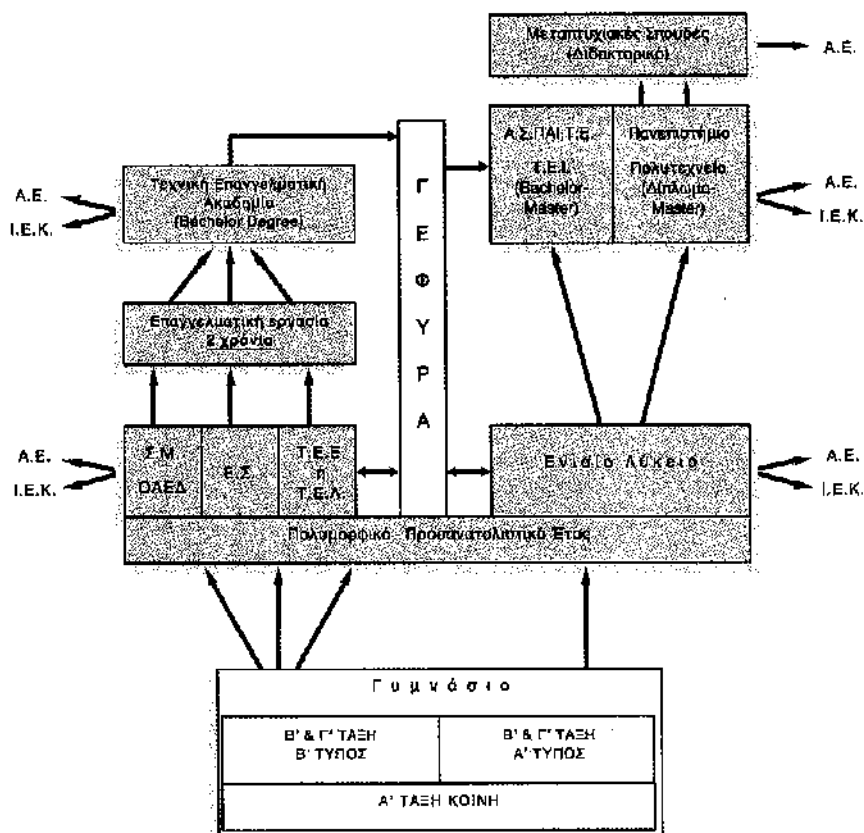
την κοινή εκπαιδευτική πορεία της Ε.Ε.;

Αυτή η μελέτη, έχοντας ως βάση την επί σειρά ετών ερευνητική μας ενασχόληση και εμπειρία με το θέμα, καθώς και τη νέα μεταρρυθμιστική προσπάθεια της Ε.Ε., αναδεικνύει έμμεσα, συμφωνώντας με άλλες επιστημονικές δημοσιεύσεις, τα πολλά μειονεκτήματα της υπάρχουσας Τ.Ε.Ε. και καταβάλλει προσπάθεια να απαντήσει με άμεσο ρεαλιστικό και υλοποιήσιμο τρόπο στα παραπάνω, αλλά και επιπλέον ερωτήματα, εναποθέτοντας τη

διαφύλαξη της επιστημονικότητάς της στην ίδρυση και λειτουργία του προτεινόμενου Ινστιτούτου.

Ευελπιστούμε πως η μελέτη αυτή μπορεί να αποτελέσει επιστημονικό σενάριο οργάνωσης και λειτουργίας της Ελληνικής Τ.Ε.Ε.. Μπορεί να αποτελέσει έναυσμα μιας εκπαιδευτικής συζήτησης. Μπορεί όμως και να δώσει ιδέες για μια άλλη δημιουργική πρόταση.

Σχηματική απεικόνιση

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Arnold, A. 2004. *Schulleitung und Schulentwicklung. Bedingungen und Erfahrungen*, Baltmannsweiler schneiter verlag.
- Bildungsministerium für Bildung und Forschung. 2007. *Berufsbildungsbericht*.
- Bildungsministerium für Bildung und Forschung. 2008. *Berufsbildungsbericht*.
- Ιακωβίδης, Γ. 2003. *Θεομοί και πολιτικές της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης: Η περίπτωση της Γερμανίας*, Θεσσαλονίκη, Τζιόλα.
- Ιακωβίδης, Γ. 2006. «Κοινωνικές μεταμορφώσεις και Τ.Ε.Ε», *Παιδαγωγικός Λόγος* τ.3, σσ. 64-86, Αθήνα, Κορφή. Επικ. Αναδημοσίευση στο *Φιλόλογος*, καλοκαίρι 2009.
- Ιακωβίδης, Γ. 1998. *Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα*, Αθήνα, Gutenberg.
- Κασσωτάκης Μ. (επιμ.) (2004). *Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κασσωτάκης Μ. (επιμ.) (1980). Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής-Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της. Μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στο: Καζαμίας Α. & Κασσωτάκης Μ. *Οι Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτική*.
- Λαγός, Δ. 2008. *Η υλοποίηση της μαθητικής συμμετοχής στο σύλλογο διδασκόντων του Λυκείου (1982-2005): μελέτη μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας*. Διδ. Διατριβή.
- Νόμοι: Ν.2009/92, ΤΑ', Αφ.18. Ν.2525/97, ΤΑ', Α.Φ.188. Ν.2640/98, ΤΑ'Α.Φ.206 Ν.3475/06 ΤΑ', Α.Φ.146.
- Κοινή έκθεση Συμβουλίου/Επιτροπής Ε.Ε. (*Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010*) Βρυξέλες 29 Οκτωβρίου 2004 13832/04.

Επαθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τ. 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 33-42

*Theodore Katsanevas**

**A CONTEMPORARY APPROACH TO CAREER COUNSELLING:
THE GOLDEN RULE FOR THE PROPER CHOICES OF STUDIES,
PROFESSIONS AND CAREER**

In the article, the interdisciplinary scientific character of modern career counselling is supported, by arguing that this is based upon the crossroads of the psychology and the economics of labour, the sociology of occupations, pedagogic and elements of human resource management, psychometrics, statistics and computer science. The basic criterion for the proper choices of studies, occupations and careers are also adequately analysed. The most important and constant variable is self knowledge and the considerable matching of each personality with occupations, followed and in combination with other variables, such as occupational perspectives, working conditions and payments, family and financial data, educational factors and random events. Also introduced is the original theory of the "golden rule" that elaborates and combines these criteria and supports that, people with high performances and strong will can choose from a wider range of professions that match with their personality type, even from those professions that do not include other positive factors of the aforementioned criteria. On the contrary, people with low performances and weak will, is better to choose studies and professions that first of all match with their personality and secondly, include other positive of these criteria. The higher student performances and level of will is, the wider is the possibility that the "risk" of selecting professions represented by negative mixture of the so-mentioned critical factors.

Key words: contemporary approach to counselling, proper career choices

*Θεόδωρος Κατσάνεβας**

**ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ: Ο ΧΡΥΣΟΣ ΚΑΝΟΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΩΣΤΗ
ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΡΙΕΡΑΣ**

Στο άρθρο, υποστηρίζεται ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της σύγχρονης συμβουλευτικής σταδιοδρομίας που όπως συζητείται, στηρίζεται στο σταυροδρόμι της ψυχολογίας και της οικονομικής της εργασίας, της κοινωνιολογίας των επαγγελματιών, της παιδαγωγικής και στοιχείων της διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού, της ψυχομετρίας, της στατιστικής και της επιστήμης των υπολογιστών. Τα βασικά κριτήρια για την κατάλληλη επιλογή σπουδών και

* Th. K. is professor of the University of Piraeus. *Correspondence:* 31 Veranzerou str. Athens, 10432, tel: 210-5228000, e-mail: kats@unipi.gr

επαγγελμάτων επίσης αναλύονται διεξοδικά. Ο πλέον σημαντικός και σταθερός παράγοντας είναι η αυτογνωσία και η ικανοποιητική κατάσταση κάθε προσωπικότητας με σπουδές και επαγγέλματα, ακολουθούμενος και σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως, οι επαγγελματικές προοπτικές, οι συνθήκες και οι αμοιβές εργασίας, οικογενειακά και οικονομικά δεδομένα, εκπαιδευτικά δεδομένα και τυχαία γεγονότα. Επίσης εισάγεται η πρωτότυπη θεωρία του "χρυσού κανόνα" που επεξεργάζεται και συνδυάζει αυτά τα κριτήρια και υποστηρίζει ότι, άτομα με υψηλές επιδόσεις και ισχυρή θέληση μπορούν να επιλέξουν από ευρύ φάσμα επαγγελμάτων, ακόμα και από αυτά που δεν εμπεριέχουν θετικά δεδομένα από τα άλλα ως άνω κριτήρια. Αντίθετα, άτομα με χαμηλές επιδόσεις και αδύναμη θέληση, είναι προτιμότερο να επιλέξουν σπουδές και επαγγέλματα που πρώτα απ' όλα ταιριάζουν με την προσωπικότητά τους και κατά δεύτερο λόγο, εμπεριέχουν θετικά δεδομένα σε σχέση με τα άλλα κριτήρια. Όσο πιο υψηλές είναι οι μαθησιακές επιδόσεις και η θέληση ενός ατόμου, τόσο μεγαλύτερο μπορεί να είναι το ρίσκο της επιλογής επαγγελμάτων που εμπεριέχουν αρνητικό μείγμα των παραπάνω κριτηρίων.

Λέξεις κλειδιά: Σύγχρονη προσέγγιση στη Συμβουλευτική, Σωστές Επιλογές Σταδιοδρομίας

1. The Contemporary Approach

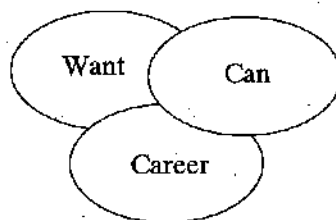
The contemporary approach to career counseling derives from an interdisciplinary point of view, the mixture of different scientific fields and mainly of the psychology and the economics of labour, the sociology of occupations and pedagogic. Elements from the fields of human resource management, psychometrics, statistics and computer science are also included. This contemporary interdisciplinary approach is considered to be the most common international trend in the specific scientific field which, especially the last few years, has undergone great developments. Under such a modern view, we introduce the golden rule for the proper selection of studies, occupations and careers. The basic criteria for such a selection process are:

1. Self-knowledge, including personal interests, preferences, inclinations, talents, abilities, aptitudes, will,

values and the matching of each personality with studies, occupations and careers

2. Occupational perspectives in the labour market, working conditions and payments
3. Family and financial data
4. Educational factors
5. Random events and the never ending conquest of knowledge

The golden rule combines the above criterion and factors and ends up with the best possible answer. Such a selection process should focus on the above five criteria and factors in a basic frame of want, can, career as such:

The aforementioned criteria and factors constitute the basic principles of the contemporary interdisciplinary approach for the proper choices of studies, professions and careers and are further analyzed here. It is also alleged that, particularly the applied aspects of career guidance which is addresses to the wider public, if possible, must stay far from some scientists of the field who approach this institution with contradictory or indistinct opinions and assumptions. The basic need is to provide out specific, clear and comprehensive position and directions regarding the selection of studies, profession and career. The scientific differentiations or even recriminations regarding issues of this institution can and should only interest the academics of the field. Similar practices when applied in the same area, can barely contribute to ones need for clarity and positive results. They create confusion and disorientate instead of orientating people, counsellors, the wider public in order to make the right choices in selecting studies and profession. Career guidance can dramatically mark someone's life route and influence the development of economy and society in a country. This is a fact that even nowadays is not widely comprehended yet. Particularly the need for clear and specific hypothesis for such an important institution which influences the steps of the wider society, mainly young persons – the hope and future of the world, can and should taken into consideration very seriously.

2. Self-Knowledge

Following the career guidance and counselling procedure, valid information, instructions and assistance regarding decision making on studies, occupations and careers should be provided. For this reason, persons refer to career counsellors, follow career guidance and counselling procedures, take reliable modern automatic tests of career guidance-career choices and are informed by valid sources. First concern when selecting studies and occupations is to have self-knowledge, to know who they are and what they want or can do. They must learn about their interests, inclinations, preferences and talents. They must be sure about what they really are and not what they think they are. After realizing what their real personality, interests, inclinations, talents are, what suits them and what does not, they should explore the personal general and specific capacities in order to be better orientated towards the right direction and level of studies and career path. They should not only know what interests them, but also what they can achieve and where can they aim for at this first stage of preparation for the long journey to the future. Their performance in some lessons and generally at school is a first sign for the kind and particularly for the level of studies and professional hierarchy which they should be aiming for. Nevertheless, school performances do not constitute the absolute and unique criterion for a persons' future professional success. It is well known that, many great scientists were not very good students during their school

years. If there exist a strong will, persistence and life goals for professional and social evolution, their performances might be enhanced radically. Regarding the issues discussed here, the power of will might be of more importance than any other personality element. Because *"When you want something very much, the whole universe conspires in helping you to achieve it"*¹. Abilities, aptitudes, ambition and specifically will, consist important criterions in selecting studies and professions. Together with the professional inclinations, interests and talents, they constitute the core of the necessary self-knowledge, which each person must have during the pursuit of his/her professional future. Other personality features such as emotional intelligence and balance, diligence, perception, creativity, critical thought, logic, stamina, extroversion and introversion, ambitions, life values etc., are of less importance although they should not be ignored in particular cases. A complementary way to explore people's general abilities and special aptitudes, as well as other features of their personality, is through different types of ability and personality tests, which are considered necessary during the staff evaluation and selection stage for a job opening by business firms and/or various organizations, private or public.

3. Occupational Perspectives, Working Conditions and Payments

After gaining strong self-knowledge and getting to know well what they "want and can do", their strengths and weaknesses, as well as the special features of their personality, people should explore the world of work, with the help of career counsellors and after gathering valid information. In particular, they should gather reliable information about occupational perspectives on the local, national and international labour market. They should be informed about the professions of the future and of the past, professions which have positive perspectives and which appear to be degraded and begin to die out. They should check in which workplaces there is much or less competition and which specifications and difficulties might stand as an obstacle in the route they will choose to follow². Nowadays that the world face employment uncertainty and rapid post-evolution in technology, economy, employment and professions' content - occupational perspectives in the labour market, constitute a particularly important criterion for the selection process. Generally, it is logical for average persons to choose from a variety of professions that suit them, those with better future perspectives and to avoid those that are considered to be

1. This is the well known saying of Paulo Coelho which complements the one of Confucius "When you know what you want everybody gives way", or the one of Euripides "You chase your luck with great effort", or of Winston Churchill "Never give up trying", or of the anonymous Arabian saying "When you do not know where you want to go, you may end up going nowhere", or that of an anonymous man "those who never try, never succeed".

2. "To forecast makes a man to be wise". Epicharmos.

degraded and tend to die out in the labour market. Therefore, they choose to follow professions of the future and avoid those of the past. According to recent research and many relative evidences, the majority of young people nowadays choose their studies, professions and career based on their future perspectives and particularly on the security of guaranteed employment. The anxiety of finding a place in the present pale scenery of labour market is stronger than anything that can be said against this point of view. Nevertheless, regardless how strong this criterion is, it should not be the only one. It is necessary to quantify it with the other criterions and particularly with how much a personality suits to professions. In this great life decision we discuss here, if some professions do not suit ones personality type, his/her preferences and inclinations, these should not be selected regardless how good perspectives they have in the labour market or how good the other factors such as family and financial situation are. Working conditions and salaries, the kind of work, its content, the status of each profession, the working security as well as the hierarchical and career evolution perspectives, are other elements that also need to be explored in the selection process. These particular parameters may be evaluated differently by various persons in accordance with their working values, personality and interests. They constitute part of gaining enough self-knowledge and knowledge of the

world of work that is required when they come to the great decision concerning their professional future.

4. Family and Financial Data

Depending on the situation, family environment, family tradition, culture and economic background, are also important criteria and factors in selecting studies, profession, and careers. Father's or mother's job or a family business is often a worthy and interesting perspective for young people in selecting their professional future. Even though it sounds preterit or it denounced as favouritism, it is a fact that nowadays in an extremely competitive world, it is wrong for children's personal interest to ignore the advantage given by family tradition, without letting this to lead to complacency³. Certain parents try to impose their desires and inhibitions to their children in reference with their studies and professions. Some young people are forced to study a science that is considered to be the vaulting horse for a social and financial development, such as doctor, engineer, and lawyer or work in a family business. Nowadays though, such a pressure might bring about completely opposite results from those expected. This means that the young people oppose against the older generations and particularly against those parents who are overprotective and sometimes oppressive. While in certain cases, parents might be right when they insist

3. "It is often more difficult to safeguard than to create the goods that you inherit" Demosthenes. "You should work harder to safeguard the goods you inherit from your father" Faust.

on the selection of a particular career for their children, they loose the fight due to their persistent and paternalistic way of acting. Furthermore, even if it sounds unpleasant, we owe to be realistic on how much money can every family afford for the studies of their children. Relevant to this subject is also the place of residence or the country where young people think of working in the future. They first should investigate if the place is close to specific universities and if the local market offers career opportunities. The place where a university and/or college is based, plays a very important role in the selection of studies and this goes particularly to those families who have low income⁴. Of course, young boys or girls can choose to study far from their hometown area as long as this choice is favoured by their personality type, family culture and financial capabilities. Generally, if such choices are feasible financially, they should not be excluded. The perspective of returning to the home town can and should be encouraged. For this reason, in order to make a career choice, it is necessary to quantify the development of local market in relation to the national and international reality.

5. Educational Factors

The structure of the educational system, its substructure, the educational directions, the study level, the examination systems, the selection

procedure for other and/or higher studies, the influence of teachers in combination to the student performances, play an important role to the selection of studies, profession and careers. When a student has very good performances at school it is logical to choose and enter a faculty with high admission grades such as famous medical or law schools. This should of course be in accordance with the fact that, this person wants to follow the particular profession and is well prepared for all the difficulties that s/he will face in such demanding career route. It is usually considered waste of human resources when a student has high student performances but ends up choosing studies of low admission grades.

6. Random Events and the Never Ending Conquest of Knowledge

Random events, unexpected fortunate or unfortunate coincidences and chances, which people come across in their life, can play important role in career and personal life. It is important if a person is able to see when luck knocks his/her door so as to intervene correctly in his/her destiny and to be able to ride on top of the waves. This of course should happen without harming other people. It also means that, one should not abandon the effort for constant self development, for conquering knowledge and skills required by the competitive world of current employment reality. It

4. It was once said that "If Bach was born in Congo and not in Saxony he would not have composed even one sonata, but he would have excel in a kind of local music". Fernando Savater, Spanish philosophy professor.

is well known that all *"goods are obtained with effort"* and that professional and life success is the reward for everyone's efforts. This happens as it is not negated by the fact that, some means of mass media, focusing on a false and virtual reality, give hopes for easy and without effort conquest of success. The never ending conquest for knowledge is a life and joy source, the power of worthiness, success and creativity. During *"the journey to Ithaca the most important thing is the greatness of the journey itself..."*⁵.

7. The Golden Rule

The "golden rule" and the present contemporary interdisciplinary approach is a product of a perennial study of career guidance and counselling research and practice, in combination with the development and application of modern automatic career guidance tests⁶. The theory of the "golden rule" combines the aforementioned evaluations and leads to the following basic ascertainment: *"people with high performances and strong will can choose from a wider range of professions that match with their personality type, even from those professions that have negative perspectives in the labour market and/or do not include any other positive factors such as family, financial and educational criteria. On the contrary, people with low performan-*

ces, without any serious hopes of improvement and with weak will, is better to follow studies and professions that first of all match with their personality and secondly have good perspectives in the labour market or include other positive of the aforementioned criteria". The higher student performances and level of will is, the wider is the possibility that the "risk" of selecting professions represented by a negative mixture of the so-mentioned critical factors. This means for example that, when a person with particularly high performances and talent in theatre and strong will, persists in following the profession of an actor, in the end he/she will probably succeed to have a satisfying career, even though the specific profession is a very antagonistic and with few job openings. If persons are sure about their choices, they know what they want and what they can do, they may be able to succeed. On the contrary, persons with low performances and not particularly strong will, whose parents or themselves insist on becoming for example a doctor (which is also a very difficult and competitive profession), probably they will end up in professional and personal dead ends. It is better if these persons choose professions that fit with their personality type and have good occupational perspectives in the labour market or include other of the above positive factors. Also, they should

5. "When you travel towards Ithaca, you should wish to have a long journey, full with adventures and knowledge...", Ithaca, the island of Odysseus, is an excellent poem by a great Greek poet, Konstantinos Kavafis and its main meaning is included in the above mentioned remarks. It may be also added here the common saying that "Knowledge is power". "Knowledge is an end in itself and a window to work and life", the Arabian saying "It is a mistake not to search for knowledge" and that of Karolos Koun, the theatre director. "Knowledge is the only catharsis".

6. See paper and speech of the author in Counselling Arabia 2008 and www.careergatetest.com

avoid professions that do not match their personality even if they have good perspectives in the labour market (such as information technology), or include other determinative factors as previously mentioned. In the golden rule (which theory and practice of career guidance and counselling tries to enrich here), should be also added the ascertainment that, nowadays in the globalized and fast moving world, certain persons might be forced to change more than one profession in their career. Furthermore, today there is such a great range of professions that people can choose, without thinking one way or insisting on selecting only one profession. In reality, there is more that one profession matching everyone. If for any reason a person is not able to follow his/her first choice then s/he should not give up and move to the next preferable profession. *There is always the chance to find another profession passion if the first choice is unattainable*⁷. For example, if we assume that there are 1000 professions belonging to 17 large occupational groups, then s/he must draw a line until the sixth or probably the eighth category excluding everything underneath it. What people should avoid (and this is a key point of the golden rule), is not to choose professions and careers which

are in complete contrast with their personality and interests. All persons should have an open occupational horizon and choose from a catalogue of professions that match with them. They may choose professions that stand first, second, third, forth etc, in their list, regarding how much compatible are to their personality and in relation to mixture of the other positive criteria and factors. Apart from the aforementioned elements, it is also noted that, in all professions of medium and particularly of high education and professional hierarchy, it is necessary to know how to use computers, to speak English and to constantly refresh general and special knowledge and experiences in a life long learning process. Of course we should never forget that, an accomplished human being and successful professional is considered to be the person who has spiritual sensitivities and concerns, sticks to values and beliefs, searches education and knowledge, occupies himself with arts and literature or the protection of the environment, develops creative thinking, acts with dignity, morality and perception and performs positively for the general and his own good⁸.

7. "If you do not have what you love the most, then you should try to love what you already have".

8. According to Mahatma Gandhi, the basic life lines are that "you cannot have knowledge without character, commerce without morality, science without humanity, politics without principle, pleasure without conscience and love without sacrifice". According to Socrates, "Occupy yourself with music and have it as your mission". "Even though first comes full stomach and then arts, life would be empty without arts", Bertolt Brecht. "The development of humanity comes only by developing the spirit, Sigmund Freud. "It is only when you hitch your wagon to something larger than yourself that you will realize your true potential", taken from a letter written by Barak Obama to his two daughters, January 2009. John Maynard Keynes has said that "the best economist should have the sensitivity of an artist", while Plato stated that "people should work and feel the music of life".

8. The Final Decision for the Proper Career Choices

After mentioning all these great steps, the conquest of self knowledge, the understanding of the world of work, of the occupational perspectives, the working conditions and rewards, family, financial, educational and other specific criteria, we move on to the next and most important step of everyone's life: To choose the studies the profession and the career path they will follow and will mark them for the rest of their life, unless something changes completely. Having "the brains and knowledge", one can "take the responsibility of his/her own dreams, knowing that the best dreams are the ones that come true". The whole

procedure, the steps taken until making this ultimate decision, must be accomplished with seriousness, cautiousness, deep thinking, with the help of valid career counsellors and by taking reliable, valid and contemporary tests of career guidance-career selection. Then windows will be wide open for anybody to become what s/he is and not what s/he thinks s/he is. To choose professions that really match him/her and which has requirements to be met. And with the combination of other circumstances and conditions, to have a successful career and a good life route⁹. *Because the future does not come on its own, if we do not do something about it*¹⁰.

REFERENCES

- Amundson, N.E. (2003). *Active engagement: Enriching the career counselling process* (2nd ed.). Richmond, BC: Ergon Communications.
- Amundson, N.E. & Poehnell, G.R. (1996). *Career pathways*. Richmond, BC: Ergon Communications.
- Berger, E. (1995). *Parents as partners in education*. USA: Merrill, 1995.
- Brown, D., Brooks, L., & Associates (Eds.). (1996). *Career choice and development* (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Bright, J.E.H., & Pryor, R.G.L. (2005). The chaos theory of careers: A user's guide. *The Career Development Quarterly*, 53, 291-305.
- Brown, D., & Brooks, L. (Eds.). (1990). *Career choice and development: Applying contemporary theories to practise* (2nd ed.). New York: Jossey-Bass.
- Bruce, W., Osipow, S. (1988). *Career decision making*. Lawrence Erlbaum
- Chartrand, J.M., & Walsh, W.B. (2001). *Career assessment: Changes and trends*. In F.T.L. Leong & A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 231-255). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum
- Cochran, L. (1997). *Career counselling: A narrative approach*. London: Sage Publication.

9. "Do your vocation your vacation", Mark Twain said. "I look on that man as happy, who, when there is question of success, looks into his work for a reply", said Emerson. "Do your vocation a hobby and you will feel as if you have never worked", wrote Paulo Coelho.

10. Magiakofski.

- Dunning, D. (2001). *What's your type of career*. Davies-Black Publishing. Mountain View.
- Gore, P.A., Jr., & Leuwerke, W.C. (2000). Information technology for career assessment on the Internet. *Journal of Career Assessment*, 8, 3-20.
- Gysbers, N.C., Heppner, M.J., & Johnston, J.A. (2003). *Career counselling: Process, issues and techniques* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Hammer, A.L. (1998). *Introduction to type and careers*. Mountain View.
- Harris-Bowlsbey, J. (1997). Technology and career planning: The next generation. *Guidance & Counseling*, 112, 3.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Issaacson, L., E., Brown, D. (1996). *Career information, career counselling and career development*. Allyn and Bacon
- James, P., Veit, W., Wright, S. (1997). *Work of the future*. Allen and Unwin.
- Katsanevas, Th. (2001). *Labour market perspectives and occupational choice*. Trends in vocational guidance, (2001). Athens. National Centre for Occupational Guidance.
- Kassotakis, M (2004 ed.). *Counselling and career orientation*. Typothito, Giorgos Dardanos (in Greek)
- Katsanevas, Th. (2000). *Professions of the future and professions of the past*. European Conference on Information and Communication Technologies and new ways of work, EU, Brussels.
- National Career Development Association. (1997). *NCDAGuidelines for the use of the Internet for provision of career information and planning services*. Columbus, OH: Author.
- Osipow, S., Fitzgerald, L. (2001). *Theories of career development*. Allyn and Bacon
- Savickas, M. L. & Walsh, W., B. (Eds.). (1996). *Handbook of career counselling theory and practice*. Palo Alto, CA: Davies-Black.
- Stevens, Paul "Career Development Assistance Strategies". *International Journal of Career Management*. Volume 5 No. 1, 1993
- Sultana, R.G., Watts, A.G. (2005). *Career guidance in Europe's public employment services: trends and challenges*. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal opportunities, Unit A3.
- Wanna, J. (2004). *Guidance policies in the knowledge society*. CEDEFOP.
- Watts, A. G., Pretwell, D. (2003). Policy strategies for designing career information and guidance systems in middle income and transition economies. World Bank.
- Westwood, M., Amundson, N., & Borgen, W. (1994). *Starting points: Finding your route to employment*. Ottawa: Human Resources Development Canada.

*Λεωνίδας Κασιράς**

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ
ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ**

Η τέχνη στο πέρασμα των αιώνων έχει ένα ενεργητικό ρόλο μέσα στην κοινωνική ζωή. Καλλιεργεί την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Με την τέχνη κατανοούμε περισσότερο τον εαυτό μας, ακούμε τις ανάγκες του, αναπτύσσουμε αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση και δύναμη, απελευθερωνόμαστε από ψυχικές και σωματικές αναστολές, βελτιώνουμε την ψυχική μας υγεία, εκφράζουμε τα συναισθήματά μας, τις ανασφάλειες, τις ευαισθησίες και τους φόβους μας. Μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο στη συμβουλευτική διαδικασία και γενικά στον επαγγελματικό προσανατολισμό.

Οι διάφορες μορφές τέχνης, μουσικοθεραπεία, χοροθεραπεία, δραματοθεραπεία, ζωγραφική, κλπ. αποτελούν πλέον σήμερα συμπληρωματικές μεθόδους της ιατρικής, για τη θεραπεία ενός ασθενή, αλλά και της συμβουλευτικής, όπως έχουν δείξει πρόσφατες έρευνες και τούτο διότι η θεραπεία μέσω δημιουργικών δραστηριοτήτων θα βοηθήσει το άτομο στην ανάπτυξη της αυθόρμητης έκφρασης συναισθημάτων και στην ενδυνάμωση της φυσικής, συναισθηματικής, γνωστικής και κοινωνικής λειτουργίας του.

Κλινικές μελέτες έδειξαν ότι άνθρωποι οι οποίοι ανέπτυξαν δημιουργική έκφραση μέσω μιας τέχνης είχαν καλύτερη υγεία και ποιότητα ζωής ως υπερήλικες.

Λέξεις Κλειδιά: Συμβουλευτική, θεραπευτικές τέχνες

*Leonidas Katsiras**

COUNSELLING PROCESS AND THERAPEUTICAL FORMS OF ARTS

Through the centuries art has had an energetic role with social life. It cultivates hope for better future. Through art we can approach ourselves, understand our needs, develop our self-esteem and power, we can free ourselves from our psychological and corporal scruples, improve our psychological health, express our feelings, insecurities, sensitivity and fears. Art can constitute a useful tool to the counselling process and to professional guidance in general.

The different forms of art, music therapy, dance therapy, drama therapy, painting etc constitute today the most important components of medicine for curing a patient but also for counselling, as recent researches have shown. And this is because therapy through creative activities will help a person to develop spontaneous expression of feelings and boost a persons' physical, emotional, cognitive and social functions.

Clinical studies have shown that people who have developed their creative expression through art have a better health and quality of life as senior citizens.

Key words: Counselling, Therapeutical Arts

* Ο Α.Κ. είναι Σχολικός Σύμβουλος ΔΕ. Κλ. ΠΕ13, των νομών Στερεάς Ελλάδας και Θεσσαλίας. *Επικοινωνία:* Τηλ.: 210 8623735.

*Η τέχνη δεν είναι ο καθρέπτης
που αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα,
αλλά η σφύρα που τη διαμορφώνει,
Μπ. Μπρεχτ*

Η τέχνη, ο χορός, η μουσική, η ζωγραφική, η χαρακτική, η γλυπτική έχει χρησιμοποιηθεί ως μέσο κατά τη συμβουλευτική διαδικασία, με θετικά αποτελέσματα για την αυτοδιερεύνηση και ανάπτυξη του ατόμου. Όπως γνωρίζουμε τα συναισθήματα είναι δύσκολο να εκφραστούν μόνο με λέξεις, ενώ αντίθετα οι τέχνες διευκολύνουν πολύ περισσότερο να εμφανισθούν στο προσκήνιο απωθημένα συναισθήματα, φόβοι, σκέψεις κτλ. του ατόμου.

Η τέχνη είναι ένα μέσο για να αγγίξει κανείς την ψυχή του ανθρώπου, είναι ο καθρέφτης των πιστεύω, των αισθημάτων, της ταυτότητας, της σχέσης καθενός με τους άλλους. Μπορεί, επίσης, να εκφράσει τις κοινωνικές και πνευματικές μας αξίες, τους προσανατολισμούς μας προς τη ζωή. Ακόμη, μπορεί να μεταδώσει, ό,τι είναι τοπικό, αλλά ταυτόχρονα και παγκόσμιο, και ό,τι δεν μπορεί να εκφραστεί με λόγια, δηλ. το ανεπίτωτο «...όπως οι Κοινωνικές Επιστήμες, η τέχνη προάγει την ενημέρωση και κατανόηση λαών και πολιτισμών....καθρεφτίζει τις ιδέες και τα ιδανικά των κοινωνιών, των κυβερνήσεων και των θρησκειών»¹.

Γενικά η τέχνη αποτελεί συμβολική γλώσσα, μέσω της οποίας ο καλλιτέχνης δίδει νόημα της φυσικής και αισθητικής πραγματικότητας. Πολλές μορφές τέχνης ξεκίνησαν από την ανάγκη χρησιμοποίησης των δημιουργημάτων στην καθημερινή μας ζωή. Ο άνθρωπος οδηγείται στην καλλιτεχνική δημιουργία από την ανάγκη να εκφραστεί ή καλύτερα από την ανάγκη να δώσει μορφή, ψυχή σε άψυχα αντικείμενα.

Οι καλλιτεχνικές μορφές, με τις οποίες ο καλλιτέχνης εκφράζει τα ιδιαίτερα προσωπικά του βιώματα, είναι άπειρες². Καλλιεργεί την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο. Στην Ελλάδα, σε ανώμαλες πολιτικές καταστάσεις, η ποίηση και γενικά η λογοτεχνία διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο³.

Ανάλογα με τον τρόπο που ο άνθρωπος εκφράζει σε αισθητικές μορφές τον εσωτερικό του κόσμο, υπάρχουν και τα διάφορα είδη τεχνών. Διακρίνουμε δύο θεμελιώδεις μορφές τέχνης, τις εικαστικές, τις μουσικές και μια ενδιάμεση το χορό. Στις εικαστικές τέχνες ανήκουν η αρχιτεκτονική, η γλυπτική (πλαστική) και η ζωγραφική⁴.

Έχουν επικρατήσει, κατά την κλασσική ταξινόμηση, οι παρακάτω μορφές τέχνης⁵: κατ' αρχήν θα εξετάσουμε τα γενικά στοιχεία των τεχνών και στη συνέχεια θα αναφερθούμε στο

1. Art teachers, Ένωση καθηγητών καλλιτεχνικών μαθημάτων, www.art-teachers.com/component

2. TEXNES, <http://www.drymalianaxos.gr/txnes.htm>, Πολιτιστικός οργανισμός Δήμου Αργυραλίας Νάξου, (15-03-09).

3. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω τραγούδια που τραγουδιόνταν από στόμα σε στόμα, ως μια μορφή θεραπείας από τα βάσανα και τους κοημούς της πατρίδας μας. Τέτοια τραγούδια, όπως, «Πότε θα κάμει ξαστεριά...», «Ένα το χελιδόνι κι η άνοιξη ακριβή», «Της δικαιοσύνης ήλπε νοητέ...», «Ο δρόμος είχε τη δική του ιστορία...», «Τη Ρωμοσύνη μην την κλάις...» και πολλά άλλα έγιναν σημαία για μια δικαιοσύνη και ελεύθερη κοινωνία...

4. Δ. Αρνόνης, <http://www.istoriatexnis.lsweethost.com>

5. Ο όρος "καλές τέχνες" εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1752 στην εγκυκλοπαίδεια του

συμβουλευτικό χαρακτήρα κάθε μιας από αυτές και πως μπορεί ο σύμβουλος να τις χρησιμοποιήσει στη συμβουλευτική διαδικασία.

1. Αρχιτεκτονική. Ο *Vitruvius* στο έργο του *περί Αρχιτεκτονικής* αναφέρει ότι η αρχιτεκτονική βασίζεται σε τρεις αρχές: στην *Ομορφιά*, στη *Σταθερότητα* και *Ευχρηστία* και οφείλει να εξισορροπεί και να συντονίζει τα τρία αυτά στοιχεία⁶. Επίσης, η πολύμορφη *λαϊκή αρχιτεκτονική*, μια μακρόχρονη παράδοση χιλιάδων χρόνων, διαμορφώθηκε, τόσο από τις τοπικές γεωμορφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες όσο και από τις διαφορετικές επιρροές που δέχθηκε από τους διαφόρους πολιτισμούς με τους οποίους συναντήθηκε. Τα διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μνημεία, όπως κρήνες, γεφύρια, περιστερώνες, μεμονωμένες οικίες, κ.λπ., συγκροτούν ένα πολύτιμο ενιαίο ανθρωπογενές περιβάλλον, το οποίο αναπαύει ψυχικά τον άνθρωπο, νοιώθει την αίσθηση της δημιουργίας, την αίσθηση του ευγενούς και ωραίου.

Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής για ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και τις σύγχρονες ανάγκες δίνει τρεις ρυθμούς, «μπαρόκ», «ροκοκό» και «αυτοκρατορικό». Αργότερα έχουμε «νεοκλασικά», «μπετόν-αρμέ» και «σουρανοξύστες». Αναρίθμητοι, εκπληκτικής

ομορφιάς και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος οικισμοί, βασισμένοι στη λιτότητα και την καθαρότητα των μορφών, είναι διάσπαρτοι στα Κυκλαδονήσια. Τα αναρίθμητα δαιδαλώδη στενά δρομάκια με τις πέτρινες πλάκες και τους γαλακτισμένους αρμούς αποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο με τις ασβεστωμένες προσόψεις των ακανόνιστα χτισμένων σπιτιών και εκκλησιών-κάτασπροι συνεχόμενοι κύβοι, κάτω από το εκτυφλωτικό αιγαιοπελαγίτικο φως ξεκουράζουν και αναπαύουν την ψυχή του ανθρώπου και λειτουργούν συμβουλευτικά.

Επίσης, η αρχιτεκτονική των Ιερών Μονών έχει τη δική της θεολογική σημασία. υπενθυμίζει στον μοναχό να προσπαθεί να έχει αδιάλειπτη μνήμη Θεού. Οι μικρές χαμηλές πόρτες τον μαθαίνουν και εξωτερικά να ταπεινώνεται, να υποχωρεί, προκειμένου να συμβιώσει με τη διαφορετικότητα.

2. Γλυπτική. Η γλυπτική είναι η τέχνη να φτιάχνεις έργα σε πέτρα, ξύλο, ορείχαλκο κ.α.⁷ Κατά τη «θεωρία της γλυπτικής», η ανθρώπινη ενέργεια για δημιουργικότητα εμπεριέχεται στη γλυπτική. «Ο Άνθρωπος είναι το κέντρο του έργου τέχνης. Αυτός είναι το γλυπτό, ένα γλυπτό προικισμένο με σκέψη, ευαισθησία και θέληση»⁸. Ο γλύπτης αξιοποιεί με αδιά-

Diderot και d' Alembert, στην οποία εντοπίζονται μόνο οι τέσσερις, οι λεγόμενες *πλάστικές τέχνες*, η αρχιτεκτονική, η γλυπτική, η ζωγραφική και η χαρακτική.

6. *Vitruvius* (Marcus Vitruvius Pollio), *Δέκα Βιβλία*, Απόδοση-επιμέλεια Στέλιος Ζερεφός, εκδόσεις Παρατηρητής, 1997, Βιτρούβιου, *Περί Αρχιτεκτονικής*, Βιβλία I-V, VI-X, Μετ.-Σχόλια Π. Λέφας, Εκδόσεις Πλέθρον, 2000.

7. Spivey Nigel, *Η ελληνική γλυπτική, Αρχαία σημασία, σύγχρονη ανάγνωση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2004.

8. Σκαλτσά Μαντώλα, Η κοινωνική γλυπτική του Γιώργη Μπίς, εφημερίδα *Το Βήμα*, 26/04/2009.

πρωτη εγγήγορη το υλικό του⁹, τον ψυχρό γύψο, το ανστήρό μάρμαρο, τον σκληρό ορείχαλκο, τον δύσκαμπτο μόλυβδο, τον τραχύ πωρόλιθο, τον θαυμαστό ευκάλυπτο, τον χθόνιο πηλό και επικοινωνεί βιωματικά με την κοινωνική πραγματικότητα την οποία εκφράζει με διάφορες μορφές¹⁰. Η γλυπτική είναι το διαχρονικό επίπεδο του κοινωνικού αναστοχασμού, είναι η συνείδηση που διαμορφώνεται από την επικοινωνία ανάμεσα στην τέχνη και τον κοινωνικό βίο-κοσμο.¹¹

3. Ζωγραφική. Η ζωγραφική είναι μία εκ των εικαστικών τεχνών και μάλλον η πληρέστερη εικαστική τέχνη, αφού έχει την δυνατότητα να προσεγγίσει με αρκετή πληρότητα και εύρος τη ζωή και να αποδώσει, όχι μόνο την εξωτερική εικόνα των πραγμάτων, αλλά να διεισδύσει και σε βαθύτερα θεμελιώδη ζητήματα της ύπαρξης μέσα από μία και μόνο δημιουργία. Σίγουρα η μορφή της θα αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, ίσως, παλινδρομήσει σε παλαιότερες μορφές της ή θα εξελιχθεί σε κάτι καινούριο και διαφορετικό, θα συνεχίσει, όμως να γεμίζει την ψυχή μας με δυνατές συγκινήσεις, δείχνοντας μας τους κρυφούς κόσμους που όλοι κρύβουμε μέσα μας¹².

4. Μουσική. Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν εξοικειωμένοι με την ιδέα ότι η μουσική, καταπραΰνει, χαροποιεί, πλάθει ήθος, θεραπεύει. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο κατείχε ύψιστη θέση στην αρχαία κοινωνία, χαρακτηριζόταν ως αδελφή επιστήμη με τα μαθηματικά και την αστρονομία, αποτελούσε αντικείμενο στοχασμού στις φιλοσοφικές συζητήσεις και συνόδευε όλες τις εκφάνσεις της ζωής¹³. Η φωνή είναι το καθρέφτισμα της ύπαρξης μας, της ψυχής μας, της ταυτότητας μας. Με τη χρήση της φωνής μας και της χαράς του τραγουδιού, κατανοούμε περισσότερο τον εαυτό μας, ακούμε τις ανάγκες του, αναπτύσσουμε αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση και δύναμη, απελευθερωνόμαστε από ψυχικές και σωματικές αναστολές, βελτιώνουμε την ψυχική μας υγεία, εκφράζουμε τα συναισθήματά μας. Γενικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η τέχνη είναι τρόπος ζωής, μας απελευθερώνει από εξαρτήσεις και ανοίγει δρόμους για τις νέες γενιές.

5. Χορός. Αναφέρεται στην ανθρώπινη κίνηση που χρησιμοποιείται ως μορφή έκφρασης που παρουσιάζεται ως μια κοινωνική, πνευματική και ρυθμική απόδοση του ανθρώπινου σώματος. Ο χορός είναι ένα σημαντικό μέρος της τελετής, των τελετουργικών, των εορτασμών και της ψυχαγωγίας

9. Παπανικολάου, Μ. *Ιστορία της τέχνης στην Ελλάδα: ζωγραφική και γλυπτική του 20ού αιώνα*, Εκδόσεις Αδάμ Αθήνα: 1999, βλ επίσης, Χρήστου, Χρύσανθος. *Νεοελληνική γλυπτική: 1800-1940*, εκδόσεις Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος Αθήνα 1982.

10. Παυλόπουλος Δημήτρης, Δρ. *Ιστορικός της Τέχνης*, ART TOPOS 1996, 1998, www.artopos.org/main-gr.html?artists/kapralos/kapralos-gr.html&3.

11. *Θόδωρος Παπαδημητρίου* στο <http://sites.google.com/site/agrimioculture/prosopa/prosopa>.

12. *Ιστορία της Τέχνης, Ζωγραφική από την Αναγέννηση έως και σήμερα*, www.gallerynews.gr.

13. Γιάννου Δ., *Ιστορία της Μουσικής*, Εκδόσεις: University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1994. Βλ και Α. Ηλιάδη, station.com/arhtra/07/Oct/H_MOYSIKH_STHN_ARXAIA_ELLADA.

από την γέννηση των πρόωρων πολιτισμών. Ο χορός και η μουσική μπορούν να αναζητηθούν πίσω στους προϊστορικούς χρόνους. Η σχέση μεταξύ των δύο μορφών πιθανώς πάντα είναι συμβιωτική και έχει στόχο να προωθήσει την εσωτερική αναζήτηση, την αυτογνωσία και την αυτοβελτίωση, χρησιμοποιώντας ως μέσο την έκφραση μέσα από την κίνηση του σώματος, τη δημιουργική διαδικασία, με αποτέλεσμα να μας καταστήσει ικανούς να βιώσουμε μία αρμονική ενότητα σώματος, πνεύματος και ψυχής¹⁴.

6. Ποίηση-Λογοτεχνία. Από τον 20ό αι. και μετά, η λογοτεχνία θεωρείται ως ένας καλλιτεχνικός τρόπος αντίληψης του κόσμου, μια δημιουργική δραστηριότητα, που ανήκει στην περιοχή της τέχνης και, ταυτόχρονα, ως μια ιδιαίτερη μορφή καλλιτεχνικής δημιουργίας. Αντίθετα, από τις άλλες μορφές τέχνης (ζωγραφική, γλυπτική, μουσική, χορός, κτλ.), που απευθύνονται άμεσα στις αισθήσεις ή κάποια ενέργεια (κίνηση του σώματος, ήχος μιας χορδής), η λογοτεχνία μορφοποιείται με λέξεις, με τη γλώσσα¹⁵. Η ανάγνωση ενός βιβλίου σηματοδότησε για

πολλούς ανθρώπους την αρχή μιας νέας ζωής¹⁶. Η Λογοτεχνία πάνω από όλα είναι απόλαυση. Τα μυθιστορήματα, τα διηγήματα, τα παραμύθια, τα ποιήματα είναι ένα ταξίδι στην ομορφιά της έκφρασης, των εικόνων, των συναισθημάτων. Οι χαρακτήρες των ηρώων, οι προβληματισμοί και η κοσμοθεωρία του λογοτέχνη, έτσι όπως αναδύεται μέσα από τα κείμενα, γίνεται το όχημα του αναγνώστη για την ανακάλυψη και συνειδητοποίηση του δικού του κόσμου και τρόπου σκέψης. Η αναζήτηση, η απογοήτευση, ο πόνος, η αγάπη αλλά και κάθε συναισθημα, ακόμα και αυτό που δεν μπορεί να το κατανοήσει με τη λογική, κάνουν τον άνθρωπο να φτάσει σε υψηλές αναζητήσεις. Ο ίδιος ο άνθρωπος προσπαθεί να εκφραστεί με τα γραπτά του. Τα κείμενα του γίνονται γέφυρα επικοινωνίας¹⁷. Στη σύγχρονη εποχή κάτι τέτοιο θα ονομαζόταν βιβλιοθεραπεία. Επίσης, ο καθηγητής Κουρέτας σε πολλές του εργασίες αναφέρει ότι γενικά η λογοτεχνία και ειδικά η αρχαία ελληνική γραμματεία έχει σχέση με την ψυχανάλυση και την ψυχαναλυτική ερμηνεία¹⁸. Ακόμα και στους πολιτισμούς με γραφή, η ανάγνωση, αν

14. Δικτυακός τόπος χοροθεραπείας-κινητικής ψυχοθεραπείας του Δ. Ζάχο, <http://www.dimitrioszaxos>.

15. Μ. Γκολέμας, Η ποιητική μοναδικότητα της λογοτεχνίας στα κοινωνικά δράματα. Ο Μαρξ έγραψε για την «αιώνια χαρά» και την «αιώνια τέρψη», που προκαλεί η κλασική τέχνη. (Κ. Μαρξ και Φ. Ενγκελς, «Άπαντα», τ. 12, σ. 737).

16. Ντέιβιντ Χένρι Θωρό, (Henry David Thoreau) (1817-1862). Πολιτική ανυπακοή - Ζωή χωρίς αρχές-Περπατώντας, τρία δοκίμια, εκδ. «Διεθνής Βιβλιοθήκη».

17. Ιστοσελίδα <http://www.kethea-ithaki.gr/ekpedefsi/ekpedefsi1.htm>, 1 Μαρ. 2009.

18. «Έπε συνέβησαν στην πραγματικότητα, είτε είναι πλάσματα της φαντασίας, ορισμένα περυσιακά της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας ενέχουν ψυχολογικές αλήθειες με πανανθρώπινη και αιώνια αξία», Κουρέτας Δ: Αναμνήσεις δια την ψυχανάλυσιν εις την Ελλάδα, Στο: ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ. Στοιχεία, θέσεις, ερωτήματα. Επιμέλεια: Θ. Τζαβάρας, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας. Ιδρυτής: Σχολή Μοραΐτη, Αθήνα, 1984.

δεν γινόταν δημόσια, ήταν μεγαλόφωνη¹⁹, πρακτική που διατηρήθηκε στην δυτική Ευρώπη μέχρι και το τέλος του 18ου αι.²⁰. Υπήρχαν ανέκαθεν και υπάρχουν και σήμερα, μεγάλοι λογοτέχνες που είναι αγραμματοί. Το μεγαλύτερο μέρος της λαϊκής λογοτεχνίας είναι προφορικό. Το παραμύθι, ο θρύλος, η παροιμία, οι ευτράτελες ιστορίες, οι μύθοι, τα αινίγματα, τα έπη, τα αφηγηματικά δημοτικά τραγούδια είναι ο μεγάλος πλούτος αυτής της προφορικής λογοτεχνίας²¹, που γεμίζει την ψυχή του ανθρώπου φως και ευγένεια και λειτουργεί συμβουλευτικά και θεραπευτικά.

7. Κινηματογράφος. Η τέχνη αυτή αναπτύχθηκε κατά τον 20ό αιώνα. Ο κινηματογράφος, μετά το ραδιόφωνο, ήταν η κύρια μορφή ψυχαγωγίας για την ελληνική κοινωνία που σιγά-σιγά προσπαθούσε να ανασκάμψει και επουλώσει τα τραύματα τόσο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου όσο και του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα. Ένα μεγάλο ποσοστό των ταινιών που έγιναν, ήταν κωμωδίες που δείχνει την επιθυμία να ξεχάσουν τα βάσανα και τις εντάσεις του άμεσου παρελθόντος²².

Ο κινηματογράφος δεν είναι απλώς ένα μέσο ψυχαγωγίας, αλλά μιλάει τη γλώσσα της ψυχανάλυσης. Επί-

σης, εκφράζει φανερά, μέσα από τη φωτογραφία, τον ήχο, το φως, τις συνειδητές κι ασυνειδητές λειτουργίες της ανθρώπινης ψυχής, τις οποίες η ψυχανάλυση μπορούσε να περιγράψει μόνο λεκτικά στο παρελθόν. Οι ταινίες, με ομοιοπαθητικό τρόπο, οδηγούν τους θεατές σε προγενέστερα στάδια ανάπτυξης, γεννώντας ερωτηματικά, που σχετίζονται με την ποιτική εξέλιξή τους, όπως, για παράδειγμα, τα παραμύθια του Disney. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν οι επαγγελματίες της ψυχανάλυσης, οι οποίοι συμφωνούν πως «όπως συμβαίνει και με τις άλλες μορφές της τέχνης, όταν μελετάμε τις κινηματογραφικές ταινίες, στην πραγματικότητα μελετάμε τον εαυτό μας».

Επιπλέον, αυτό που καταφέρνει διαχρονικά να κάνει ο κινηματογράφος, σε αντίθεση με την ψυχανάλυση, είναι ότι συγκεντρώνει πολλούς ανθρώπους στον ίδιο χώρο, «ξεγυμνώνοντάς» τους από τις ανασφάλειες, τις ευαισθησίες και τους φόβους, που τους ταλαιπωρούν, έστω και για λίγο χρονικό διάστημα, όσο δηλαδή διαρκεί μια ταινία, κάτι που θα έπαιρνε χρόνο σ' ένα ψυχαναλυτή να πετύχει²³.

Η αξιοποίηση από τους δημιουργούς του κινηματογράφου της δύναμης των ιδιαίτερων εκφραστικών μέσων

19. Rosalind Thomas, Γραπτός και προφορικός λόγος στην αρχαία Ελλάδα. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1992/1996

20. Walter Ong, *Προφορικότητα και Εγγράμματος ύλη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997 (1982), σ.227 και Moses Hadas, *Ancilla to Classical Reading*, Columbia University Press, 1954, p.40 και επίσης William Nelson, From "Listen Lordings" to "Dear Reader", *University of Toronto Quarterly*, 46, p.77.

21. Στέλιου Πελασγού, *Η προφορική αφήγηση της ελληνικής λαϊκής λογοτεχνίας*, www.emythos.eu/gr/index.

22. Σολδάτος, Γιάννης, *Ιστορία του Ελληνικού Κινηματογράφου*, εκδ. Αιγόκερως, 1982.

23. Ψυχανάλυση και Σινεμά. Όταν ο Κινηματογραφικός Φακός καταγράφει το Υποσυνειδητό, Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Yellow το Δεκέμβριο 2004.

της κινηματογραφικής τέχνης (κίνηση, θέση, απόσταση της κινηματογραφικής μηχανής, μοντάζ, οπτικά εφέ), των φωτισμών και των ντεκόρ, μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ποιητικής ατμόσφαιρας και στην έκφραση συναισθηματικών και πνευματικών καταστάσεων των χαρακτήρων των πρωταγωνιστών των ταινιών τους, με τους οποίους ταυτίζεται πολλές φορές το άτομο με αποτέλεσμα να λειτουργεί ως μέσο ψυχοθεραπείας και πολλές φορές συμβουλευτικής παρέμβασης.

8. Η Αφηρημένη (μοντέρνα) τέχνη είναι άσκηση στη χρήση των δομικών στοιχείων της εικαστικής γλώσσας, δίχως το παραμορφωμένο αποτέλεσμα να παραμένει στην οπτική πραγματικότητα. Με την τέχνη αυτή εκφράζονται συναισθήματα, λέξεις ή έννοιες. Είναι μια συνειδητή προσπάθεια μεταφοράς της εσωτερικής αλήθειας που κρύβεται στην ψυχή πάνω σε ένα χαρτί. Η αφηρημένη τέχνη είναι μια αληθινή πρόκληση για κάποιον που μπορεί να κοιτάξει πίσω από την τέχνη, πίσω από τις γραμμές και τις φόρμες, διεγείροντας

τη φαντασία και το συναίσθημα. Χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του είδους αυτής της τέχνης είναι ο *Καντίνσκυ Βασίλι*²⁴ (1866-1944). Η μοντέρνα τέχνη έφερε την απελευθέρωση από κάθε προκατάληψη, κατάργησε τα σιολίδια και ό,τι ήταν δευτερεύον, γκρέμισε τους φόβους των πρόσφατων αιώνων. Ο εξωτερικός τύπος δεν υπάρχει²⁵.

Τα όρια, όμως, μεταξύ των τεχνών είναι δυσδιάκριτα. «...τα όρια των κλάδων της τέχνης είναι μάλλον ρευστά-ακαθόριστα. Έτσι, η ζωγραφική²⁶, η γλυπτική και οι άλλες μορφές τέχνης αλληλοδανειζονται τα μέσα τους και τις τεχνικές τους κάνοντας έτσι δυσδιάκριτο το τοπίο ως προς το τι είναι ζωγραφικό, τι είναι γλυπτικό, τι φωτογραφικό, τι αρχιτεκτονικό ή κινηματογραφικό ή θεατρικό κ.ο.κ. Στην τέχνη τίποτε πλέον δεν θεωρείται ορισμένο, σταθερό και μόνιμο»²⁷. Παρουσιάστηκαν και άλλες μορφές τέχνης κατά τον 20ό αιώνα²⁸. Δεν θα ασχοληθούμε, όμως, με τα ρεύματα αυτά, διότι δεν μας επαρκεί, αφενός ο χώρος και αφετέρου είναι άλλο το αντικείμενο της μελέτης μας στο άρθρο αυτό.

24. Συγγραφέας, ζωγράφος και καθηγητής. Υπήρξε από τους πρωτοπόρους της αφηρημένης τέχνης. Γεννημένος στη Ρωσία, υπήρξε ο τολμηρότερος καλλιτεχνικός επαναστάτης του 20ου αιώνα.

25. Weidlé, Les Abeilles d' Aistée., βλ. και Paul Evdokimov, *Η μοντέρνα τέχνη ή η ανενεργός Σοφία (L'art Moderne ou la Sophia Désaffectée)*, Μετάφραση από τα Γαλλικά: Γιώργος Φωτόπουλος, στο www.myriobiblos.gr/texts/greek/contacts.

26. Αθανασίου Έ., *Η θεραπευτική του χρώματος και η εφαρμογή της στη ζωγραφική*, Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Αθήνα, 2002, (ζωγράφος και κριτικός τέχνης), ερευνάται ο ρόλος της ενέργειας του χρώματος από τα βάθη των πολιτισμών της αρχαιότητας μέχρι τη σύγχρονη εποχή, στην οποία το χρώμα αποκτάει την πολύ σημαντική του σημασία, για τον άνθρωπο.

27. Ν. ΚΑΒΒΑΛΑΣ, από την εφημερίδα <http://www.e-lefkas.gr/modules.p>, *Τα Νέα της Λευκάδας*, 16-03-09.

28. ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΦΕΥΜΑΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΧΙΧ. ΑΙΩΝΑ. 1.ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΙΣΜΟΣ, 2.ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ, 3. ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ, 4.ΙΜΠΡΕΣΙΟΝΙΣΜΟΣ, 5. ΜΕΤΑ-ΙΜΠΡΕΣΙΟΝΙΣΜΟΣ, 6. ΦΩΒΙΣΜΟΣ, 7.ΚΥΒΙΣΜΟΣ, 8. ΦΟΥΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, 9.ΕΣΠΡΕΣΙΟΝΙΣΜΟΣ, 10.ΑΦΗΡΜΗΝΗ ΤΕΧΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ, 11.ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ, 12. ΝΤΑΝΤΑΪΣΜΟΣ, 13. ΣΟΥΠΡΕΑΛΙΣΜΟΣ, 14. ΑΡ ΝΟΥΒΟ (ART NOUVEAU), 15. ΠΟΠ ΑΡΤ, 16. ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ, 17. ΕΛΑΧΙΣΤΗ ΤΕΧΝΗ (ART M_N_MAL), στο <http://www.cultural-communication.org>

Μέσα σ' ένα δεδομένο πολιτισμικό σύστημα, ο καλλιτέχνης εκφράζει μέσα από τα έργα του το δικό του αισθητικό πιστεύω, το δικό του κώδικα αξιών. Αυτό σημαίνει ότι και το έργο του είναι πρωτότυπο και μοναδικό και αυτό είναι που η καλλιτεχνική του δημιουργία θεωρείται αξιόλογη και συναρπαστική. Ο κάθε καλλιτέχνης, κάθε άτομο που θα θελήσει να εμπλακεί στη διαδικασία αυτή έχει την ευχέρεια να κάνει διάλογο με τον εσώτερό του κόσμο και η δημιουργία του αποτελεί έκφραση του πνευματικού του εγώ.

Συμβουλευτική και Θεραπευτική Μέθοδος των Τεχνών

Έχει γίνει πλέον γνωστό από έρευνες ότι οι τέχνες δεν αποτελούν μόνο μέσο έκφρασης, αλλά χρησιμοποιούνται πολύ συχνά και ως εναλλακτική θεραπεία. Άλλωστε, όπως αναφέρει η Landgarten (1999)²⁹, όλες οι θεραπευτικές προσεγγίσεις με κύριο μέσο την τέχνη, βασίζονται στη θεωρητική θέση ότι ο άνθρωπος μπορεί να συμβάλλει στην «ίαση» του μέσα από την ενεργό συμμετοχή του ως «δημιουργός» ενός έργου τέχνης.

Γίνεται τελευταία προσπάθεια, στα πλαίσια της συμβουλευτικής, ο εκπαιδευόμενος σύμβουλος να έρθει σε επαφή με όσο το δυνατόν περισσότερες μεθόδους και τεχνικές, τις οποίες θα

βιώσει πρώτα ο ίδιος προσωπικά για τη δική του ανάπτυξη και στη συνέχεια θα επιλέξει αυτές που είναι καταλληλότερες σε κάθε περίπτωση συμβουλευτικής διαδικασίας για να τις χρησιμοποιήσει και ο ίδιος ως επαγγελματίας σύμβουλος.

Οι διάφορες μορφές τέχνης που προαναφέραμε αποτελούν συμπληρωματικές μεθόδους για τη θεραπεία ενός ατόμου. Ακόμη και η θεραπεία μέσω της ποιήσεως έχει αποδειχτεί αποτελεσματική. Σ' αυτή την τέχνη της λογοτεχνίας κατέφευγε συστηματικά ο Καβάφης³⁰. Η ποίηση δηλαδή παρέχει στον άνθρωπο μια σχετική βοήθεια, ναρκώνοντας τις πληγές του, πάντως ανακουφίζει, έστω και παροδικά. Στο ποίημα *Ζωγραφισμένα*, ο ποιητής, απεικονίζοντας τη ζωγραφισμένη εικόνα του αγοριού, εξομολογείται³¹. Η τέχνη καθίσταται αποτελεσματική στη συμβουλευτική διαδικασία, όταν έχει πρακτική συμμετοχή σε προσπάθειες για έναν καλύτερο τρόπο ζωής.

Εκπαιδευτικά Προγράμματα Καλλιτεχνικής Αγωγής

Επειδή η τέχνη ως παράγοντας πολιτισμού συντελεί στο να τοποθετηθούμε απέναντι στην ιστορία μας και στον πολιτισμό της κοινωνίας μας, παράλληλα διευρύνει και το πεδίο της προσωπικότητάς μας και χρησιμοποιεί-

29. Landgarten Helen B., *Νέοι Δρόμοι στην Ψυχοθεραπεία*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

30. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο ποιητής: (...) «Είς σε προστρέχω Τέχνη της Ποίσεως, / που κάπως ξέρεις από φάρμακα/νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω (...), δηλ. Τα φάρμακά σου φέρε Τέχνη της Ποίσεως, / που κάμνουνε – για λίγο- να μη νοιάζεται η πληγή» (Μελοχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου ποιητού εν Κομμαγηνή 594μ.Χ., 1921).

31. (...) «Και μες στην τέχνη πάμ, ξεκουράζομαι απ' τη δούλεψή της» (*Ζωγραφισμένα*, 1915).

ται στη συμβουλευτική διαδικασία, η πολιτεία καλλιεργεί, στο πλαίσιο των ευρύτερων δραστηριοτήτων της για τον πολιτισμό, την εικαστική παιδεία.

Έτσι, στο πλαίσιο των ευρύτερων δραστηριοτήτων του Κράτους λειτουργεί εκπαιδευτικό τμήμα, ενταγμένο από το 1996 στο Δίκτυο Εικαστικών Εργαστηρίων του ΥΠ.ΠΟ. Θεωρώντας ότι η δημιουργική έκφραση είναι δικαίωμα όλων, τα εργαστήρια απευθύνονται σε παιδιά Δημοτικού, Γυμνασίου, Λυκείου, καθώς, επίσης, και σε ενήλικες.

Μέσα από ειδικά επιλεγμένα προγράμματα, ξεχωριστά για κάθε ηλικία, οι μαθητές αποκτούν αυτογνωσία, ανακαλύπτουν πολλαπλούς τρόπους έκφρασης, διεκδικούν τη φαντασία τους και γνωρίζουν την ιστορία της τέχνης και τον πολιτισμό. Ακόμη έρχονται σε επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά, τόσο της χώρας μας όσο και άλλων χωρών, μέσα από ατομικές ή ομαδικές εργασίες και ποικίλες συνεργασίες με πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Επίσης, στα Εικαστικά Εργαστήρια λειτουργούν παιδικά τμήματα και τμήματα ενηλίκων. Στα τμήματα αυτά προσφέρεται η δυνατότητα στα άτομα να μάθουν διαφορετικές τεχνικές και χειρισμούς εκφραστικών μέσων, όπως σχέδιο, ζωγραφική, κεραμική, κατασκευή μάρσας, ταπισερί, κολάζ, φωτογραφία, κατασκευές κ.τ.λ.

Παράλληλα, με το εκπαιδευτικό έργο των εργαστηρίων αξιοποιείται και το πολιτιστικό υλικό των περιοδικών εκθέσεων που πραγματοποιού-

νται στον εκθεσιακό χώρο Πινακοθηκών. Τα έργα τέχνης αντιμετωπίζονται ως πρωτότυπο εποπτικό υλικό για τη διδακτική της τέχνης. Τα Εικαστικά Εργαστήρια τροφοδοτούν δημιουργικά τα παιδιά και τους νέους, κεντρίζουν τη σκέψη, ανοίγουν δρόμο στην ευαισθησία και καλλιεργούν τη συλλογικότητα και την επικοινωνία, έτσι συμβάλλουν θετικά στα πλαίσια της συμβουλευτικής διαδικασίας με σκοπό την αυτοεκτίμηση και την προσωπική ανάπτυξη του ατόμου.

Στο πλαίσιο αυτό το Μουσείο Μπενάκη, στο πρόγραμμα της δια Βίου Μάθησης, διοργανώνει εργαστήρια ενηλίκων με θέμα "Έκφραση και θεραπεία μέσω της τέχνης (Art Therapy)"³². Έτσι, με τις εικαστικές, κυρίως, τέχνες και, ειδικά, με την ζωγραφική το εσωτερικό κομμάτι της ψυχής χρωματίζεται και το ονείρεμα με τις φαντασιώσεις έρχεται στην επιφάνεια και λέει τις ιστορίες του.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η αισθητική και καλλιτεχνική αγωγή αναμφίβολα συντελεί στην πνευματική, συναισθηματική και ηθική ανάπτυξη του ατόμου, γι αυτό και αποτελεί μέρος κάθε εκπαιδευτικού προγράμματος στα σχολεία και συμβάλλει στην επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου. Στόχοι της αισθητικής και καλλιτεχνικής αγωγής είναι η προώθηση των παιδιών στη δημιουργία, στην επινόηση, στη φαντασία. Όλες, εξάλλου, οι παιδαγωγικές τάσεις αναγνωρίζουν το ρόλο της δημιουργικότητας και της ελεύθερης έκφρασης και προσπαθούν μέσω της φαντασίας και των καλλιτεχνικών

32. Υπάρχουν πολλοί δικτυακοί τόποι, όπου μπορεί κανείς να βρει πληροφορίες για την Art Therapy. Μερικές από αυτές είναι οι παρακάτω: <http://www.musictherapyworld.net>, <http://www.artsintherapy.com>, <http://www.baar.org>, <http://www.tarpa.ondsl.gr/index.html>,

και αισθητικών δραστηριοτήτων να ανοίξουν το δρόμο για τη διεύρυνση των μορφών σκέψης, παράλληλα με τη διεύρυνση του γνωστικού και συναισθηματικού κόσμου των παιδιών³³.

Μέχρι τώρα εκθέσαμε ότι ένα έργο τέχνης, έργο ζωγραφικής, μουσικής δημιουργίας κλπ. γίνεται συμβολική γλώσσα για τα συναισθήματά μας και γέφυρα ανάμεσα στον εσωτερικό και τον εξωτερικό μας κόσμο. Τα άτομα εκφράζονται και δίνουν ένα δικό τους νόημα στο έργο τους, δηλαδή οι ίδιοι είναι τελικά δημιουργοί του εαυτού τους.

Η τέχνη λειτουργεί, όμως, και Συμβουλευτικά-Θεραπευτικά. Μία από τις Συμβουλευτικές-Θεραπευτικές διαστάσεις της είναι η *δραματοθεραπεία*. Εμφανίστηκε πρόσφατα και περιλαμβάνει την *μουσική*, τα *εικαστικά* και τη *χορευτική κίνηση*. Παίρνει την μορφή της θεατρικής τέχνης και προσφέρει στα άτομα, είτε να διατηρήσουν την υγεία τους είτε να ξεπεράσουν διάφορες διαταραχές και προβλήματα³⁴.

Ας δούμε, όμως, πρακτικά πώς λει-

τούργησε ένα Σεμινάριο προσωπικής ανάπτυξης στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «*Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός*», με τη διδάσκουσα κ. Κοσμίδου-Hardy³⁵. Στους εκπαιδευόμενους σύμβουλους δόθηκε η επιλογή δημιουργίας ενός ζωγραφικού πίνακα. Τους δόθηκαν το θέμα και τα μέσα και τους αφήσαν να «παλέψουν» με το λευκό χαρτί, τη φαντασία τους και το υποσυνείδητο τους.. «Οι εκπαιδευόμενοι σύμβουλοι μπήκαν σε μια διαδικασία αυτο-διερεύνησης και έκφρασης με πολλαπλά οφέλη. Προώθησαν, αφενός την προσωπική τους ανάπτυξη γνωρίζοντας καλύτερα τον εαυτό, τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τους φόβους τους, τις ανησυχίες, απωθημένες εμπειρίες κ.τ.λ. Παράλληλα εξασκήθηκαν στη συμβουλευτική, εφαρμόζοντας τεχνικές που είχαν διδαχτεί και αντιμετώπισαν την πρόκληση να πειραματιστούν σε νέες μεθόδους»³⁶.

Αναλυτικότερα, οι κυριότερες μορ-

33. Ρ. Καλούρη-Αντωνοπούλου, «Η αισθητική αγωγή στον μοντέρνο κόσμο», στο *Λέσχη των εκπαιδευτικών*, Ιανουάριος, τ. 17.

34. Sue Jennings-Asé Minde, *Μάσκες Ψυχής, εικαστικά και θέατρο στην Ψυχοθεραπεία*, [Νέοι δρόμοι στην ψυχοθεραπεία], Κέντρο Τέχνης και Ψυχοθεραπείας, Μετάφραση: Γιάννα Σκαρβέλη, επιμέλεια: Νιζέττα Αναγνωστοπούλου-Ιωαννίδου, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Γ' έκδοση, Αθήνα 1996.

35. Αχλ. Αϊβάζογλου, Η τέχνη ως μέθοδος για την προώθηση της προσωπικής ανάπτυξης, *ΕΛΕΣΥΠ*, τεύχος 54-55, σσ. 169-174, Αθήνα 2000

36. Ενδεικτικά αναφέρουμε το έργο ενός μέλους της ομάδας που παρουσίασε ένα δέντρο στη μέση του χαρτιού με τα κλαδιά του απλωμένα και μια κοιλότητα στη μέση του κορμού γεμάτη από παιδικά πρόσωπα. Μέσα από τη συζήτηση η «δημιουργός» συνειδητοποίησε το αίσθημα ασφάλειας που έχει για την οικογένειά της και τα αγαπημένα της πρόσωπα, το οποίο εκφράζει με τάση προστατευτισμού προς αυτά. Τα χρώματα ήταν ανοιχτά, αισιόδοξα, το έδαφος χαμηλά στο κάτω μέρος του χαρτιού (χαρακτηριστικό της παιδικής ζωγραφικής) και το υπόλοιπο ένας ανοιχτόχρωμος γαλάζιος ουρανός.

Μια άλλη περίπτωση παρουσίασε ένα δάσος με το δένδρο, το οποίο ήταν η ίδια, στην άκρη του χαρτιού περιτοιχισμένο από σκιές σκούρα και δραματικά χρώματα, δείγμα εσωστρέφειας ίσως και κάποιας φοβίας, αλλά και αισιοδοξίας. Η αισιοδοξία βρισκόταν στην άλλη άκρη του δάσους υπό μορφή ξέφωτου ή εξόδου από το αδιέξοδο της εσωστρέφειας.

φές τέχνης που χρησιμοποιούνται συμβουλευτικά ως μέσον Συμβουλευτικής παρέμβασης-θεραπείας είναι, μεταξύ άλλων, οι παρακάτω:

1. Οι εικαστικές τέχνες: θεραπεία μέσω τέχνης (*art therapy*).

Η εικαστική θεραπεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ψυχολογία-από τους κόλπους της οποίας πρωτοεμφανίστηκε ως επικουρική ψυχο-αναλυτική μέθοδος στα τέλη του 19ου αι. Μέσα από την εργασία τους σε ψυχιατρικές κλινικές, οι καλλιτέχνες, που καλούνταν να απασχολήσουν τα άτομα σε μερικές ώρες δημιουργικής απασχόλησης, συνειδητοποίησαν ότι η τέχνη δεν προσφέρεται μόνο ως μέσο έκφρασης, αλλά και ως μια εξαιρετικά γόνιμη, καινούρια μέθοδος ψυχανάλυσης, που επιτρέπει στο θεραπευτή να κατανοήσει σε βάθος την ψυχοσύνθεση του ατόμου και τις ρίζες της ψυχοπαθολογίας του. Μέσα από τα έργα τους ανακαλύπτονται τα συναισθήματά τους, οι φόβοι τους, οι αγωνίες τους και η στάση τους γενικότερα έναντι της ζωής. Έτσι, τα έργα των ατόμων άρχισαν, πλέον, να αποτελούν αντικείμενο συστηματικής μελέτης και ανάλυσης, ανοίγοντας το δρόμο στην εξέλιξη της θεραπείας μέσω των εικαστικών τεχνών.

2. Το δράμα: Δραματοθεραπεία (*drama therapy*), Ψυχόδραμα (*psychodrama*)

Η Δραματοθεραπεία και η Παιγνιοθεραπεία, η χρήση του θεάτρου, του

δράματος και του παιχνιδιού με σκοπό τη θεραπεία, αποτελούν πλέον ευρέως αναγνωρισμένες ψυχοθεραπευτικές μεθόδους. Η αποτελεσματικότητά τους έχει εκτιμηθεί και αποτιμηθεί από επιστήμονες και επαγγελματίες του χώρου, ενώ τα σχετικά βιβλία και άρθρα που τα τελευταία χρόνια κυκλοφορούν κάνουν γνωστή τη μέθοδο στο ευρύτερο κοινό. Η τεχνική αυτή είναι αποτελεσματική μέθοδος ψυχοθεραπείας για προβλήματα, όπως κατάθλιψη, άγχος, προβλήματα σχέσεων, εξαρτήσεις, προβλήματα ταυτότητας κ.ά. Μέσα από το παίξιμο διαφόρων ρόλων, την παρατήρηση και τον πειραματισμό με εναλλακτικές συμπεριφορές και στρατηγικές, με το συντονισμό και τη βοήθεια του ειδικού δραματοθεραπευτή, μέσα σ' ένα ψυχοθεραπευτικό πάντα πλαίσιο, μαθαίνει κανείς ν' αντιμετωπίζει διαφορές και συχνά δύσκολες κοινωνικές καταστάσεις. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η δουλειά με ρόλους (*Role-play*), που βοηθάει κάποιον να γίνει πιο διεκδικητικός, ικανότερος να υπερασπίζεται τις αξίες του κι αυτά που δικαιωματικά του ανήκουν, κι ακόμα πιο ευέλικτος στις διαπραγματεύσεις του με τους άλλους³⁷.

Η δραματοθεραπεία είναι η εφαρμογή της θεατρικής τέχνης σε κλινικό, θεραπευτικό και κοινοτικό πλαίσιο και αφορά άτομα, τα οποία αντιμετωπίζουν προβλήματα ή διαταραχές. Οι μέθοδοι της δραματοθεραπείας περιλαμβάνουν κίνηση, φωνή, χορό, θεατρικά παιχνίδια, μαριονέτες και μάσκες, παίξιμο ρόλων, αυτοσχεδιασμό, επεξεργασία κειμένων³⁸. Έτσι, το άτο-

37. Βλ. περισσότερα στο <http://www.dramatherapy.gr/dthgrvers.htm>.

38. Jennings, Sue, *Εισαγωγή στη Δραματοθεραπεία, θεραπευτικό θέατρο ο μίτος της Αριάδνης*, (Introduction to dramatherapy), (Μετάφραση: Μεγαλούδη, Φωτεινή), εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα 2005.

μο με τη συμμετοχή του στο δράμα και στο θέατρο και με την εξερεύνηση του «δραματικού» παρελθόντος του, μπορεί να ανοίξει ένα νέο μονοπάτι προς την αυτογνωσία και την αυτοπραγμάτωση, που αποτελεί μέρος της συμβουλευτικής διαδικασίας.

Εξάλλου, και η ψυχιατρική χρησιμοποιήσε τα εικαστικά στα ιδρύματά, αρχικά για τον ελεύθερο χρόνο των τροφίμων και αργότερα ως ψυχαγωγία, που εξελίχθηκε σε εργασιοθεραπεία, μια νέα μορφή θεραπείας κατά τον τελευταίο αιώνα.

Η δραματοθεραπεία συνίσταται στο ότι ζητείται από τα άτομα να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, τα όνειρα και τα εσωτερικά τους βιώματα, μέσω ποικίλων καλλιτεχνικών μέσων, όπως η ζωγραφική, ο πηλός και άλλα μέσα. Το άτομο που δημιουργεί ένα έργο, προβάλλει τον εαυτό του, τη δική του ψυχή το δικό του συναισθηματικό κόσμο.

Ο ασθενής και ο θεραπευτής ή στο πλαίσιο της συμβουλευτικής παρέμβασης, ο σύμβουλος και ο συμβουλευόμενος, προσπαθούν να βρουν μέσα τους τον καλλιτέχνη. Με το έργο τέχνης το άτομο δίνει μορφή, ψυχή, συναισθήματα και αναπτύσσει πλούσιες και ζωντανές πραγματικότητες. Το άτομο είτε έχει γνώσεις τέχνης ή όχι, έχει μια λανθάνουσα ικανότητα να προβάλλει τις εσωτερικές συγκρούσεις του σε μια παραστατική μορφή τέχνης. Με τη δραματολογική πράξη το άτομο

βιώνει ξανά τις συγκρούσεις με τον εαυτό του, τους άλλους, κτλ., δίνει λύσεις και τις ενσωματώνει στο έργο τέχνης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η τέχνη είναι ένας τρόπος διεύρυνσης των ανθρωπίνων εμπειριών και βοηθά το άτομο στην ανάπτυξη της αυθόρμητης έκφρασης συναισθημάτων και στην ενδυνάμωση της φυσικής, συναισθηματικής, γνωστικής και κοινωνικής λειτουργίας του.

3. Η μυθοπλασία (storymaking)³⁹

Η μυθοπλασία υπάρχει σε μια διαφορετική σφαίρα από τις άλλες τέχνες. Η γλώσσα είναι το μέσον, είναι κάτι που μοιραζόμαστε με άλλους, κοινό σε όλους μας. Από την πρώτη στιγμή που μαθαίνουμε να μιλάμε, γινόμαστε αγόρταγοι για ιστορίες. Όσοι από εμάς μπορούν να θυμηθούν τα παιδικά τους χρόνια θα ανακαλούν εκείνες τις στιγμές που περιμέναμε με ανυπομονησία τη στιγμή που θα ακούγαμε ένα παραμύθι στο κρεβάτι μας, όταν η μητέρα ή ο πατέρας μας θα καθόταν από δίπλα και στο μισοσκόταδο θα μας διάβαζε ένα παραμύθι. Αυτό που κάνουν αυτές οι ιστορίες είναι να επιτρέπουν στα παιδιά να βιώνουν τους φόβους τους και τους κρυφούς τους τρόμους, μέσα σε ένα ασφαλές και προστατευμένο περιβάλλον. Τέτοια είναι η μαγεία των παραμυθιών. Ταινίες και τηλεόραση αναπλάθουν τεράστιες ποσότητες μυθιστορηματι-

39. *Κι αν σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές... είναι γιατί τ' ακούς γλυκύτερα, κι η φρόνη δεν κουβενιάζεται γιατί είναι ζωντανή... κι αν σου μιλώ, με παραμύθια και παραβολές είναι γιατί, σου διαβάζω τη ζωή μου μέσα από ένα βιβλίο, που κάποιος άλλος τώρα γυρίζει τις σελίδες... κι είναι επειδή έχεις φτερά και ντρέπομαι να σου μιλήσω σ' άλλη γλώσσα. Γιατί ταξίδευες σε όλους τους σταθμούς επάνω μου και ξόδεψες απόμερα σημεία το πεπραγμένο σου...*, Γ. Σεφέρης, (1900-1971 Τελευταίος σταθμός) από την ποιητική συλλογή, *Ημερολόγιο Καταστροφών Βαε* (1944-1945).

κών αφηγήσεων και το κοινό εξακολουθεί να τις απορροφά με πάθος. Αυτό συμβαίνει επειδή τα ανθρώπινα όντα χρειάζονται ιστορίες. Τις χρειάζονται το ίδιο απελπισμένα όπως τις χρειάζονται τυπωμένες σε χαρτί ή στην οθόνη και είναι αδύνατον να φανταστούν τη ζωή τους χωρίς αυτές⁴⁰. Η μυθοπλασία ως δημιουργική φαντασία, αναφέρεται στην πραγματικότητα, όχι με σκοπό να την αντιγράψει, αλλά με σκοπό να υποδείξει μια νέα ανάγνωση της πραγματικότητας.

4. Η αφήγηση (storytelling)

Η αφήγηση ιστοριών και παραμυθιών είναι μία από τις αρχαιότερες τέχνες. Οι περισσότεροι από τους πνευματικούς δασκάλους της ανθρωπότητας χρησιμοποίησαν τις ιστορίες ως μέσο για να περάσουν τις διδασκαλίες τους. Ο αφηγητής κατασκευάζει εικόνες με το νου του, την ψυχή του και την καρδιά του, πιο αληθινές κι απ' την πραγματικότητα. Χρησιμοποιεί το λόγο σαν εργαλείο, τον ήχο, το ρυθμό, τη μελωδία, διαλέγει λέξεις και ξέρει να τις συνδυάζει. Οι ιστορίες επιτελούν κοινωνικές, γνωσιακές, συγκινησιακές και εκφραστικές λειτουργίες. Μέσω ιστοριών, παραμυθιών και μύθων μας ανοίγονται νέες προοπτικές, συνειδητοποιούμε την πολιτισμική μας ταυτότητα και γνωρίζουμε αξίες, έθιμα και παραδόσεις. Στο κοινωνικό και παιδαγωγικό επίπεδο η αφήγηση ιστοριών μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα

αποτελεσματικό εργαλείο για τη μάθηση και παράλληλα να λειτουργεί ως παιδαγωγικό κίνητρο, είτε αυτή ακολουθεί ένα προκαθορισμένο αφηγηματικό σενάριο είτε προϋποθέτει τη συγκρότηση μιας προσωπικής ιστορίας⁴¹.

Η διήγηση ιστοριών είναι ένα παρόμοιο στη σκέψη των παιδιών. Οι Προσωπικές ιστορίες των παιδιών μας λένε για τις γλωσσικές τους ικανότητες-γνωστικές, κοινωνικές και συναισθηματικές. Σημειωτέον ότι ο άνθρωπος εγκέφαλος λειτουργεί διηγηματικά: θυμόμαστε καλύτερα πληροφορίες τις οποίες μάθαμε μέσα από μια ιστορία παρά από μια απλή συλλογή γεγονότων. Η διήγηση έχει τα εξής πλεονεκτήματα. Στον Κοινωνικό τομέα, το άτομο αισθάνεται μέλος μιας κοινότητας-ομάδας και επιτυγχάνεται η διατήρηση και ενίσχυση αυτής της σχέσης-ταυτότητα (προσωπικές εμπειρίες). Στο Συναισθηματικό τομέα επιτυγχάνεται η εξωτερίκευση των συναισθημάτων-πνευματικών, φανταστικών του ατόμου, ενώ στο Γνωστικό τομέα αναπτύσσεται η γλωσσική ικανότητα, σκέψη και φαντασία. Η απώλεια της «δημιουργικής παιδικότητας» και του παραμυθένιου στοιχείου από τη ζωή, μας οδηγεί σύντομα και στην απώλεια της υγείας.

Σήμερα οι αφηγήσεις του storytelling έχουν έναν και μοναδικό σκοπό: ερευνούν τους τρόπους να καθυποτάξουν την εμπειρία και άρα να ελέγξουν τις συνειδήσεις. Το μάσκε-

40. Π. Όστερ, *Θέλω να σας πω μια ιστορία*, Guardian Books, 5 Νοεμβρίου 2006, Μετάφραση: Θ. Γεηγοριάδης.

41. Μ. Ρούσσου, *Η Αφήγηση ως Μέσο για τη Δημιουργία Πολιτισμικών και Εκπαιδευτικών Εμπειριών Εικονικής Πραγματικότητας*, Ίδρυμα Μεξόνος Ελληνισμού, <http://www.ime.gr/publications/print/imeros/gr/02/article01.html>

τινγκ, το μάνατζμεντ και η πολιτική επικοινωνία χρησιμοποιούν την τέχνη της αφήγησης ως όπλο για την αποτελεσματικότερη χειραγώγηση των πνευμάτων των καταναλωτών και των πολιτών⁴². Αυτή η «νέα αφηγηματική τάξη» πηγαίνει πολύ πιο πέρα από την επινόηση μιας νεογλώσσας των ΜΜΕ, που παγιδεύει τη σκέψη, φιλτράρει τις προσλήψεις των αισθήσεων, ενεργοποιεί τις ενορμήσεις, ελέγχει τις συμπεριφορές και τις ιδέες. Αυτός είναι ο λόγος που πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί, όταν χρησιμοποιούμε την αφήγηση στη συμβουλευτική διαδικασία.

5. Ο Χορός: Χοροθεραπεία (*dance therapy*)

Η χοροθεραπεία είναι μια εναλλακτική, ολιστική μέθοδος ψυχοθεραπείας που χρησιμοποιεί την κίνηση και το χορό «για να προάγει τη συναισθηματική, κοινωνική, γνωστική και σωματική ολοκλήρωση του ατόμου», να «εναρμονίσει το νου, το σώμα και την

ψυχή» του ανθρώπου και να τον οδηγήσει στην «προσωπική εξέλιξη» και την «αυτογνωσία»⁴³. Η χοροθεραπεία απευθύνεται σε ανθρώπους κάθε ηλικίας που υποφέρουν από «όλων των ειδών τις ψυχικές, σωματικές και ψυχοσωματικές διαταραχές», αλλά και σε εκείνους που αναζητούν «αυτογνωσία»⁴⁴, ακόμη και σε άτομα με ειδικές ανάγκες (Αμε.Α.). Επίσης, επιτυγχάνει αλλαγές στο φυσικό (σωματικό), συναισθηματικό και νοητικό τομέα, καθώς και στην κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου. Μην διαφεύγει της προσοχής μας ότι οι προσωπικές μας κινήσεις εκφράζουν τη στάση μας και την αντίληψή μας για το περιβάλλον, τους άλλους και τον εαυτό μας, τα συναισθήματά μας, τις αποφάσεις μας και το νοητικό μας στίλ, τα οποία μπορούν να γίνουν κατανοητά από όσους είναι εκπαιδευμένοι στην παρατήρηση της κίνησης⁴⁵.

42. Κριστιάν Σαλμόν, *Storytelling. Η μηχανή που κατασκευάζει ιστορίες και χειραγωγεί τα πνεύματα*, Μετάφραση: Γιάννης Κανκάς, Επιμέλεια: Συλβί Ρηγαπούλου, Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2008.

43. Ελένη Ανδρουλάκη, «Θεραπείες» μέσω Τεχνών-Χοροθεραπεία, στο www.orthodoxnet.gr.

44. «Είναι πολύ πιο αποτελεσματική σε περιπτώσεις αυτιστικών, ατόμων με νευρώσεις, αγχώδεις διαταραχές, κατάθλιψη, υπερκινητικότητα». Καθοριστικό ρόλο, βέβαια, διαδραματίζει η κατάρτιση και η καταλληλότητα του χοροθεραπευτή, Δέσποινα Δαρτζάλη, *Φάρμακο ο... χορός*, εφ. *Μακεδονία*, φύλλα της 17-9-07. «Βοηθά, όπως όλες οι τέχνες, στη βελτίωση ψυχολογικών δεξιοτήτων, της αυτογνωσίας, της αυτοεκτίμησης, της αυτοσυνειδητοποίησης», Ε. Καρσιζίδου στην παραπάνω εφημερίδα.

45. Δ. Ζάχος, Χοροθεραπευτής-Κιν. Θεραπευτής, στο e-psychology.gr/content/view. Κατά το Ζάχο, «Η χοροθεραπεία στηρίζεται σε πέντε θεμελιώδεις αρχές: 1) Ότι υπάρχει συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ σώματος και πνεύματος. 2) Ότι πλευρές της προσωπικότητας του ατόμου ανακαποιοποιούνται στην κίνηση. 3) Η θεραπευτική σχέση ασθενή-θεραπευτή είναι μεγίστης σημασίας. 4) Η κίνηση μπορεί να αποτελέσει ένδειξη ασυνείδητης διαδικασίας. 5) Η εμπλοκή σε μια δημιουργική διαδικασία κίνησης μέσα από αυτοσχεδιασμό έχει μεγάλη θεραπευτική αξία». Το άτομο μέσα από νέους τρόπους κίνησης του σώματος του βιώνει νέες εμπειρίες.

6. *Η Μουσική: Μουσικοθεραπεία (music therapy)*⁴⁶

Όπως η μουσική με την πολυδιάστατη φύση της μπορεί να αγγίξει κάθε άνθρωπο, έτσι και η μουσικοθεραπεία μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο σε οποιαδήποτε ηλικία και σε οποιαδήποτε ψυχοσωματική κατάσταση: στη σχέση με τον εαυτό του και τους άλλους, στο τρακ, στο άγχος, στην κατάθλιψη, σε συναισθηματικές διαταραχές, σε ψυχοσωματικές διαταραχές, σε ειδικές ανάγκες, σε ψυχιατρικές παθήσεις κλπ. Για αυτό το λόγο καθίσταται απαραίτητη η δημιουργία μουσικοθεραπευτικών πλαισίων σε χώρους ειδικής αγωγής, σε κλινικές, σε νοσοκομεία, σε ιδρύματα και όπου υπάρχει η ανάγκη για θεραπευτική αγωγή⁴⁷. Η μουσική αγγίζει την καλλιτεχνική φύση του ανθρώπου και δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για αυτοπραγμάτωση αφυπνίζοντας την ικανότητα του ανθρώπου για δημιουργική έκφραση και συνύπαρξη με το περιβάλλον του. Η μουσική από την αρχαιότητα έπαιξε μεγάλη σημασία στους ανθρώπους. Ο Δημόκριτος πίστευε ότι οι ήχοι του αυλού έχουν θετική επίδραση στο πάσχον μέρος του σώματος. Οι

προ-επιστημονικές αυτές αντιλήψεις του Δημόκριτου και των Πυθαγορείων αποτελούν τις βάσεις για τις κύριες σχολές μουσικοθεραπείας σήμερα⁴⁸.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι διάφορες μορφές θεραπείας μέσω των τεχνών, αν και διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το μέσο έκφρασης και πρακτικών τους, έχουν ως κοινό παρονομαστή την εφαρμογή της τέχνης στην υπηρεσία της ανάπτυξης της ανθρωπίνης προσωπικότητας, της ψυχικής ισορροπίας του ανθρώπου, της αυτογνωσίας κ.λπ. Στις περιπτώσεις που χρησιμοποιείται ως μέθοδος συμβουλευτικής παρέμβασης, ο συμβουλευόμενος θα μορφοποιηθεί και θα εκφράσει με δημιουργικό τρόπο συναισθήματα που σε άλλες περιπτώσεις θα είναι δύσκολο να εκφραστούν, με την μουσική θα έχει την ευκαιρία να τα γνωρίσει και να τα διερευνήσει και ως εκ τούτου θα γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του, θα τον αποδεχθεί και θα απελευθερωθεί ξεπερνώντας ριζωμένες από το παρελθόν του απόψεις και συμπεριφορές που δυσκολεύουν τη ζωή του, με αποτέλεσμα να διαχειριστεί καλύτερα τα συναισθήματά του και να αναπτύξει τις δημιουργικές του ικανότητές. Και για να προβεί σε αυ-

46. Ο Πλάτωνας θεωρεί τη μουσική ως το κυριότερο μέρος της ανατροφής των παιδιών. Αναφέρει χαρακτηριστικά στην Πολιτεία του, 3ο βιβλίο Πολιτεία, 398B-400C: (Μέμμος, Ν., *Η Πολιτεία του Πλάτωνα*, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1994). «Ο ρυθμός και η αρμονία διαπερνούν ως τα τρίαθαλα την ψυχή και φέρνουν μαζί τους την ομορφιά και την κάνουν όμορφη, αν είναι ορθός ο τρόπος της ανατροφής, ειδική, το αντίθετο. Εκείνος που θα ανατραφεί καθώς πρέπει με τη μουσική, θα αναγνωρίζει το καλό και το ωραίο και με ευχαρίστηση θα τα δέχεται στην ψυχή του, τρεφόμενος μ' αυτά και τελειοποιούμενος σε κάθε ορεγή, ενώ απεναντίας θα αποστρέφεται και θα αποφεύγει κάθε τι αισχρό και ανάρμοστο από νέο παιδί αιώμα».

47. Ντ. Ψαλτοπούλου, *Η μουσική δημιουργική έκφραση ως θεραπευτικό μέσο σε παιδιά με συναισθηματικές διαταραχές*, διδακτορική διατριβή, N.Y. University (Master of Arts), βλ. στο <http://www.iator.gr/psaltopoulou/mousikotherapie.htm>.

48. Α. Κώστιος, «Μουσικοθεραπεία ανά τους αιώνες», *Η Καθημερινή*, (Επτά Ημέρες), 1 Φεβρουαρίου 2004.

τές τις δραστηριότητες δεν είναι απαραίτητη η ιδιαίτερη κλίση σε κάποια τέχνη, διότι η συμβουλευτική έχει ως στόχο την αυθόρμητη έκφραση του ατόμου και όχι τη δημιουργία ενός καλλιτεχνικού έργου⁴⁹.

7. Η Ελληνική Λαϊκή Τέχνη

Μια άλλη μορφή τέχνης είναι και η *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, η οποία αποτελεί αποκρυστάλλωμα μακραίωνης καλλιτεχνικής επεξεργασίας και κλείνει μέσα της υποσυνείδητες μηνύες πανάρχαιων πολιτισμών και διατηρεί στα έργα της πλήθος από συμβολικά θέματα, που, ακόμη και, όταν η χρήση και η επανάληψη τα έχουν αδειάσει από το μυστικό τους νόημα, διατηρούν αναμφισβήτητη τη μεταφυσική καταγωγή τους⁵⁰.

Κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής λαϊκής τέχνης είναι ότι χρησιμοποιεί, συνήθως, διάφορα σύμβολα. Τα σύμβολα παραλλάζουν από εποχή σε εποχή και από ομάδα σε ομάδα. Μπορούν να εμφανίζονται με την πρωταρχική τους μορφή και με άλλη έννοια, προσαρμοζόμενα κάθε φορά στη συγκεκριμένη πραγματικότητα, που μέσα της λειτουργούν και την εκφράζουν. Η Συμβολική παραμένει στο επίπεδο του «προσωπικού» και του «υποκειμενικού», γι' αυτό ένα σύμβολο πολλές φορές δέχεται διάφορες ερμηνείες⁵¹.

Η θεραπεία μέσω τέχνης, αν και σχεδόν άγνωστη στη χώρα μας, είναι μια ενδιαφέρουσα και σημαντική μορφή θεραπείας που κατέχει ξεχωριστή θέση στις ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ. Ξεχωρίζει για την έμφαση που δίνει στον άνθρωπο ως ενεργητικού παράγοντα. Δουλεύοντας μέσα από τη διαδικασία κατασκευής εικόνων στο συμβουλευτικό πλαίσιο ο σύμβουλος είναι σε θέση να εξερευνήσει τα συναισθήματα, τις φαντασιώσεις και τους «μύθους» ενός ατόμου σε διαφορετικούς χώρους και με μια ποικιλία ατόμων.

Εκείνο που έχει σημασία στη χρήση των τεχνών στη συμβουλευτική διαδικασία είναι ότι επιτρέπει στα άτομα να δοκιμάζουν διάφορες καταστάσεις. Πολλές φορές τα προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων οφείλονται στο ότι τα άτομα δεν νοιώθουν ασφαλή για να ξανοιχτούν και να εκφράσουν αυτό που πραγματικά εννοούν. Όταν, όμως, επεξεργάζονται ένα πρόβλημα μέσα από μια μορφή τέχνης, ξεκαθαρίζουν πιο ακριβώς είναι το πρόβλημα και έτσι, τους δίδεται η ευκαιρία να πλησιάσουν τους άλλους με ασφαλείς τρόπους. Με αυτόν τον τρόπο το έργο τέχνης αντιμετωπίζεται ως «μέσο» έκφρασης-επικοινωνίας⁵².

Κατά τη θεώρηση αυτή, το άτομο που κατασκεύασε ένα «έργο τέχνης» βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με

49. Σύνθεση, χώρος δημιουργικής έκφρασης και ψυχικής ανάπτυξης, <http://www.synthesi.com.gr>

50. Για τον συμβολισμό στη λαϊκή τέχνη βλ. και Raymond Humber, *Le symbolisme dans l'art populaire*, Paris 1988.

51. Ι. Θεοδορακόπουλος, *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Αθήνα 1947, σ. 9-12.

52. Η κατασκευή ενός έργου τέχνης λειτουργεί κατά κάποιο τρόπο ως εξής: *Input-εισαγωγή*, ερέθισμα από το περιβάλλον-φυσικό, τεχνητό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό κ.λπ.), *media*, *έργο τέχνης*, *Output-εξαγωγή*, απόδοση, κατανάλωση (πνευματική, οικονομική), κοινό και *Feedback-ανάδραση* που εξασφαλίζει την κίνηση του όλου μηχανισμού.

τον εαυτό του, με το περιβάλλον του, ακόμη και τότε που κλείνεται στον “προσωπικό του κόσμο”, ακόμη και τότε φανερώνει μια στάση απέναντι στο περιβάλλον⁵³. Έτσι, το «άτομο-δημιουργός» μέσα από την ανάδραση, αρχίζει να προβληματίζεται και να εκφράζει σκέψεις και συναισθήματα που συχνά δεν είχε καν συνειδητοποιήσει κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης του έργου

Η θεραπεία μέσω της τέχνης (ιδιαίτερα στα εικαστικά) ξεχωρίζει με την έμφαση που δίνει στον άνθρωπο ως ενεργητικού παράγοντα στην ίαση του. Στηρίζεται στην ενεργό συμμετοχή του ανθρώπου στη θεραπεία του. Την απουδαιότητα της συμμετοχής του ανθρώπου, ως ενεργητικό παράγοντα στη δημιουργική του εξέλιξη, δέχεται και η κλασσική ιατρική⁵⁴. Εξάλλου, το γεγονός ότι άτομα με ψυχολογικές δυσκολίες διαλέγουν τόσο συχνά να εκφραστούν μέσω της τέχνης βοήθησε τους συμβούλους επαγγελματικού προσανατολισμού και ψυχιάτρους να εκτιμήσουν αυτόν το τρόπο επικοινωνίας, καθώς και την αισθητική δύναμή του.

Αυτό που μας ενδιαφέρει, στη θεραπευτική διάσταση της τέχνης, είναι η επίδραση μιας εικόνας μέσα στο

πλαίσιο της συμβουλευτικής σχέσης, διότι στη θεραπεία των εικαστικών τεχνών και η μεταβίβαση και η αντιμεταβίβαση αναπτύσσονται μέσω της διαντίδρασης του αναπτύσσει το άτομο με την εικόνα, το έργο τέχνης αυτό καθευτό. Εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η τέχνη προσφέρει έναν τρόπο, κατά κάποιον τρόπο εξερεύνησης και έκφρασης των περιοχών του εαυτού μας, που βρίσκονται πέρα των λέξεων, εκεί που το άτομο μπορεί να φτιάξει μια γέφυρα ανάμεσα στον εσωτερικό και εξωτερικό κόσμο και να οδηγήσει σε μια μεγαλύτερη ολοκλήρωση μεταξύ τους στη γεφύρωση του εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου⁵⁵.

Σήμερα πολλές μορφές τέχνης βρίσκονται στην υπηρεσία της ψυχικής θεραπείας του ατόμου, αλλά και στη συμβουλευτική διαδικασία γενικά. Πολλοί άνθρωποι καταφεύγουν σ' αυτή την τεχνική, διότι δημιουργεί καινούριες εμπειρίες και συμβάλλει στην προσωπική ανάπτυξη του ατόμου, απομακρύνει τους φραγμούς της κοινωνικής απομόνωσης και δημιουργεί ένα καινούριο τρόπο να καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλο. Συντελεί στη δημιουργία πνεύματος αμοιβαίας απο-

53. «Είναι γνωστό πως τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα ασκούν τον έλεγχο τους με πολλούς τρόπους: Οικονομικό έλεγχο πάνω στους μηχανισμούς της καλλιτεχνικής παραγωγής και κυκλοφορίας, επιβολή ορισμένου αισθητικού πρίσματος, ορισμένων “μοντέλων” (σχολική και εξωσχολική αγωγή), επιλογή των καλλιτεχνών και των καλλιτεχνικών ρευμάτων, ανάλογα με τη δυνατότητά τους να εξυπηρετήσουν, λιγότερο ή περισσότερο, άμεσα ή έμμεσα, ορισμένη στρατηγική στον χώρο της τέχνης. (Ας θυμηθούμε το παράδειγμα της “pop art” ή και άλλων ρευμάτων της σύγχρονης τέχνης)», Tessa Dalley, Caroline Case, Joy Schaverien, Felicity Weir, Diana Halliday, Patricia Nowell Hall, Diane Waller, «Θεραπεία μέσω Τέχνης, η εικαστική προσέγγιση», [Νέοι δρόμοι στην ψυχοθεραπεία], Κέντρο Τέχνης και Ψυχοθεραπείας, Μετάφραση: Γ. Σκαρβέλη, επιμέλεια: Ν. Αναγνωστοπούλου-Ιωαννίδου, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Β' έκδοση, Αθήνα 1998, σ. 10 επ.

54. Tessa Dalley, κλπ, *Θεραπεία μέσω Τέχνης, η εικαστική προσέγγιση*, βλ αν. σ. 10 επ.

55. Tessa Dalley, κλπ, *Θεραπεία μέσω Τέχνης, η εικαστική προσέγγιση*, βλ αν. σ. 225.

δοχής, συνεργασίας και αναγνώρισης⁵⁶.

Έχει παρατηρηθεί ότι πολλοί άνθρωποι, όταν αρχίζουν τη συμβουλευτική διαδικασία με τα διάφορα είδη τέχνης, αισθάνονται στην αρχή κατάθλιψη, ανασφάλεια, δεν έχουν αυτοπεποίθηση και προσωπική αίσθηση του εαυτού τους. Αργότερα, όμως, αυτή η δραστηριότητα τους δίνει μεγαλύτερη αίσθηση ελευθερίας, ασφάλειας και αυτοπεποίθησης και το άτομο έχει την ευκαιρία να δει το παρελθόν με άλλη οπτική και να «χτίσει» τον εαυτό του με δημιουργικότητα και αισιοδοξία σε νέες βάσεις. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, το σημαντικό ρόλο που μπορεί να παίξει η τέχνη στο δρόμο για την αυτογνωσία..

Θα ήταν όμως παράλειψη να μην επισημάνουμε ότι και ο ίδιος ο καλλιτέχνης έχει την ευκαιρία να χρησιμοποιεί την τέχνη του θεραπευτικά και αναπτυξιακά και για τον ίδιο. Η ενασχόληση του με τα δικά του δημιουργήματα μπορεί να τον βοηθήσει να απελευθερώσει δυνάμεις που συνήθως δεν είχε συνειδητοποιήσει και να τον οδηγήσει στη αφύπνιση νέας δημιουργίας και της ενορατικής γνώσης.

Ένας διακεκριμένος σήμερα μουσικοθεραπευτής⁵⁷ ισχυρίζεται ότι για τη διατήρηση της υγείας του ατόμου θα πρέπει να ισχύει η λατινική ρήση *argo, ergo sum*, η οποία θα μπορούσε να

αποδοθεί στα ελληνικά ως «δημιουργώ, άρα υπάρχω και συνεχίζω να ζω», σε αντιπαράθεση με το καρτεσιανό στερεότυπο «σκέπτομαι άρα υπάρχω».

Η Tessa Dalley⁵⁸ παρομοιάζει το θεραπευτή, μέσα από τα λόγια ενός ασθενούς, αφενός με την εικόνα της «ψυχικής μαίας» που βοηθά τη γένεση (τοκετό) των πραγμάτων και τη μετάβαση από μια κατάσταση στην άλλη, αφετέρου εκείνη του «κηπουρού», ο οποίος είναι εκείνος που εμπλουτίζει το χώμα για να βοηθήσει τους σπόρους να βλαστήσουν. Και στις δυο περιπτώσεις είναι ο βοηθός σε μια φυσική διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, «η θεραπεία μέσω των εικαστικών μπορεί να αποτελέσει τρόπο έκφρασης και περιγραφής του ανείπωτου και του απερίγραπτου»⁵⁹.

Επίσης, η θεραπεία μέσω των τεχνών, αποτελεί τελευταία μέθοδο συμβουλευτικής παρέμβασης, παρέχει ένα χώρο εξαιρετικά ασφαλή και έναν πιο εύκολο τρόπο εξερεύνησης του εαυτού μας, αποδεσμεύοντας συναισθήματα και ενέργεια για ευκολότερη και πραγματική επαφή μεταξύ των ανθρώπων, αφορά την ανάπτυξη της ψυχής για αλλαγή νοοτροπίας, σκέψης και συναισθηματικής συμπεριφοράς. Η μεγαλύτερη θεραπευτική δύναμη της τέχνης βρίσκεται πέρα από τις λέξεις, γι' αυτό ο καλύτερος τρόπος να την καταλάβει κανείς είναι να τη βιώσει.

56. Α. Λιοδάκη, *Το θέατρο στην ψυχιατρική, Η εμπειρία της ομάδας κοινωνικού και θεραπευτικού θεάτρου «ΣΧΟΙΝΟΒΑΤΕΣ» το Ψυχιατρείο Χανίων*, <http://www.minima-hania.gr>.

57. David Aldridge, *Spirituality, Healing and Medicine, Return to the Silence*, Copyrighted Material, Jessica Kingsley Publishers 2000, 224 p. (ελληνικός τίτλος: *Πνευματικότητα, θεραπεία και υγεία*).

58. «Θεραπεία μέσω Τέχνης...» βλ. αν. σ. 228.

59. Dalley, T., Case, C., Schaverien, J., Weir, F., Halliday, D., Nowell Hall, P., Waller, D. (1998). *Θεραπεία μέσω τέχνης: Η εικαστική προσέγγιση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Στην πράξη οι πλέον κατάλληλοι να κρίνουν την αποτελεσματικότητα της θεραπείας είναι εκείνοι που την έχουν βιώσει άμεσα. Ιδιαίτερα αποτελεσματική φαίνεται να είναι και με παιδιά που έχουν υποστεί μια τραυματική εμπειρία.

Γενικά, η καλλιτεχνική έκφραση είναι ένας ασφαλής και θεραπευτικός συμβουλευτικός τρόπος, μέσω του οποίου το άτομο και ιδιαίτερα τα παιδιά μπορούν να εκτονώσουν τα αρνητικά τους συναισθήματα, όπως θυμό, επιθετικότητα, μίσος ή να επεξεργαστούν το πένθος τους, αν έχουν βιώσει κάποια απώλεια (θάνατο αγαπημένου προσώπου)⁶⁰, διότι τους προσφέρει ασφάλεια, και τους παρέχει το δικαίωμα να εκφράζονται πλέον ελεύθερα, χωρίς προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Σχέση Τέχνης και Ψυχανάλυσης

Το θέμα της καλλιτεχνικής έκφρασης είναι αναπόσπαστα συνυφασμένο με το ζήτημα των διαφόρων οδών έκφρασης του ασυνειδήτου, όπως επανειλημμένως τόνισε ο Freud. Πράγματι, για τον περισσότερο κόσμο δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ ψυχανάλυσης και τέχνης. Το ενδιαφέρον βρί-

σκεται στο ερώτημα περί της ερμηνείας ενός έργου τέχνης κατ' αντιστοιχία με τον τρόπο που αυτή χρησιμοποιείται στην ψυχανάλυση⁶¹.

Τέχνη και ψυχανάλυση μοιράζονται το ασυνείδητο ως σημείο αναφοράς τους. Η ψυχανάλυση μελετάει, ερμηνεύει και ως συνέπεια αυτού μετατρέπει το περιεχόμενο του ασυνειδήτου σε συνειδητές μορφές έκφρασης. Η τέχνη εκφράζει αυθόρμητα το περιεχόμενο του ασυνειδήτου χωρίς μελέτη και χωρίς τις δευτερογενείς επεξεργασίες που προσφέρει ο λόγος, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, συναισθηματικές καταστάσεις οι οποίες φαίνεται να έχουν «θεραπευτική» αξία, χωρίς, όμως, να εμπλέκουν εμφανώς το σύστημα συνειδητό-ασυνείδητο σ' αυτή τη διαδικασία και «καταλήγουν εν τέλει σ' ένα και το αυτό πράγμα: την καθιέρωση ασυνειδήτων και φαινομενικά ακατανόητων ψυχικών καταστάσεων, σε απόλυτα αποδεκτές και ευχάριστες μορφές έκφρασης»⁶².

Επίσης, ο κινηματογράφος δεν είναι απλώς ένα μέσο ψυχαγωγίας. Μιλάει τη γλώσσα της ψυχανάλυσης και εκφράζει φανερά, μέσα από τη φωτογραφία, τον ήχο, το φως, τις συνειδητές κι ασυνείδητες λειτουργίες της ανθρώπινης ψυχής, τις οποίες η ψυχανάλυση μπορούσε να περιγράψει μόνο λεκτικά στο παρελθόν. Οι ταινίες, με

60. <http://www.tarpa.ondsl.gr/eikastikitherapeia.html>

61. Οι ψυχαναλυτικές ιδέες αποτέλεσαν πηγές έμπνευσης για την τέχνη, τη λογοτεχνία, το θέατρο, τον κινηματογράφο και τη φιλολογία. Επί πλέον, τα τελευταία χρόνια άρχισε να αναπτύσσει και διάλογο με τις θετικές επιστήμες.

62. Πηγή: Ψυχίατρος, Θ. Δασκαλόπουλος, «Ο Ψυχαναλυτής και η Ψυχανάλυση», <http://psi-gr.tripod.com>, βλ και Fuller, P., *Τέχνη και Ψυχανάλυση*, (Μετάφραση: Κανακάκη, Ηρώ), εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1988, βλ. επίσης, *Η Τέχνη ως Μέσον Θεραπευτικής Αγωγής*, εκδόσεις Εθν. Ιδρύματος Ερευνών 2004.

63. *Ψυχανάλυση και Σινεμά, Όταν ο Κινηματογραφικός Φακός Καταγράφει το Υποσυνείδητο*, περιοδικό Yellow, Δεκέμβριος 2004.

ομοιοπαθητικό τρόπο, οδηγούν τους θεατές σε προγενέστερα στάδια ανάπτυξης, γεννώντας ερωτηματικά που σχετίζονται με την ποιοτική εξέλιξή τους (όπως, για παράδειγμα, τα παραμύθια του Disney)⁶³. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν οι επαγγελματίες της ψυχανάλυσης, οι οποίοι συμφωνούν πως «όπως συμβαίνει και με τις άλλες μορφές της τέχνης, όταν μελετάμε τις κινηματογραφικές ταινίες, στην πραγματικότητα μελετάμε τον εαυτό μας», τον γνωρίζουμε, τον αποδεχόμαστε και προχωρούμε σε νέες δημιουργίες έκφρασης.

Όπως η αληθινή τέχνη μας φέρνει αντιμέτωπους με την απώλεια και τη θλίψη αναπαριστώντας την, έτσι και η ψυχανάλυση καθώς προσπαθεί να δώσει μορφή στο αμορφοποίητο μέσω του λόγου, συναντιέται αναπόφευκτα με το Ανοίκειο⁶⁴, αναμετριέται με το φόβο, προσπαθώντας να δώσει νόημα και σχήμα στο άμορφο, αβέβαιη πάντα για το πού αρχίζει και πού τελειώνει το μονοπάτι που ακολουθεί, μια διεργασία, όμως, που ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα, οδηγεί σε μια αληθινά δημιουργική ζωή.

Συμπεράσματα

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι ακόμη και τα υλικά που χρησιμοποιούνται από τα άτομα για την παραγωγή ενός έργου τέχνης έχουν μεγάλη σημασία, γιατί το φέρνουν σε επαφή με τα συναισθήματά του. Ο τρόπος που το άτομο συνδυάζει τα χρώματα, τις κινήσεις, κλπ, δίνουν στο θεραπευτή πολύτιμες πληροφορίες. Η βοήθεια που παρέχεται στα άτομα που καταφεύγουν στην τέχνη για ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, είναι ότι τους δίδονται διάφορα υλικά για να φτιάξουν κάτι περισσότερο δομημένο γύρω τους, ώστε να τους μειώσουν το χάος που τους περιβάλλει και τις καταστάσεις που τους πληγώνουν.

Γενικά, μέσα από το συμβολισμό και τη μεταφορά του προβλήματος σε μια καλλιτεχνική μορφή (αφήγηση, παραμύθι, χορός, δράμα, αυτοσχεδίασμός, μουσικά κομμάτια, ζωγραφική), το άτομο ενθαρρύνεται να εξετάσει το πρόβλημά του, να εξελιχθεί συναισθηματικά και να ξαναγίνει δημιουργικό, δίνοντας ένα υπαρκτικό νόημα στη ζωή και τις πράξεις του⁶⁵.

Η θεραπεία μέσω των εικαστικών,

63. Ψυχανάλυση και Σινεμά, Όταν ο Κινηματογραφικός Φακός Καταγράφει το Υποσυνείδητο, περιοδικό Yellow, Δεκέμβριος 2004.

64. Το Ανοίκειο προπιά το σκοτάδι, τη σιωπή, τη μοναξιά, εδράζεται στην περιοχή, όπου μετρούνται τα όρια εγώ-άλλος, πραγματικότητα-φαντασία, λογική-τρέλα, κολό-κακό, είναι η χώρα όπου η αίσθηση της τάξης των πραγμάτων αγγίζει το χάος, όπου ερχόμαστε αντιμέτωποι με τα σύνορα της ασφαλούς γνώσης και μετεωριζόμαστε στο χείλος της αβύσσου, βλ. αφιέρωμα με τίτλο «Το Ανοίκειο στον Κινηματογράφο», που διοργάνωσε το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την Βορειοελλαδική Ψυχαναλυτική Εταιρεία και με την υποστήριξη του Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσσ/νίκης από 27-29 /4/2007, με αφορμή τον εορτασμό για τα 150 χρόνια από τη γέννηση του Φρόιντ.

65. Η τέχνη είναι θεραπευτική, αυτό φαίνεται να πιστεύει και ο γλύπτης Τάμις, ο οποίος οργανώνει Σεμινάριο Θεραπείας, μέσω της τέχνης. Η εκδήλωση θα συνεχιστεί με διάλογο, μεταξύ της Γιλάντις Ζαρό, ιδρύτριας του Ινστιτούτου Θεραπείας, μέσω Τέχνης, Ατέλ Σεφά και της ψυχναλύτριας Ανά Μπεντουέγ. Οι δύο ομιλήτριες θα προσεγγίσουν το θέμα της θεραπευτικής αξίας

επίσης βασίζεται στην από κοινού συνεργασία συμβούλου και συμβουλευόμενου, προκειμένου να καλλιεργηθεί η εμπιστοσύνη του ατόμου προς το σύμβουλο-θεραπευτή και να επιτευχθεί με αυτόν τον τρόπο η αυθόρμητη έκφραση πηγαίων συναισθημάτων και σκέψεών του, μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Υπάρχουν δημοσιευμένες κλινικές μελέτες, οι οποίες έδειξαν ότι άνθρωποι οι οποίοι διατηρούσαν πολλαπλά ενδιαφέροντα, π.χ. ανέπτυξαν τη δημιουργική τους έκφραση μέσω μουσικής, χορού, εικαστικών, λογοτεχνίας κ.λπ. είχαν πολύ χαμηλότερη συχνότητα εμφάνισης εκφυλιστικών παθήσεων του εγκεφάλου και καλύτερη υγεία και ποιότητα ζωής ως υπερήλικες. Επίσης, η δημιουργικότητα που εκφράζεται μέσω της τέχνης, ιδιαίτερα της μουσικής, προάγει την υγεία, όπως παραδέχονται πολλές σύγχρονες επιστημονικές μελέτες των εφαρμογών της βιομαθητικής μουσικοθεραπείας (creative music therapy)⁶⁶.

Έχει υποστηριχθεί, επίσης, ότι ένας τρόπος που αντιμετωπίζεται οποιαδήποτε μορφή κατάθλιψης, μια πρόταση που προτείνει η «ορθόδοξη ψυχοθεραπεία»⁶⁷, όταν δεν είναι οργανικής φύσεως που χρειάζεται ειδική θεραπεία, αλλά είναι ψυχολογικής φύσεως, αντιμετωπίζεται με την ενεργητικότητα στην ζωή, με την καλλιτεχνική δημιουργία, με την εύρεση πραγματικών φίλων που να τους εμπιστευεται κανείς με το να υπάρχει ειλικρίνεια με τον ίδιο τον εαυτό του.

Καταλήγοντας θα θέλαμε να επι-

σημάνουμε ότι η τέχνη λειτουργεί ως ένα ολοκληρωμένο σύστημα αγωγής και φορέας αξιών, που ενώνεται με τον κορμό της προσωπικότητας του ατόμου και το οδηγεί σε κοινωνική ένταξη, αλλά και σε ατομική διάκριση. Το άτομο παρατηρώντας διάφορα έργα τέχνης, με οποιαδήποτε μορφή αυτά παρουσιάζονται, πραγματοποιεί τα ταξίδια στο χωρόχρονο, βιώνει έμμεσα εμπειρίες και συναισθήματα άλλων ανθρώπων, άλλων εποχών και άλλων περιοχών, στο μέτρο του δυνατού, και έτσι, επιχειρείται μια προσπάθεια διάσπασης του εγωκεντρισμού, της φιλαυτίας και του ατομισμού. Το άτομο, μέσα από τη μεγάλη ευχαρίστηση και ικανοποίηση που νιώθει, μαθαίνει να «κοινωνεί» την τέχνη σε όλες της τις μορφές, είτε ως δική του έκφραση είτε ως επαφή με έργα μεγάλων καλλιτεχνών όλων των εποχών, γίνεται πιο αποδοτικός και αποτελεσματικός σε όλους τους τομείς. Άρα, γίνεται άτομο επιτυχημένο και ζει καλύτερα.

Η Τέχνη είναι και χαρά για όλους μας, πολύ περισσότερο για τα παιδιά, που αν ασχοληθούν με την Τέχνη από μικρή ηλικία, πρώτον θα έχουν αποκτήσει ένα θαυμάσιο δημιουργικό ενδιαφέρον για τις ελεύθερες ώρες τους και δεύτερον θα έχουν τη δυνατότητα να ανακαλύψουν το ταλέντο τους και να το καλλιεργήσουν σιγά-σιγά, έτσι ώστε μεγαλώνοντας να βρουν ένα δρόμο επαγγελματικού προσανατολισμού ή να ασχοληθούν με κάποια εργασία σχετική με την Τέχνη.

της τέχνης στα παιδιά με ειδικές ανάγκες, καθορίζοντας την έννοια της «θεραπείας» καθαυτής, καθώς και το «μεσολαβητικό» ρόλο της καλλιτεχνικής έκφρασης στη θεραπευτική σχέση.

66. Θ. Δρίτσας, *Θεραπεύοντας με την τέχνη*, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 09/09/2008.

67. Μητροπολίτης Ναυπάκτου, Ιερόθεος Βλάχος, (2009). *Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, (πατερική θεραπευτική αγωγή)*, εκδόσεις Ι. Μ. Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αθανασίου Ε. *Η θεραπευτική του χρώματος και η εφαρμογή της στη ζωγραφική*, Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Αθήνα 2002.
- Arieti, S. *Creativity: the Magic Synthesis*. Basic Books, Inc., Publishers, New York 1976.
- Dalley, T. et al. *Θεραπεία μέσω Τέχνης*, εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1995.
- Δρίτσας, Θ. *Η Μουσική ως Φάρμακο* (επιμέλεια), εκδ. Info Health, Αθήνα 2003.
- Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, Ρ. *Δραματοθεραπεία μουσικοθεραπεία. Η επέμβαση της τέχνης στην ψυχοθεραπεία: Θεωρία, ασκήσεις, εφαρμογές*, Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1999.
- Fuller, P. *Τέχνη και Ψυχανάλυση*. Μετάφραση: Κανακάνη, Ηρώ, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1988.
- Jennings, S.-Minde, A. *Μάσκες της Ψυχής-Το Θέατρο και τα Εικαστικά στη θεραπεία*, εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1996.
- Hal Foster, Rosalind Krauss, Yve-Alain Bois, Benjamin H. D. Buchloh. *Η Τέχνη από το 1900*, Μετάφραση: Ι. Τσολακίδου, Πρόλογος- Επιμ.: Μ. Παπανικολάου, εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2008.
- Καλούρη-Αντωνοπούλου Ουρανία. *Αισθητική αγωγή*, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1999.
- Καλούρη-Αντωνοπούλου Ουρ. *Οι αισθητικές δραστηριότητες των παιδιών ηλικίας 9 μέχρι 11 ετών. Μελέτη της ανάπτυξης της μνήμης, της φαντασίας και της αισθητικής ευαισθησίας μέσα από τις καλές τέχνες*, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994.
- Καλούρη-Αντωνοπούλου Ουρ. *Η αισθητική αγωγή του παιδιού. Μορφές αισθητικής δημιουργικότητας στην παιδική βιβλιοθήκη και στο μουσείο*, εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1985.
- Καλούρη-Αντωνοπούλου Ουρ. *Το μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*, εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 1988.
- Landgarten, H.B. *Οικογενειακή Εικαστική θεραπεία*, εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1999.
- Milner, M., *Όταν δεν μπορείς να ζωγραφίσεις...*, εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1998.
- Rubin, J.A., *Θεραπεύοντας Παιδιά μέσα από την Τέχνη*, εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 1997.
- Μουσικοκινητικά Δρώμενα ως Μέσον Θεραπευτικής αγωγής*, Συλλογικό έργο. Επιμέλεια: Θανάσης Δρίτσας, εκδ. Εθν. Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2003.

Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τ. 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 65-76

*Ελένη Νικολάου**

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΝΤΡΟΠΑΛΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ**

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην παρουσίαση της συμβολής της συμβουλευτικής στην ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων των ντροπαλών παιδιών. Αρχικά παρατίθεται η εννοιολογική οριοθέτηση της ντροπαλής συμπεριφοράς, και οι επιπτώσεις της στις διαπροσωπικές σχέσεις των ντροπαλών παιδιών. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η αναγκαιότητα της συμβουλευτικής μέσα από το σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων απόκτησης δεξιοτήτων ζωής, όπως για παράδειγμα οι δεξιότητες που σχετίζονται με την κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια. Ακολουθούν η συμβολή της συμβουλευτικής διάστασης του ρόλου του δασκάλου στην προαγωγή της ψυχοκοινωνικής τους ανάπτυξης μέσα από την καλλιέργεια μιας εποικοδομητικής σχέσης με τους ντροπαλούς μαθητές και την αποδοχή των ιδιοτεροτήτων τους. Τέλος, γίνεται αναφορά στην εφαρμογή του γνωστικού συμπεριφορισμού στο χώρο του σχολείου με στόχο την εκπαίδευση των ντροπαλών μαθητών στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και τη μείωση του κοινωνικού τους άγχους.

Λέξεις κλειδιά: ντροπαλότητα, συμβουλευτική, διαπροσωπικές σχέσεις

*Eleni Nikolaou**

**THE CONTRIBUTION OF COUNSELLING
IN ENHANCING THE INTERPERSONAL RELATIONS
OF SHY CHILDREN IN SCHOOL CONTEXT**

The present article focuses on the contribution of counselling in promoting the interpersonal relations of shy children. Initially, the conceptualisation of shyness and its consequences on the interpersonal relations of shy children is presented. Secondly, the importance of counseling in designing and implementing social and emotional skills training is presented. In addition, the counselling dimension of teacher's role in promoting a positive relationship with shy children is discussed. Finally, the implementation of cognitive behaviour techniques in school context is discussed, in order to educate shy children in resolving social problems and reduce their social anxiety.

Key words: shyness, counselling, interpersonal relations

* Διδάσκουσα βάσει του Π.Δ. 407/80 στο Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 85100 Ρόδος, Ελληνικωνία: Ι. Δενδρινού 2Β, 85100, Ρόδος, τηλ.: 22410-75330, e-mail: enikolaou@rhodes.aegean.gr

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η ντροπαλότητα παρουσιάζει αυξανόμενο ενδιαφέρον στο ερευνητικό πεδίο των σχέσεων των παιδιών με τους συνομηλίκους τους (Rubin & Coplan, 2004). Η ντροπαλότητα αποτελεί μια σημαντική διάσταση των ατομικών διαφορών (Crozier & Hostettler, 2003).

Μολονότι, πολλά άτομα χαρακτηρίζουν τον εαυτό τους σε συγκεκριμένες καταστάσεις ντροπαλό κάποια στιγμή στη ζωή τους, η ντροπαλότητα είναι ένα χαρακτηριστικό που παρουσιάζει σταθερότητα σε διάφορες καταστάσεις (Fordham & Stevenson-Hinde, 1999). Επίσης, παρουσιάζει σταθερότητα από τα πρώτα χρόνια του δημοτικού μέχρι την εφηβεία. (Galiguzova, 2000).

Η ντροπαλότητα συνιστά ένα ουσιαστικό πρόβλημα για αυτούς που υποφέρουν από τις επιπτώσεις της, καθώς αντιλαμβάνονται ότι ασκεί σημαντικές αρνητικές αντιδράσεις στη ζωή τους (Harris, 1984). Η έρευνα αποκαλύπτει ότι η ντροπαλότητα στην παιδική ηλικία συσχετίζεται με διάφορους δείκτες κακής προσαρμογής (Crozier, 2000). Για παράδειγμα, η ντροπαλότητα σχετίζεται με χαμηλή κοινωνική επάρκεια και αλληλεπίδραση (Spere, Schmidt, Theall-Honey, & Martin-Chang, 2004), καθώς και χαμηλότερη αυτο-εκτίμηση (Crozier, 2001).

Η ντροπαλότητα έχει συνδεθεί με ορισμένους δείκτες προβλημάτων κοινωνικο-συναισθηματικής προσαρμογής, τα οποία κατατάσσονται στα προβλήματα εσωτερικής, όπως το κοινωνικό άγχος, η μοναξιά, η χαμηλή αυτοεκτίμηση και η περιθωριοποίηση από τους συνομηλίκους (Gazelle &

Ladd, 2003). Η ντροπαλότητα λοιπόν συνδέεται με αρνητικές επιπτώσεις και αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί αρχικά να οριοθετήσει εννοιολογικά την έννοια της ντροπαλότητας και στη συνέχεια να αναδείξει τη συμβολή της συμβουλευτικής στην ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων των ντροπαλών παιδιών στο χώρο του σχολείου.

2. Εννοιολογική Οριοθέτηση της Ντροπαλότητας

Η ντροπαλή συμπεριφορά συμπεριλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος συμπεριφορών, συναισθημάτων, γνωστικών χαρακτηριστικών και σωματικών αντιδράσεων (Lund, 2008).

Οι ερευνητές, στην προσπάθειά τους να καταλήξουν σε ένα κοινό ορισμό, υπογράμμισαν ότι η έννοια της ντροπαλότητας περιλαμβάνει τρεις ξεχωριστές διαστάσεις (Cheek & Melchior, 1990). Οι συναισθηματικές πλευρές της ντροπαλότητας περιλαμβάνουν συναισθήματα έντασης και ενδιαφέροντος, ενώ οι γνωστικές πλευρές περιλαμβάνουν σκέψεις ανησυχίας και φόβο αρνητικής αξιολόγησης. Τα στοιχεία της συμπεριφοράς περιλαμβάνουν την αποφυγή της βλεμματικής επαφής, και την αναστολή της συμπεριφοράς. Ο περισσότερο κοινά αποδεκτός ορισμός της ντροπαλότητας την προσδιορίζει με γνωστικούς, συναισθηματικούς και συμπεριφορικούς όρους, ως χαρακτηριστικό προσωπικότητας, το οποίο διακρίνεται από δυσφορία και αναστολή, όταν υπάρχει παρουσία άλλων κατά τη διάρκεια των κοινωνικών καταστάσεων, οι οποίες

αξιολογούνται ως καινούριες, προκαλούν φόβο και εμπεριέχουν το στοιχείο της αξιολόγησης (Cheek & Buss, 1981).

Έχει περιγραφεί για παράδειγμα, ως ένα υποκειμενικό βίωμα (Buss, 1980), υποκειμενικό κοινωνικό άγχος και ανεσταλμένη κοινωνική συμπεριφορά (Jones & Carpenter, 1987). Επίσης, έχει περιγραφεί ως ένα χαρακτηριστικό με γενετική βάση (Rutter, 1997), και ως μια προδιάθεση ιδιοσυγκρασίας (Eysenck, 1981).

Η ντροπαλότητα αναφέρεται στην επιφυλακτικότητα και το άγχος ενόψει καινούριων καταστάσεων (Rubin & Coplan, 2004). Τα ντροπαλά παιδιά συχνά επιθυμούν την κοινωνική αλληλεπίδραση, ωστόσο αυτό το κίνητρο κοινωνικής προσέγγισης αναστέλλεται με την αποφυγή κοινωνικών καταστάσεων που κινητοποιείται από τον κοινωνικό φόβο (Coplan, & Prakash. O' Neil, & Armer, 2004). Επομένως, η ντροπαλότητα μπορεί να θεαθεί ως μια μορφή κοινωνικής απόσυρσης με τα παιδιά να απέχουν από τις κοινωνικές καταστάσεις εξαιτίας της κοινωνικής τους επιφυλακτικότητας.

Τα ντροπαλά παιδιά απέχουν από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις εξαιτίας της κοινωνικής τους επιφυλακτικότητας που αναστέλλει την επιθυμία τους να προσεγγίσουν τους άλλους (Asendorpf, 1991). Τα ντροπαλά παιδιά αλληλεπιδρούν λιγότερο με τα συνομήλικα τους σε σύγκριση με τα περισσότερα εξωστρεφή παιδιά (Rubin & Stewart, 1996) και επομένως υστερούν στις δεξιότητες κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Rubin, Lemare, & Lollis, 1990). Πολλά ντροπαλά παιδιά αποκλείονται από την ομάδα των συνομηλίκων ήδη από τα πρώτα χρόνια του

δημοτικού (Gazelle & Ladd, 2003).

Η ντροπαλή συμπεριφορά δεν καθίσταται αντικείμενο προσοχής από τους ενήλικες, όπως οι επιθετικές πράξεις (Crozier, & Perkins, 2002. Evans, 2001). Τα ντροπαλά παιδιά αποτελούν μια παραμελημένη ομάδα στο χώρο του σχολείου (Pellegrini & Blatchford, 2000). Οι ενήλικες θεωρούν ότι δεν παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα (Zimbardo & Radl, 1999), καθώς δεν ενοχλούν κανένα.

3. Η Επίδραση της Ντροπαλής Συμπεριφοράς στις Διαπροσωπικές Σχέσεις

Χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όπως η ντροπαλότητα, είναι δυνατόν να επηρεάσουν αρνητικά την ικανότητα του ατόμου να ξεκινήσει μια φιλία με επιτυχία. Αυτό μπορεί να οφείλεται είτε στην κοινωνική απόσυρση και επιφυλακτικότητα, είτε στις επιπτώσεις λόγω των χαμένων ευκαιριών να αναπτύξουν ένα αποτελεσματικό ρεπερτόριο κοινωνικών δεξιοτήτων (Coplan, Girardi, Findlay, & Frohlick, 2007).

Με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία υπάρχουν ισχυρά ερευνητικά δεδομένα που υποστηρίζουν την αντίληψη ότι οι αλληλεπιδράσεις (αλλά και η έλλειψή τους), καθώς και οι σχέσεις που απορρέουν από τις αλληλεπιδράσεις ή την απομόνωση των παιδιών, μπορούν να προάγουν τόσο την προσαρμοστική όσο και τη μη προσαρμοστική κοινωνικο-συναισθηματική και κοινωνικο-γνωστική λειτουργία του ανθρώπου (Rubin, Bukowski & Parker, 2006).

Κατά την προσχολική ηλικία το μοναχικό παιχνίδι είναι πολύ συνηθισμέ-

νη δραστηριότητα (Rubin, Cheah, & Fox, 2001), όμως στη σχολική ηλικία η μοναχική συμπεριφορά είναι περισσότερο αποκλίνουσα από τις ηλικιακές νόρμες και τα παιδιά που αποσύρονται διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να αντιμετωπίσουν δυσκολίες με τους συνομηλίκους τους (Coplan & Arbeau, 2008).

Οι δυσκολίες των ντροπαλών παιδιών στον τομέα των διαπροσωπικών σχέσεων, άρα και στη διαμόρφωση σχέσεων φιλίας, αποδίδονται στη δυσκολία έκφρασης των σκέψεων, των επιθυμιών και των συναισθημάτων τους, καθώς και στην ανασφάλεια, την έλλειψη κοινωνικότητας, την εσωστρέφεια και την αναστολή. Οι Henderson και Zimbardo (1998) υποστηρίζουν ότι τα άτομα, για τα οποία η ντροπαλότητα είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό, δεν αξιοποιούν τις κοινωνικές καταστάσεις, εκφράζονται λιγότερο, λεκτικά και μη λεκτικά, και δείχνουν λιγότερο ενδιαφέρον για τους άλλους.

Έχει διαπιστωθεί ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της ντροπαλής συμπεριφοράς, πιθανόν, να αυξάνονται κατά τη μέση παιδική ηλικία, στο βαθμό που αυξάνεται και η επίγνωση των παιδιών για τη συμπεριφορά τους, αλλά και το πώς η συμπεριφορά αυτή γίνεται αντιληπτή από τους άλλους, καθώς επίσης αυξάνονται και η σπουδαιότητα και η αρνητική αξιολόγηση της ντροπαλής αυτής συμπεριφοράς (Newcomb & Bukowski, 1984). Για παράδειγμα, στην ηλικία των δέκα ετών η συμπεριφορά απόσυρσης συνδέεται με την απόρριψη, ενώ στην ηλικία των οκτώ ετών, συνδέεται λιγότερο με αυτήν.

Παρά τις δυσκολίες τους με την ενρύτερη ομάδα των συνομηλίκων, τα ντροπαλά παιδιά φαίνεται να είναι

ικανά να διαμορφώνουν και να διατηρούν στενές δυαδικές σχέσεις μέσα στο σχολικό περιβάλλον (Rubin, Coplan & Bowker, υπό δημοσίευση). Επίσης, παρότι τα ντροπαλά παιδιά δυσκολεύονται να δημιουργήσουν μεγάλο αριθμό φίλων (Pedersen, Vitaro, Barker, & Borge, 2007), φαίνεται ότι τα καταφέρνουν εξίσου καλά με τα μη ντροπαλά παιδιά να έχουν τουλάχιστον έναν αμοιβαίο και σταθερό καλύτερο φίλο (Schneider, 1999; Ladd & Burgess, 1999; Rubin, Wojslawowicz et al., 2006).

Όμως, τα ντροπαλά παιδιά ενδέχεται να διαμορφώνουν φιλίες, οι οποίες είναι διαφορετικές από τις φιλίες των λιγότερο ντροπαλών παιδιών, συνήθως χαμηλότερης ποιότητας (Rubin, Coplan & Bowker, υπό δημοσίευση). Οι Rubin, Wojslawowicz, και οι συνεργάτες τους (2006), επεσήμαναν ότι οι νεαροί έφηβοι με κοινωνική απόσυρση θεωρούν ότι από τις φιλίες τους λείπει η βοήθεια, η καθοδήγηση, καθώς και η δυνατότητα εκμυστήρευσης.

Τα παιδιά και οι έφηβοι με κοινωνική απόσυρση συχνά βιώνουν την απόρριψη, ακόμη και επιθέσεις από τους συμμαθητές τους. Σε αυτό φαίνεται να οδηγεί αφενός μεν η παθητική συμπεριφορά τους, καθώς και η παρουσία τους ως αδύναμα σωματικά και συναισθηματικά που τα καθιστά «εύκολους στόχους» (Rubin, Wojslawowicz et al., 2006; Rubin, Coplan & Bowker, υπό δημοσίευση), καθώς και η μη τυπική συμπεριφορά τους που τα ξεχωρίζει από το μέσο όρο της ηλικίας τους, όπως είδαμε νωρίτερα. Έτσι λοιπόν μπαίνουν στην αρένα των διαπροσωπικών σχέσεων με χαμηλή αυτοεκτίμηση και με αρνητικά συναισθήματα για την αυτοξία και τις κοινωνικές

τους δεξιότητες τροφοδοτώντας για άλλη μια φορά έναν αδιέξοδο φαύλο κύκλο. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η ντροπαλή συμπεριφορά συνδέεται με διαπροσωπικές δυσκολίες.

4. Η Συμβολή της Συμβουλευτικής στην Ενίσχυση των Διαπροσωπικών Σχέσεων των Ντροπαλών Παιδιών

Η συμβουλευτική περιλαμβάνει την έννοια του συμβουλευόμενου, δηλαδή συνεξετάζω ένα πρόβλημα με το σύμβουλο, ο οποίος διευκολύνει την αναζήτηση της λύσης του (Δημητρόπουλος, 1994). Στόχος της συμβουλευτικής είναι να αναπτυχθεί το άτομο, να ενισχύσει τις δυνάμεις του και να πετύχει μια εποικοδομητική αλλαγή προσωπικότητας (Rogers, 1951). Η συμβουλευτική σχέση στηρίζεται στη μεθοδολογία της συμβουλευτικής παρέμβασης, τα στάδια της συμβουλευτικής, τις συμβουλευτικές δεξιότητες, και τα χαρακτηριστικά του συμβούλου. Η συμβουλευτική διαδικασία περιλαμβάνει τρεις φάσεις, τη διερεύνηση του προβλήματος και των βιωμάτων που συνδέονται με αυτό, την κατανόηση των επιθυμιών αλλά και των εμποδίων και τη δράση για επίτευξη στόχων (Carkhuff, 1987).

Ειδικότερα, αντικείμενο της εκπαιδευτικής συμβουλευτικής είναι η εξέλιξη και προσαρμογή του παιδιού στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η συμβουλευτική εστιάζεται στη συμβουλευτική των μαθητών, τη συμβουλευτική ομάδας μαθητών, τη συνεργασία και τη σύσκεψη με τους δασκάλους, τη διοίκηση και τους γονείς καθώς επίσης και την αξιολόγηση. Οι συναντήσεις με τους εκπαιδευτικούς έχουν ως στόχο το έρ-

γο του εκπαιδευτικού να καταστεί περισσότερο αποτελεσματικό. Οι ατομικές και ομαδικές συναντήσεις με τους γονείς στοχεύουν στην επίλυση διαφορών προβλημάτων που αφορούν στους μαθητές (Μαλικιώση-Λοΐζου, 1999).

Επιπλέον, οι εφαρμογές της συμβουλευτικής στο χώρο της εκπαίδευσης σχετίζονται με τη λήψη αποφάσεων, την απόκτηση δεξιοτήτων ζωής, και τη στήριξη για διαμόρφωση υγιών διαπροσωπικών σχέσεων (Δημητρόπουλος, 1994). Η απόκτηση δεξιοτήτων ζωής, όπως για παράδειγμα οι δεξιότητες που σχετίζονται με τη συναισθηματική και κοινωνική επάρκεια είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα ντροπαλά παιδιά. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εφαρμογής προγραμματιζόμενων συμβουλευτικής τόσο σε επίπεδο πρωτοβάθμιας όσο και σε επίπεδο δευτεροβάθμιας πρόληψης.

Επίσης, η συμβουλευτική μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση προβλημάτων προσαρμογής στις μεταβατικές φάσεις του παιδιού, όπως για παράδειγμα, από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό (Καϊλα, Πολεμικός, & Ξανθάκου, 1994). Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη διαλεκτική συμβουλευτική και στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει στην ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων των ντροπαλών παιδιών.

5. Διαλεκτική Συμβουλευτική

Διαλεκτική συμβουλευτική στο χώρο του σχολείου είναι η διαδικασία επίλυσης προβλημάτων στην οποία συμμετέχουν ο σύμβουλος και ο συμβουλευόμενος ο οποίος έχει την ευθύνη για κάποιο άτομο στο χώρο της εργασίας του, για παράδειγμα τους μα-

θητές (Meyers, 1995). Στην προκειμένη περίπτωση τον ρόλο του συμβουλευόμενου μπορεί να έχει ο εκπαιδευτικός ο οποίος αναζητά τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων της απόσυρσης των ντροπαλών παιδιών.

Βασικός στόχος της διαλεκτικής συμβουλευτικής είναι η πρόληψη η οποία συνδέεται με την παροχή ψυχολογικής γνώσης στους συμβουλευόμενους και την άσκησή τους σε δεξιότητες συμβουλευτικής. Ο συμβουλευόμενος αναζητά βοήθεια για να βοηθήσει έναν τρίτο, μια ομάδα ή ένα σύστημα (Χατζηχρήστου, 2004). Είναι μια έμμεση παροχή υπηρεσιών καθώς ο σύμβουλος εμπλέκεται έμμεσα στη διάγνωση και παρέμβαση. Στόχοι της διαλεκτικής συμβουλευτικής είναι η συμβουλευτική για τον χειρισμό ενός προβλήματος και ο χειρισμός παρόμοιων προβλημάτων στο μέλλον.

Η διαλεκτική συμβουλευτική σχετίζεται με θέματα ψυχικής υγείας ή εκπαίδευσης. Το αίτημα για διαλεκτική συμβουλευτική μπορεί να αφορά τον σχεδιασμό ή την εφαρμογή προγραμμάτων. Η διαλεκτική συμβουλευτική βοηθά τους συμβουλευόμενους να αποκτήσουν δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων. Η σχέση είναι τριαδική και αφορά πρόβλήματα του ευρύτερου εργασιακού χώρου. Η εφαρμογή της διαλεκτικής συμβουλευτικής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί μια μορφή σχολικών ψυχολογικών υπηρεσιών.

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων προαγωγής της ψυχικής υγείας στο χώρο του σχολείου τόσο σε επίπεδο πρωτογενούς όσο και σε επίπεδο δευτερογενούς πρόληψης είναι θεμελιώδους σημασίας. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, η ενδυνά-

μωση των δεξιοτήτων επικοινωνίας και των κοινωνικών δεξιοτήτων, η δημιουργία υποστηρικτικού περιβάλλοντος για τους ντροπαλούς μαθητές επιτυγχάνεται με την εφαρμογή προγραμμάτων απόκτησης δεξιοτήτων ζωής όπως αυτές που σχετίζονται με τη συναισθηματική νοημοσύνη. Σε άλλες χώρες τα προγράμματα αυτά αποτελούν μέρος του επίσημου αναλυτικού προγράμματος των εκπαιδευτικών συστημάτων. Τα προγράμματα αυτά δημιουργούν ένα καλύτερο ψυχοκοινωνικό περιβάλλον για τους μαθητές. Η συνεργασία, η ευαισθητοποίηση και η κατάρτιση των γονέων και των εκπαιδευτικών θεωρείται σημαντική (Χατζηχρήστου, 2004). Στον τομέα αυτό η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στα σχολεία μπορεί να διαδραματίσει έναν ουσιαστικό ρόλο στην προαγωγή της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των ντροπαλών παιδιών.

6. Ο Συμβουλευτικός Ρόλος του Δασκάλου

Τα τελευταία χρόνια επισημαίνεται στη βιβλιογραφία η συμβουλευτική διάσταση του ρόλου του δασκάλου. Ο δάσκαλος καλείται να αναπτύξει κάποιες στάσεις και δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν να διαμορφώσει ένα θετικό ψυχολογικό κλίμα στην τάξη, καθώς και να αναπτύξει μια εποικοδομητική σχέση με τους μαθητές του. Παράλληλα, ο δάσκαλος καλείται να διευκολύνει το μαθητή στην απόκτηση της γνώσης και την ανάπτυξη δεξιοτήτων. Ο σύγχρονος ρόλος του δασκάλου συνάδει με τους στόχους της κοινωνικής παιδαγωγικής, η οποία αποσκοπεί στο να μεταδώσει στάσεις και

δεξιότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση προβλημάτων (Σακελλαρίου, 2002).

Η επίτευξη των παραπάνω στόχων προϋποθέτει ότι ο εκπαιδευτικός έχει καλλιεργήσει μια σειρά από χαρακτηριστικά, όπως η άνευ όρων αποδοχή και θετική αναγνώριση των μαθητών, η γνησιότητα και η ενσυναίσθηση. Αυτές οι στάσεις αποτελούν ταυτόχρονα και τα χαρακτηριστικά, τα οποία είναι σημαντικό να διαθέτει ένας σύμβουλος για να μπορέσει να είναι αποτελεσματικός στο έργο του (Rogers, 1957).

Οι παραπάνω στάσεις συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας βοηθητικής διαπροσωπικής σχέσης, στα πλαίσια της οποίας ο μαθητής θα πρέπει να βιώσει τη γνησιότητα και την άνευ όρων θετική αναγνώριση. Η δημιουργία ενός ζεστού, μη απειλητικού κλίματος και η θετική και εποικοδομητική ατμόσφαιρα μπορεί να βοηθήσει το μαθητή να αναπτύξει ολόπλευρα την προσωπικότητά του. Παράλληλα, η μη λεκτική επικοινωνία του εκπαιδευτικού μπορεί να μεταδώσει στο μαθητή τη συμπάθεια, το ενδιαφέρον του και την αναγνώριση που τον παραινεί να συμμετέχει περισσότερο (Κοντιάκος & Πολεμικός, 1998).

Επίσης, η μάθηση διευκολύνεται, όταν ο εκπαιδευτικός μπορεί να αποδεχτεί τους μαθητές του όπως είναι. Η αποδοχή των σκέψεων και των συναισθημάτων του μαθητή θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική για τα ντροπαλά παιδιά, τα οποία διακατέχονται από το φόβο της αρνητικής αξιολόγησης. Η σχέση δασκάλου-μαθητή ουσιαστικά αποτελεί μια βοηθητική σχέση που έχει τα χαρακτηριστικά κάθε συμβουλευτικής σχέσης (Μαλικιώση-Λοΐζου, 2001). Ο εκπαιδευτικός ενθαρρύνει τους μαθη-

τές να εκφραστούν μέσα σε ένα κλίμα αποδοχής, να αποσαφηνίσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους και να αναζητήσουν τους πιο ενδεδειγμένους τρόπους για την αντιμετώπιση της κατάστασης που τους απασχολεί. Η καλλιέργεια ενός κλίματος αποδοχής είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα ντροπαλά παιδιά, τα οποία διακατέχονται από το φόβο της αρνητικής αξιολόγησης. Ταυτόχρονα ενισχύεται η προσωπική εξέλιξη των ντροπαλών μαθητών και η αντιμετώπιση των δυσκολιών τους.

Παράλληλα, ο δάσκαλος λειτουργεί ως πρότυπο. Η υιοθέτηση στην πράξη των επικοινωνιακών και συμβουλευτικών δεξιοτήτων θα μεγιστοποιήσει την ανάπτυξη των συγκεκριμένων δεξιοτήτων εκ μέρους των ντροπαλών παιδιών μέσω της μάθησης προτύπου. Ο δάσκαλος καλείται να παίξει το ρόλο του διαμεσολαβητή στον τομέα των αξιών και προτύπων συμπεριφοράς.

Ο σεβασμός στις ατομικές διαφορές των παιδιών και στο εσωτερικό πλαίσιο αναφοράς τους, δηλαδή στα ιδιαίτερα συναισθήματα και τις σκέψεις των παιδιών, όπως για παράδειγμα οι φόβοι και οι ιδιαιτερότητες, θα συμβάλουν στην προαγωγή της ψυχοκοινωνικής τους ανάπτυξης.

Γενικότερα, η συμβουλευτική διάσταση του ρόλου του δασκάλου συνδέεται με την ολόπλευρη ανάπτυξη των ντροπαλών μαθητών ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες και τα προβλήματα της ένταξής τους στην κοινωνία. Ο δάσκαλος που υιοθετεί τις αρχές της συμβουλευτικής θα πετύχει καλύτερα αποτελέσματα στις επιδιώξεις και τους στόχους του. Παράλληλα, συντελεί στην πρόληψη προβλημάτων (Τσατσουνής, 2002).

7. Συμβουλευτικές Παρεμβάσεις Βασιζόμενες στον Γνωστικο-Συμπε- ριφορισμό για την Αντιμετώπιση των Διαπροσωπικών Προβλημάτων των Ντροπαλών Παιδιών

Μία από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα ντροπαλά παιδιά σχετίζεται με τη μείωση του κοινωνικού τους άγχους, το οποίο εκδηλώνουν κυρίως σε διαπροσωπικές καταστάσεις.

Οι γνωστικές και συμπεριφορικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση του κοινωνικού άγχους το οποίο παρατηρείται στα ντροπαλά παιδιά. Παρεμβαίνουν στον τρόπο σκέψης και κατ' επέκταση στη συμπεριφορά. Η εκμάθηση και η διατήρηση δυσλειτουργικών τρόπων σκέψης και συμπεριφορών σχετίζεται με το κοινωνικό άγχος. Η μείωση λοιπόν του άγχους σχετίζεται με την εκμάθηση νέων τρόπων σκέψης. Στόχος της αποτελεσματικής παρέμβασης είναι να τροποποιήσει τις δυσλειτουργικές πεποιθήσεις και τις προσδοκίες του ατόμου (Παπακώστας, 1994). Οι παρεμβάσεις αυτές έχουν ως στόχο να μάθουν στο παιδί να ερμηνεύει ρεαλιστικά τις ενδεξιές που παρατηρεί στη συμπεριφορά των άλλων.

Παράλληλα, η εφαρμογή των τεχνικών έκθεσης στο φοβογόνο ερέθισμα μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση του κοινωνικού άγχους (Andre & Legeron, 2007). Οι τεχνικές αυτές περιλαμβάνουν τα παρακάτω στάδια έκθεσης στο φοβογόνο ερέθισμα: η παρέμβαση ξεκινά με την εξέταση των δυσκολιών με όρους καταστάσεων-προβλημάτων. Για παράδειγμα, γίνεται καταγραφή των καταστάσεων στις οποίες βιώνει ο ντροπαλός μαθητής το κοινωνικό άγχος. Στη συ-

νέχεια, πραγματοποιείται η κατάρτιση ενός καταλόγου κοινωνικών καταστάσεων που προκαλούν κοινωνικό άγχος, η ιεραρχική κατάταξη από την πιο εύκολη στην πιο δύσκολη, και η προετοιμασία για την αντιμετώπιση των καταστάσεων. Στο τέλος, υλοποιείται ο προγραμματισμός της έκθεσης στις κοινωνικές καταστάσεις, η έκθεση στις καταστάσεις, η αποτίμηση των αποτελεσμάτων και η γενίκευση.

Επίσης, η καλλιέργεια των δεξιοτήτων επίλυσης των συγκρούσεων (Johnson & Johnson, 1995) είναι σημαντική, καθώς τα ντροπαλά παιδιά συχνά αποτελούν στόχους θυματοποίησης. Οι δεξιότητες αυτές περιλαμβάνουν την περιγραφή των επιθυμιών, την περιγραφή των συναισθημάτων που συνδέονται με τις επιθυμίες και την περιγραφή των αιτιών που προκαλούν τις επιθυμίες και τα συναισθήματα. Ακολουθούν η υιοθέτηση της οπτικής του άλλου και η αναγνώριση των επιθυμιών και των συναισθημάτων του καθώς και των αιτιών που συνδέονται με τις επιθυμίες και τα συναισθήματα. Έπονται τα εναλλακτικά σχέδια επίλυσης της σύγκρουσης που θα μεγιστοποιούν τα κοινά οφέλη και η επιλογή μιας εναλλακτικής επιλογής και επισημοποίηση της συμφωνίας, δίνοντας τα χέρια.

Παράλληλα, η επίλυση κοινωνικών προβλημάτων αποτελεί ένα βασικό τμήμα στον οποίο υστερούν τα ντροπαλά παιδιά. Η συμβουλευτική λοιπόν, η οποία επικεντρώνεται στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων είναι ένας βασικός τομέας που είναι σημαντικό να καλλιεργηθεί στο χώρο του σχολείου.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο θεωρητικό μοντέλο (Dodge, Petit, McClaskey, & Brown, 1986), η συμπεριφορά του παιδιού σε μια συγκεκριμέ-

νη κατάσταση, είναι αποτέλεσμα του τρόπου, με τον οποίο το παιδί επεξεργάζεται τα κοινωνικά ερεθίσματα σε μια δεδομένη κατάσταση. Η επιτυχής επεξεργασία οδηγεί σε συμπεριφορά που αξιολογείται ως κοινωνικά επαρκής, ενώ η αποκλίνουσα επεξεργασία οδηγεί σε αποκλίνουσα συμπεριφορά.

Τα παιδιά τα οποία δεν μπορούν να αντιληφθούν τα συναισθήματα των συνομηλίκων τους γι' αυτά με ακρίβεια, τείνουν να είναι απομονωμένα ή να απορρίπτονται από την ομάδα των συμμαθητών τους. Η ικανότητα των παιδιών να ερμηνεύουν με ακρίβεια τα σήματα των άλλων και πιο συγκεκριμένα τα συναισθήματα σχετίζεται με το κοινωνικό status των παιδιών (Goldman, Corsini & de Urioste, 1980). Οι έρευνες αυτές δείχνουν ότι οι κοινωνικο-γνωστικές δεξιότητες συνδέονται με το κοινωνικό status των παιδιών. Τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα επισημαίνουν την σημασία του τρόπου επεξεργασίας των κοινωνικών πληροφοριών στη διαμόρφωση της κοινωνικής λειτουργικότητας και της κοινωνικής επάρκειας των παιδιών.

Συνεπώς, ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης σε κοινωνικές δεξιότητες είναι σημαντικό να εκπαιδεύει το παιδί πώς θα εκτιμήσει σωστά μια κοινωνική περίπτωση, να κατανοήσει τις αντιδράσεις του άλλου και να αξιολογήσει τις αντιδράσεις του. Η χρήση βιντεοσκοπημένου υλικού μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη αυτού του στόχου. Το παιδί μπορεί να παρακολουθήσει παραδείγματα κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και να τα σχολιάσει με τη βοήθεια του εκπαιδευτή. Η χρήση της μεθόδου αυτής βοηθάει στην αξιολόγηση των δυσλειτουργικών συμπεριφορών και τη διαμόρφωση νέων δεξιοτήτων,

που σχετίζονται με εναλλακτικές μορφές συμπεριφοράς, λεκτικής και μη λεκτικής. Ακόμα, το οπτικό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εξασκηθούν τα παιδιά στο να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα μέσα από τη μη λεκτική επικοινωνία των ατόμων, με τα οποία αλληλεπιδρούν (Spence, 1995).

Σε ένα επόμενο στάδιο θα μπορούσε να ζητηθεί από τα παιδιά να χρησιμοποιήσουν την τεχνική της υπόδυσης ρόλου. Τα παιδιά καλούνται να παίξουν την αντίδραση που επέλεξαν ως την πλέον κατάλληλη και η υπόλοιπη ομάδα θα παρακολουθεί και θα βοηθά με τα σχόλια της. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτής μπορεί να δώσει μια σειρά από σενάρια για παιχνίδι ρόλων, τα οποία να σχετίζονται με την καθημερινή τους ζωή (Fontana, 1996). Επομένως οι τεχνικές του παιχνιδιού ρόλου και η χρήση βιντεοσκοπημένου υλικού μπορούν να αποτελέσουν σημαντικές μέθοδοι διδασκαλίας κοινωνικών δεξιοτήτων στα παιδιά.

Συμπεράσματα

Είναι φανερό ότι η συμβουλευτική μπορεί να συμβάλει στην προαγωγή της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των ντροπαλών παιδιών μέσα από τον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμματιζόμενων εκπαίδευσης σε δεξιότητες που θα αναπτύξουν την συναισθηματική και κοινωνική τους επάρκεια. Επίσης, η εκπαίδευσή τους στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και η μείωση του κοινωνικού τους άγχους θα συνδράμει στην προσαρμογή τους στο χώρο του σχολείου, στην πρόληψη προβλημάτων συμπεριφοράς και την πιθανή θυματοποίησή τους.

Η υλοποίηση των παραπάνω στόχων θα ενισχύσει τις διαπροσωπικές σχέσεις των ντροπαλών παιδιών και θα καλλιεργήσει ολόπλευρα την προσωπικότητά τους. Παράλληλα, μέσα από την εφαρμογή συμβουλευτικών παρεμβάσεων στο χώρο του σχολείου επιτυγχάνεται ο σεβασμός των ατομικών διαφορών και η επίλυση των διαπροσωπικών προβλημάτων των ντρο-

παλών παιδιών. Η πραγματοποίηση προγραμμάτων που προάγουν την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των ντροπαλών μαθητών στο χώρο του σχολείου ικανοποιεί τις συναισθηματικές τους ανάγκες και ταυτόχρονα το σχολείο καθίσταται φυτώριο ανάπτυξης αξιών και δεξιοτήτων ζωής (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Andre, C., & Legeron, P. (2007). *Ο φόβος για τους άλλους: τρακ, ντροπαλότητα και κοινωνική φοβία*. Αθήνα: Κέδρος.
- Asendorpf, J. B. (1991). Development of inhibited children's coping with unfamiliarity. *Child Development*, 62, 721-730.
- Carkhuff, R.R. (1987). *The art of helping*. Massachusetts: Human Resource Development Press.
- Cheek, J.M., & Buss, A.H (1981). Shyness and sociability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 330-339.
- Cheek, J.M. & Melchior, L.A. (1990). Shyness, self-esteem, and self-consciousness. In H. Leitenberg (ed.) *Handbook of social and evaluative anxiety* (pp. 47-82). New York: Plenum Press.
- Coplan, R.J., Prakash, K., O' Neil, K., Armer, M. (2004). Do you want to play Distinguishing between conflicted shyness and social disinterest in early childhood. *Developmental Psychology*, 40, 244-258.
- Coplan R. & Arbeau K., (2008). The Stresses of a "Brave New World": Shyness and School Adjustment in Kindergarten. *Journal of Research in Childhood Education*, 22(4), 354-471.
- Crozier, W. R. (2000). *Shyness Development, consolidation and change*. London: Routledge.
- Crozier, W.R. (2001). *Understanding Shyness*. Basingstoke: Palgrave.
- Crozier, W.R. & Hostettler, K. (2003). The influence of shyness on children's test performance. *British Journal of Educational Psychology*, 73, 317-328.
- Crozier, W. R., & Perkins, P. (2002). Shyness as a factor when assessing children. *Educational Psychology in Practice*, 18 (3), 216-232.
- Coplan, R. J., Girardi, A., Findlay, L. C., & Frohlick, S. L., (2007). Understanding solitude: Young children's attitudes and responses towards hypothetical socially-withdrawn peers. *Social Development*, 16, 390-409.
- Δημητρώπουλος, Γ. Ε. (1994). *Σχολικός, εκπαιδευτικός και επαγγελματικός προσανατολισμός και συμβουλευτική*. Τόμος Α'. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη
- Dodge, K.A., Petit, G., McClaskey, & Brown, M. (1986). Social competence in children. *Monographs of the Society of Research in Child Development*, 51(2, Serial No. 213).

- Eysenck, H. J. (1981). *General Features of the Model*. In H.J. Eysenck (Ed.), *A model for personality*. New York: Springer-Verlag.
- Fordham, K., & Stevenson-Hinde, J. (1999). Shyness, friendship quality and adjustment during middle childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40 (5), 757-768.
- Evans, M.A. (2001). Shyness in the classroom and home. In R.W. Crozier & L.E. Aldon (Eds.), *International handbook of social anxiety concepts, research and interventions relating to the self and shyness* (pp. 159-183). New York: Wiley.
- Fontana, D. (1996). *Ο εκπαιδευτικός στη πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα.
- Galiguzova, L. N. (2000). Analysis of shyness among school children. *Voprosy Psichologii*, 5, 28-38.
- Gazelle, H., & Ladd, G.W. (2003). Anxious solitude and peer exclusion: A diathesis-stress model of internalizing trajectories in childhood. *Child Development*, 74, 257-278.
- Goldman, J.A., Corsini, D.A., & de Urioste, R. (1980). Implications of positive and negative sociometric status for assessing social competence of young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1, 209- 220.
- Harris, P. R. (1984). The hidden face of shyness: A message from the shy for researchers and practitioners. *Human Relations*, 37 (12), 1079-109.
- Henderson, L., & Zimbardo, P. (1998). *Encyclopedia of Mental Health: Shyness*. San Diego: Academic Press.
- Jones, W.J., & Carpenter, B.N. (1987). Shyness, social behaviour, and relationships. In W. H. Jones, J.M. Cheek, S.R. Briggs (Eds.), *Shyness: perspectives on research and treatment* (pp. 227-238). New York: Plenum.
- Johnson, D.W., & Johnson, F. (1991). *Joining together: Group theory and group skills* (4th ed.). Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Κοντάκος, Α., & Πολεμικός, Ν. (2000). *Η μη λεκτική επικοινωνία στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ladd G.W., & Burgess K.B. (1999). Charting the relationship trajectories of aggressive, withdrawn, and aggressive/withdrawn children during early grade school. *Child Development*, (70), 90-929.
- Lund, I. (2008). I just sit there: Shyness as an emotional and behavioural problem in school. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 8 (2), 78-87.
- Μαλικιώση-Λοΐζου Μ., (1999). *Συμβουλευτική Ψυχολογία* (Δε έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαλικιώση-Λοΐζου Μ., (2001). *Η συμβουλευτική ψυχολογία στην εκπαίδευση: Από τη θεωρία στη πράξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Meyers, J. (1995). A consultation model for school psychological services. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 6, 73-81.
- Newcomb, A.F., & Bukowski, W.M. (1984). A longitudinal study of the utility of social preference and social impact sociometric classification schemes. *Child Development*, 55, 1434-1447.
- Παπακώστας, Ι. (1994). *Γνωσιακή Ψυχοθεραπεία*. Αθήνα: Ινστιτούτο Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς.
- Pedersen S., Vitaro F., Barker E., Borge A., (2007). The timing of middle-childhood peer rejection and friendship: Linking early behavior to early-adolescent adjustment. *Child Development*, 78(4), 1037-1051.
- Pellegrini, A., & Blatchford, P. (2000). *The child at school interactions with peers and teachers*. London: Edward Arnold.
- Rimm-Kaufman, S. E., & Kagan, J., (2005). Infant predictors of kindergarten behavior:

- The contribution of inhibited and uninhibited temperament types. *Behavioral Disorders*, 30, 329-346.
- Rubin, K. H., LeMare, L. J., & Lollis, S. (1990). Social withdrawal in childhood: Developmental pathways to peer rejection. In S. R. Asher, & J. D. Coie (Eds.) *Peer rejection in childhood* (pp.217-252). Cambridge: Cambridge University Press
- Rubin, K. H., Cheah, C. S., & Fox, N., (2001). Emotion regulation, parenting and display of social reticence in preschoolers. *Early Education and Development*, 12, 97-115.
- Rubin, K.H. & Coplan, R.J. (2004). Paying attention to and not neglecting social withdrawal and social isolation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50 (4), 506-534
- Rubin K., Coplan R., Bowker J., (υπό δημοσίευση). (2009, January). Social Withdrawal in Childhood, *Annual Review of Psychology*, 60
- Rubin, K.H., & Stewart, S.L. (1996). Social withdrawal in childhood. In E. Mash & R. Bakley (Eds.), *Child Psychopathology* (pp. 277-307). New York Guildford Press
- Rubin K.H, Bukowski W., Parker J.G., (2006). Peer interactions, relationships, and groups. In *Handbook of Child Psychology: Vol 3. Social, Emotional, and Personality Development*, ed. N Eisenberg, (pp. 571-645). New York: Wiley
- Rubin, K.H., Wojslawowicz, J.C., Rose-Krasnor, L., Booth-LaForce, C. & Burgess, K.B. (2006). The best friendships of shy/withdrawn children prevalence, stability, and relationship quality. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34 (2), 143-57.
- Rutter, M. (1997). *Psychosocial Disturbance in Young People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Σακελλαρίου, Μ. (2002). *Εισαγωγή στη διδακτική της κοινωνικής και παιδαγωγικής εργασίας του νηπιαγωγείου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.
- Spere, K.A., Schmidt, L.A., Theall-Honey, L.A., & Martin-Chang, S. (2004). Expressive and receptive language skills of temperamentally shy preschoolers. *Infant and Child Development*, 13, 123-133
- Schneider, B.H., Richard, J.F., Younger, A.J., & Freeman, P. (2000). A longitudinal exploration of the continuity of children's social participation and social withdrawal across socioeconomic status levels and social settings. *European Journal of Social Psychology*, 30, 497-519
- Spence, H.S. (1995). *Social skills training: enhancing social competence with children and adolescents*. UK: Nfer-Nelson
- Τριλίβα, Σ., & Αναγνωστοπούλου, Τ. (2008). *Βιωματική μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Τσαπρούνης, Α. (2002). *Η συμβουλευτική διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Χατζηχρήστου Χ., (2004). *Πρόγραμμα προαγωγής της ψυχικής υγείας και της μάθησης. Κοινωνική και συναισθηματική αγωγή στο σχολείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδανός.
- Zimbardo, P. G., & Radl, S. L. (1999). *The Shy Child*. New York : McGraw-Hill.

Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τ. 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 77-95

*Αναστασία Τσιούντου**

**Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΟΝ ΠΡΟΣ-
ΔΙΟΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ
ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ**

Στην εργασία αυτή εξετάζεται η επίδραση του φύλου στον προσδιορισμό των πα-
ραγόντων συμμετοχής σε προγράμματα των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ).
Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον εστιάζεται στο αν οι άνδρες και οι γυναίκες προ-
βάλλουν τους ίδιους λόγους συμμετοχής και προσδοκούν στα ίδια οφέλη από τη συμ-
μετοχή τους στα προγράμματα μάθησης. Στο δείγμα περιελήφθησαν 100 ενήλικες (63 γυ-
ναίκες και 37 άνδρες) εκπαιδευόμενοι στο ΚΕΕ Καρδίτσας. Για τη διερεύνηση χρησι-
μοποιήθηκε ερωτηματολόγιο με κλειστές ερωτήσεις.

Τα ευρήματα της μελέτης τα οποία προέκυψαν μετά από επεξεργασία με την κατα-
σκευη διασταυρούμενων πινάκων και ταυτόχρονο έλεγχο με το στατιστικό κριτήριο χ^2 ,
έδειξαν ότι το φύλο, σε αλληλεπίδραση με άλλες μεταβλητές, όπως η εργασιακή κατά-
σταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, η οικογενειακή κατάσταση και η ύπαρξη ή μη παιδιών,
επιδρά στα κίνητρα και στις προσδοκίες συμμετοχής των ενηλίκων του δείγματος στα
προγράμματα του ΚΕΕ Καρδίτσας.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, συμμετοχή, εκπαίδευση ενηλίκων, κίνητρα μάθησης, προσδοκώμενα
οφέλη, έρευνα.

*Anastasia Tsiountou**

**INVESTIGATION OF HOW GENDER AFFECTS PARTICIPATION
FACTORS IN COURSES OF ADULT LEARNING CENTERS:
THE EXAMPLE OF ADULT LEARNING CENTER OF KARDITSA**

This thesis investigates how gender affects the participation factors in the courses
of Adult Learning Centers (ALCs). In particular, I focused on the question whether
men and women state the same reasons for participation and whether they expect the
same benefits by participating in these courses. The sample includes 100 adults (63 women
and 37 men) who have been trained in the ALC of Karditsa. A closed-type questionnaire
has been used for the research.

The results of the study which were obtained by simultaneously applying cross-tables
and statistical criterion χ^2 , showed that gender in combination with factors such as work
position, formal training, marital status and presence/ absence of children in the family
affect the participation of the sample mentioned above.

Key words: gender, participation, adult learning, motivation for learning, expected benefits,
research

* Η Α. Τ. είναι Καθηγήτρια Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Υπεύθυνη ΣΕΠ στο ΚΕΣΥΠ
Καρδίτσας, με ειδίκευση στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και Με-
ταπτυχιακές σπουδές ειδίκευσης στην Παιδαγωγική της Ισότητας των Φύλων στο Τμήμα Φιλοσο-
φίας - Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης. Διεύθυνση επικοινωνίας: Α. Παπανδρέου 167Β, 43100 Καρδίτσα. Τηλ. 24410 29793
& 6973999656. E-mail: tsiountou@sch.gr

Εισαγωγή

Τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΚΕΕ) αποτελούν ένα νέο θεσμό στη χώρα μας στον τομέα της δια βίου μάθησης. Μέσω ευέλικτων προγραμμάτων και σε ένα ευρύ φάσμα θεματικών πεδίων, προσφέρουν εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε όλους τους ενήλικες πολίτες της χώρας, ώστε να αποκτούν νέες γνώσεις και δεξιότητες ή να αναβαθμίζουν τις υπάρχουσες, προκειμένου να ανταποκρίνονται στις ολοένα και αυξανόμενες απαιτήσεις της προσωπικής και εργασιακής τους ζωής, σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον (ΥΠΕΠΘ, ΓΤΕΕ, 2006). Έτσι, προωθώντας την ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση, τα ΚΕΕ εναρμονίζονται με τις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και τις διακηρύξεις του ΟΗΕ για κοινωνική δικαιοσύνη, εξάλειψη διακρίσεων και δημοκρατία, δίνοντας ειδικότερα τη δυνατότητα στο γυναικείο πληθυσμό που παραδοσιακά έμενε περιορισμένος στην ιδιωτική σφαίρα, να αποκτήσει με ευέλικτο τρόπο δεξιότητες απαραίτητες για τις προσαρμογές που απαιτεί η σύγχρονη κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα και να εισέλθει δυναμικά στη δημόσια σφαίρα.

Σύμφωνα με τη διεθνή έρευνα, η διαδικασία κοινωνικοποίησης και ειδικότερα η κοινωνικοποίηση στο ρόλο του φύλου, που συντελείται κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο της οικογένειας όπως και του σχολείου, φαίνεται να είναι ο ουσιαστικότερος από τους παράγοντες που ευθύνονται για την επιβολή περιορισμών στην επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών και επομένως στην τοποθέτησή τους παραδοσιακά

στην ιδιωτική σφαίρα (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή & συνεργ., 2002).

Οι στατιστικές εκπαίδευσης και εργασίας δείχνουν ότι στα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα κορίτσια ακολουθούν σπουδές χαμηλότερης εξειδίκευσης από τα αγόρια και οι επαγγελματικές τους επιλογές είναι περιορισμένες σε έναν σχετικά μικρό αριθμό επαγγελμάτων, τα οποία θεωρούνται παραδοσιακά «γυναικεία» που χαρακτηρίζονται από υψηλότερα ποσοστά ανεργίας – σε σύγκριση με τα «ανδρικά» επαγγέλματα. Ακόμη στην αγορά εργασίας αναλαμβάνουν τις κατώτερες θέσεις στην ιεραρχία, κυρίως στο δημόσιο τομέα και με τα χαμηλότερα εισοδήματα (Σιδηροπούλου 1995, Συμεωνίδου 1998). Μπορεί επομένως να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχουν ακόμη ανισότητες με βάση το φύλο, η εξάλειψη των οποίων μέσω της διάχυσης της ιδέας της ισότητας των φύλων, αποτελεί μια πρόκληση για την εκπαιδευτική πολιτική του 21^{ου} αιώνα. Όπως αναφέρει και η Ζιώγου - Καραστεργίου (2006), στη νέα χιλιετία, ίσως, η εκπαίδευση να είναι περισσότερο πολυπολιτισμική με ένα δια βίου αναλυτικό πρόγραμμα που θα επιτρέπει την είσοδο πολλαπλών οπτικών, ενώ θα είναι εμπλουτισμένο με διαφορετικούς τρόπους κατανόησης των ανθρώπων.

Ως προς την εκπαίδευση ενηλίκων, είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μεγάλη αύξηση στον αριθμό των γυναικών που συμμετέχουν σε προγράμματα μάθησης, λόγω του επαγγελματικού, κοινωνικού και ενδο-οικογενειακού ρόλου τους (Καψάλης & Παπασταμάτης, 2002), ενώ αυτό που συμπεραίνουμε από επισκοπήσεις ερευνών είναι ότι οι γυναίκες

εκφράζουν περισσότερο ενδιαφέρον για μάθηση από τους άντρες. Το «φύλο» αποτελεί σύμφωνα με την έρευνα μια αξιόπιστη μεταβλητή μελέτης για τη συμμετοχή στην ενήλικη εκπαίδευση. Ο Gogand και συν. (1999 στο Gouthro, 2005), αναγνωρίζει ότι συχνά υπάρχουν διαφορές φύλου στις διαδικασίες συμμετοχής στη δια βίου μάθηση, θέμα που ερευνάται και στην παρούσα εργασία.

Παράγοντες Συμμετοχής των Ενηλίκων στην Εκπαίδευση

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η εκπαίδευση ενηλίκων αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο ερευνητικών και θεωρητικών προσεγγίσεων. Συνοψίζοντας τις μεταβλητές που προέκυψαν από σχετικές έρευνες και οι οποίες επηρεάζουν την εμπλοκή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, θα μπορούσαμε να εστιάσουμε στα εξής:

α) **κοινωνικο – οικονομική θέση:** Σύμφωνα με τον ερευνητή Miller (1967, στο Cross 1988), υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των κοινωνικών τάξεων σε σχέση με το τι ελπίζουν και με το τι επιθυμούν να κερδίσουν από τη συμμετοχή τους σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Έτσι, τα μέλη των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων ενδιαφέρονται περισσότερο για προγράμματα τα οποία θα ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες επιβίωσης σε αντίθεση με τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων που ενδιαφέρονται περισσότερο να συμμετέχουν σε προγράμματα τα οποία συνδέονται με την αυτο-ολοκλήρωση, την κοινωνική επιτυχία ή και την αλλαγή της κοινωνικο-οικονομικής τους θέσης

(Cross, 1988, Gooderham, 1987, στο Ζαρίφης 2005), β) **φύλο:** κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές αλλά και οι νέες ευκαιρίες που προσφέρθηκαν στις γυναίκες για την είσοδό τους στην αγορά εργασίας και τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση, τις ώθησαν δυναμικά στον κόσμο της εργασίας και εκπαίδευσης. Έτσι, από όλες τις άλλες υποεκπροσωπούμενες στην εκπαίδευση ενηλίκων κοινωνικές ομάδες (π.χ. εθνικές μειονότητες), οι γυναίκες επωφελήθηκαν περισσότερο και σε αυτό βέβαια συνέβαλαν και οι προηγούμενες εμπειρίες επιτυχημένης σχολικής ζωής, η θετική διάθεση για φοίτηση στο σχολείο και συμμετοχή στην ενήλικη εκπαίδευση και οι προσδοκίες τους για καλές επαγγελματικές ευκαιρίες. Κατά το στάδιο της μετάβασης από το «σπίτι» στην «εργασία», η αυτοανάπτυξη, ο σχεδιασμός της σταδιοδρομίας, η ανανέωση γνώσεων και η απόκτηση νέων που να σχετίζονται με την επαγγελματική ζωή, συνεχίζουν να αποτελούν για τις γυναίκες ανάγκη υψηλής προτεραιότητας. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα τελευταία χρόνια, το φύλο δεν φαίνεται να εμποδίζει τη συμμετοχή στην ενήλικη μάθηση. Αποτελεί όμως μια πολυσύνθετη και αλληλένδετη μεταβλητή (Alcoff και Potter, 1993 στο Gouthro, 2005) που με άλλους παράγοντες (φυλή, κοινωνική καταγωγή κ.ά) διαμορφώνουν τη σχέση του ατόμου με την ευρύτερη κοινωνία.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα ερευνών που διερεύνησαν το φύλο ως μεταβλητή που επηρεάζει τη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση, θα μπορούσαμε να επικεντρωθούμε στα παρακάτω: η συμμετοχή των γυναικών στην ενήλικη εκπαίδευση συνδέεται με

την εύρεση νέας εργασίας, ενώ των ανδρών με προαγωγή στην ήδη υπάρχουσα εργασία. Οι άνδρες ενήλικοι έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τις γυναίκες για προγράμματα επαγγελματικού χαρακτήρα. Οι άνεργες και συνταξιούχες γυναίκες, αλλά και αυτές που δεν έχουν κατά τη συμμετοχή στην ενήλικη εκπαίδευση την επιθυμία της οικονομικής και εργασιακής πρόοδου, διότι ανήκουν σε προνομιούχα κοινωνική τάξη, υποκινούνται να συμμετάσχουν σε προγράμματα για λόγους ψυχαγωγίας και προσωπική τους ανάπτυξης (Cross, 1988). Γενικώς όμως, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι γυναίκες συνδέονται με παραδοσιακούς στερεοτυπικούς ρόλους του φύλου τους, διότι υποκινούνται να εμπλακούν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες γενικού ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα που δε βελτιώνουν την εργασιακή τους κατάσταση ή όπως οι Blundell και Stalker (1992, 2001 στο Gouthro, 2005) σημειώνουν, η συμμετοχή των ενηλίκων γυναικών σε εκπαιδευτικά προγράμματα είναι συχνά συνδεδεμένη με τις ευθύνες του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών. Τέλος, σε έρευνα του Botsman (1975, στο Long, 1983) φάνηκε πως οι άνδρες συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων με σκοπό την εξασφάλιση πτυχίου, ή βεβαίωσης συμμετοχής και προαγωγή στην υπάρχουσα ήδη εργασία. Αντίστοιχα οι γυναίκες υποκινούνται περισσότερο από τη γνώριμία με νέα και ενδιαφέροντα πρόσωπα, την απόκτηση γνώσεων για τη διεύρυνση του πολιτιστικού τους υπόβαθρου, την προσωπική και πνευματική τους ανάπτυξη. Ωστόσο, η Gibbins (1994, στο Clayton 2000) αναφέρει ότι σύμφωνα με πρόσφατες επισκοπήσεις τώρα πια

οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο από τους άνδρες για κατάρτιση που συνδέεται με την εργασία τους, και γ) **ηλικία:** τα τελευταία χρόνια, το επίπεδο συμμετοχής των ηλικιωμένων σε εκπαιδευτικά προγράμματα παρουσιάζει αυξητικές τάσεις λόγω του ότι τα προγράμματα ενηλίκων έχουν διευρυμένη θεματολογία και καλύπτουν πια και τα δικά τους ενδιαφέροντα, αλλά και λόγω της ανόδου του μορφωτικού τους επιπέδου σε σχέση με παλαιότερες γενιές. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία, δεν έχουν ως κίνητρο συμμετοχής το να βρουν δουλειά αλλά να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής, να αξιοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο, να αισθανθούν προσωπική ευχαρίστηση και να ψυχαγωγηθούν. Οι νεότεροι σε ηλικία ενήλικοι, έως 25 ετών, επιδιώκουν τη συμμετοχή σε προγράμματα που τους παρέχουν πιστοποίηση και τους παρέχουν τις βασικές δεξιότητες για την μετέπειτα επαγγελματική τους ειδίκευση. Οι ενήλικοι από 25 έως 45 ετών επικεντρώνονται σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για τη βελτίωση και πρόοδο της καριέρας τους, ενώ οι ενήλικες των 50 ετών και άνω, υποκινούνται να συμμετάσχουν στην εκπαίδευση για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου (Cross, 1988).

Εκτός από τους εξωτερικούς παράγοντες που αναλύθηκαν παραπάνω υπάρχουν και οι *ψυχολογικοί* (εσωτερικοί) παράγοντες που επιδρούν στη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση και αναφέρονται στα ατομικά τους χαρακτηριστικά, τη διανοητική ικανότητα, τα κίνητρα, τις προσδοκίες και στάσεις (Κοντάκος & Γκόβαρης, 2006). *Ατομικά χαρακτηριστικά*, όπως η *αυτοεκτίμηση* και οι *υψηλές διανοητικές ικανότητες* συνδέονται θετικά με

τη συμμετοχή ενηλίκων στην εκπαίδευση. Από την άλλη, τα κίνητρα αποτελούν όχι μόνο ένα σημαντικό προγνωστικό παράγοντα αλλά και παράγοντα που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της συμμετοχής (Καψάλης και Παπασταμάτης, 2002). Όπως αναφέρει ο Ζαρίφης (2005), ο ρόλος της «δύναμης» ή του «κινήτρου» που βρίσκεται πίσω από τη συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση, αλλά και η σύνδεσή του με τη μάθηση εν γένει, αποτελεί το μεγαλύτερο ίσως κεφάλαιο στην κατανόηση των παραγόντων συμμετοχής. Για τον Boshier (1971, στο Cross 1988), το κίνητρο μάθησης είναι μία λειτουργία αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικών ψυχολογικών παραγόντων και εξωτερικών περιβαλλοντικών παραγόντων. Την προσέγγιση του Boshier, ενισχύει η Κωσταρίδου – Ευκλείδη (1999) ισχυριζόμενη ότι, τα κίνητρα ταυτίζονται με εκείνους τους δυναμικούς παράγοντες της ανθρώπινης συμπεριφοράς που αλληλεπιδρούν με τους γνωστικούς κατά τη διαμόρφωση και εκδήλωση της δράσης για την επίτευξη ενός στόχου ή την επίλυση ενός προβλήματος. Οι στάσεις επίσης των ενηλίκων απέναντι στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας προβλεψιμότητας της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες (Blunt & Young, 2003 στο Ζαρίφης, 2005). Τέλος, οι προσδοκίες αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα για την αποτελεσματικότητα της ίδιας της μαθησιακής δραστηριότητας. Η Κωσταρίδου – Ευκλείδη (1999), ερμηνεύει την προσδοκία ως μια εσωτερική γνωστική κατάσταση, η οποία έχει τη δύναμη να κινητοποιήσει τη συμπεριφορά που μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη του επι-

θυμητού στόχου. Ο Allen Tough (1979 στο Cross, 1988) προσεγγίζει την υποκίνηση των ενηλίκων για συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες με βάση τα προσδοκώμενα οφέλη. Οι ερευνητές πάλι Beder & Valentine (1987, στο Ζαρίφης 2005), διαχωρίζουν τα προσδοκώμενα οφέλη σε εξωτερικά, όπως για παράδειγμα είναι η εξέλιξη στο χώρο εργασίας, και σε εσωτερικά, όπως για παράδειγμα η βελτίωση της προσωπικής ζωής.

Η Έρευνα

Σκοπός και Υποθέσεις της Έρευνας

Η παρούσα έρευνα έγινε στο πλαίσιο εκπόνησης μεταπτυχιακής εργασίας με σκοπό να εξετάσει : α) αν οι άνδρες και γυναίκες προβάλλουν τους ίδιους λόγους συμμετοχής σε προγράμματα του ΚΕΕ Καρδίτσας και κατά πόσο αυτοί διαφέρουν μεταξύ των φύλων και β) αν οι άνδρες και γυναίκες προσδοκούν τα ίδια οφέλη από τη συμμετοχή τους στα προγράμματα ενήλικης εκπαίδευσης και κατά πόσο αυτά διαφέρουν μεταξύ των φύλων

Λαμβάνοντας υπόψη τις θεωρητικές προσεγγίσεις, διατυπώθηκαν οι ακόλουθες ερευνητικές υποθέσεις: *Διαφορές φύλου* θα εμφανιστούν: α) στα κίνητρα συμμετοχής των ενηλίκων της έρευνας στα προγράμματα εκπαίδευσης του ΚΕΕ Καρδίτσας, β) στα προσδοκώμενα οφέλη των ενηλίκων από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Επίσης,

- Η εργασιακή κατάσταση σε αλληλεπίδραση με το φύλο θα συνδεθεί με: α) τα κίνητρα συμμετοχής και β) τα προσδοκώμενα οφέλη από τη συμμετοχή.

- Το εκπαιδευτικό επίπεδο, το εισόδημα και η ηλικία, σε αλληλεπίδραση με το φύλο, θα επηρεάσει: α) τα κίνητρα και β) τις προσδοκίες συμμετοχής.
- Η οικογενειακή κατάσταση και η ύπαρξη ή μη παιδιών σε αλληλεπίδραση με το φύλο, θα επηρεάσει: α) τα κίνητρα και β) τις προσδοκίες συμμετοχής.

Το δείγμα

Στην έρευνα έλαβαν μέρος συνολικά 100 ενήλικοι/ες (63 γυναίκες και 37 άνδρες). Από αυτούς /ες, 52 παρακολουθούσαν πρόγραμμα πληροφορικής (30 γυναίκες και 22 άνδρες) και 48 προγράμματα ξένων γλωσσών (Αγγλικά – Γερμανικά, 33 γυναίκες και 15 άνδρες) στο Κ.Ε.Ε. Καρδίτσας. Οι γυναίκες όπως και οι άνδρες της έρευνας ανήκαν σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Ωστόσο, ο μεγαλύτερος αριθμός τόσο των γυναικών όσο και των ανδρών είναι συγκεντρωμένος στην ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών (35,48% γυναίκες και 27,03 % άνδρες). Από τις 63 γυναίκες οι 38 είναι εργαζόμενες (60,32%) και οι 25 άνεργες (39,68%) ενώ από τους 37 άνδρες οι 29 είναι εργαζόμενοι (78,38%) και οι 8 άνεργοι (21,62%). Όσον αφορά το εισόδημα, ένα 10% των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα δεν απάντησε στη σχετική ερώτηση. Όπως φαίνεται από τα ποσοστά η πλειοψηφία των ανδρών (40,0%) δηλώνει ότι έχει καλό εισόδημα, ενώ η πλειοψηφία των γυναικών δηλώνει χαμηλό (29,1%) έως μέτριο (23,6%) εισόδημα. Τη σύνθεση του δείγματος ανά φύλο, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, την οικογενειακή κατάσταση και την ύπαρξη ή μη παιδιών παρουσιάζουν οι πίνακες 1-3.

Μέσα Σύλλογής και Επεξεργασία Δεδομένων

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας κατασκευάστηκε ερωτηματολόγιο που αποτελείται από τρεις ενότητες: Η πρώτη περιλαμβάνει δημογραφικά στοιχεία των ενήλικων εκπαιδευομένων, δηλαδή, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, την ηλικία, την επαγγελματική κατάσταση, το εισόδημα, την οικογενειακή κατάσταση και τον τόπο κατοικίας. Στη δεύτερη περιλαμβάνονται 6 κοινές για όλους τους συμμετέχοντες προτάσεις που διερευνούν τους λόγους (κίνητρα) συμμετοχής στο πρόγραμμα και είναι η βελτίωση δεξιοτήτων, βελτίωση καθημερινής-προσωπικής ζωής, διαφυγή από την καθημερινότητα, κάλυψη ελεύθερου χρόνου, επαφή με άλλους ανθρώπους, καλύτερη επικοινωνία, άλλες 5 προτάσεις που διερευνούν τα κίνητρα αναφορικά με εργασιακά θέματα (αφορούν μόνο εργαζόμενους /ες) και είναι, η βελτίωση εργασιακής θέσης, απόκτηση ξεξιοτήτων για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της δουλειάς, βελτίωση οικονομικών απολαβών, δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος, εύρεση καλύτερης εργασίας. Η έβδομη πρόταση (να βρω δουλειά), αφορά μόνο ανέργους. Τέλος, στην τρίτη ενότητα, 7 προτάσεις διερευνούν τα προσδοκώμενα οφέλη από τη συμμετοχή στα προγράμματα του ΚΕΕ Καρδίτσας. Από αυτές, οι 2 προτάσεις (επικοινωνία με άλλους ανθρώπους, βελτίωση καθημερινής – προσωπικής ζωής) αφορούν όλους τους συμμετέχοντες, οι υπόλοιπες 5 (βελτίωση εργασιακής θέσης, αποτελεσματικότητα στη δουλειά, αύξηση οικονομικών απολαβών, προοπτικές για εξεύρεση κα-

Πίνακας 1: Αριθμός συμμετεχόντων/ουσών ανά φύλο και εκπαιδευτικό επίπεδο (N=99)

	Εκπαιδευτικό επίπεδο			Σύνολο
	Υποχρεωτική	Β'βαθμια	Γ'βαθμια	
Γυναίκες	8	30	24	62
%	12,9	48,38	38,72	100
Άνδρες	5	16	16	37
%	13,51	43,24	43,24	100
Σύνολο	13	46	40	99

Πίνακας 2: Αριθμός συμμετεχόντων/ουσών ανά φύλο και οικογενειακή κατάσταση (N=100)

	Οικογενειακή κατάσταση				Σύνολο
	Άγαμος/η	Παντρεμένος/η	Διαζευγμένος/η ή σε διάσταση	Χήρος/α	
Γυναίκες	19	36	2	6	63
%	30,17	57,14	3,17	9,52	
Άνδρες	14	22	1	0	37
%	37,84	59,46	2,7	0	

Πίνακας 3: Αριθμός συμμετεχόντων/ουσών ανά φύλο και ύπαρξη παιδιών (N=100)

	Οικογενειακή κατάσταση				Σύνολο
	Άγαμος/η	Παντρεμένος/η	Διαζευγμένος/η ή σε διάσταση	Χήρος/α	
Γυναίκες	19	36	2	6	63
Με παιδιά	0	35	2	5	42
Άνδρες	14	22	1	0	37
Με παιδιά	0	19	1	0	20

λύτερης εργασίας) αφορούν μόνο τους εργαζόμενους / ες, ενώ η έβδομη (προοπτική εύρεσης εργασίας), αφορά μόνο τους άνεργους. Οι απαντήσεις στην πρώτη ενότητα απαιτούσαν μια επιλογή, ενώ σε αυτές της δεύτερης και τρί-

της ενότητας η απάντηση έπρεπε να επιλεγεί από μια διαβαθμισμένη κλίμακα βαθμολόγησης από 0 έως 5 και οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα είχαν τη δυνατότητα να απαντήσουν σε περισσότερες από μια επιλογές.

Η επεξεργασία του ερωτηματολογίου έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS. Σε πρώτη φάση προέκυψαν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων στις διάφορες ερωτήσεις τόσο από τους συμμετέχοντες άνδρες όσο και από τις γυναίκες. Αρχικά, προκειμένου να υπάρξει μια γενική εικόνα σε σχέση με το φύλο, διερευνήθηκε η επίδραση του φύλου των ενηλίκων της έρευνας σε σχέση με τους παράγοντες συμμετοχής (κίνητρα και προσδοκίες). Στη συνέχεια, κατασκευάστηκαν διασταυρούμενοι πίνακες και έγινε ταυτόχρονα έλεγχος χ^2 για να διερευνηθεί η αλληλεπίδραση φύλου με καθέναν από τους παράγοντες: επίπεδο εκπαίδευσης, ηλικία, εργασιακή κατάσταση, εισόδημα, οικογενειακή κατάσταση, ύπαρξη παιδιών και τόπος κατοικίας ως προς τα κίνητρα και τις προσδοκίες συμμετοχής στο πρόγραμμα μάθησης του Κ.Ε.Ε. Για την καλύτερη παρουσίαση των αποτελεσμάτων, η πεντάβαθμη κλίμακα βαθμολόγησης (0= καθόλου, 1=πολύ λίγο, 2=λίγο, 3=μέτρια, 4=πολύ και 5=πάρα πολύ), στους πίνακες 4,5,6,7 και 8 έχει συμπιχθεί σε τριβάθμη (1=Καθόλου/πολύ λίγο, 2=λίγο/μέτρια και 3=πολύ/πάρα πολύ).

Αποτελέσματα

1. Φύλο και παράγοντες συμμετοχής

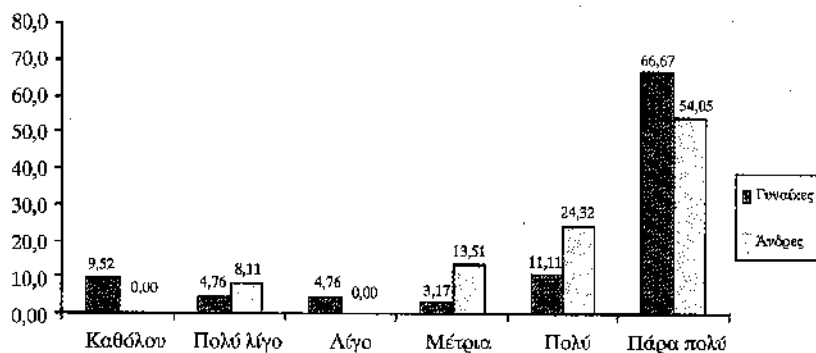
Τα αποτελέσματα της διερεύνησης, αναφορικά με τις διαφορές ανάμεσα στους ενηλίκους άνδρες και τις ενήλικες γυναίκες στο γενικό πληθυσμό του δείγματος (εργαζόμενοι/ες και άνεργοι/ες) ως προς τα κίνητρα συμμετοχής τους στα προγράμματα μάθησης του ΚΕΕ Καρδίτσας, έδειξαν στατιστικώς σημαντική διαφορά ($\chi^2=12,422$, B.E. 5,

$p=.029$) μόνο σε σχέση με το κίνητρο 1 («Να βελτιώσω τις δεξιότητές μου σ' ένα τομέα»). Η βελτίωση των δεξιοτήτων αποτελεί επομένως για τις γυναίκες (ποσοστό 66,67%) πιο ισχυρό λόγο συμμετοχής από ό,τι για τους άνδρες (ποσοστό 54,05%). Το αποτέλεσμα αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί από την άποψη ότι το ποσοστό των ανέργων γυναικών του δείγματος είναι σχεδόν διπλάσιο από αυτό των ανδρών, 39,68% και 21,62% αντίστοιχα και επομένως η βελτίωση δεξιοτήτων αποτελεί προτεραιότητα για τις γυναίκες, διότι συνδέεται με την απόκτηση κάποιας πιστοποίησης και επομένως ενός επιπλέον προσόντος στο βιογραφικό που θα βοηθήσει στην εξεύρεση εργασίας ή στη βελτίωση της εργασιακής θέσης αν πρόκειται για εργαζόμενη. Αντίθετα, οι προσδοκίες τους δε φαίνεται να διαφέρουν, διότι δεν παρατηρήθηκε στατιστικώς σημαντική διαφορά κατά τον έλεγχο με το κριτήριο χ^2 σε καμία από τις προτάσεις μέτρησης προσδοκιών. Το Σχήμα 1 παρουσιάζει τις διαφορές φύλου στα κίνητρα, μόνο ως προς το λόγο 1(βελτίωση δεξιοτήτων).

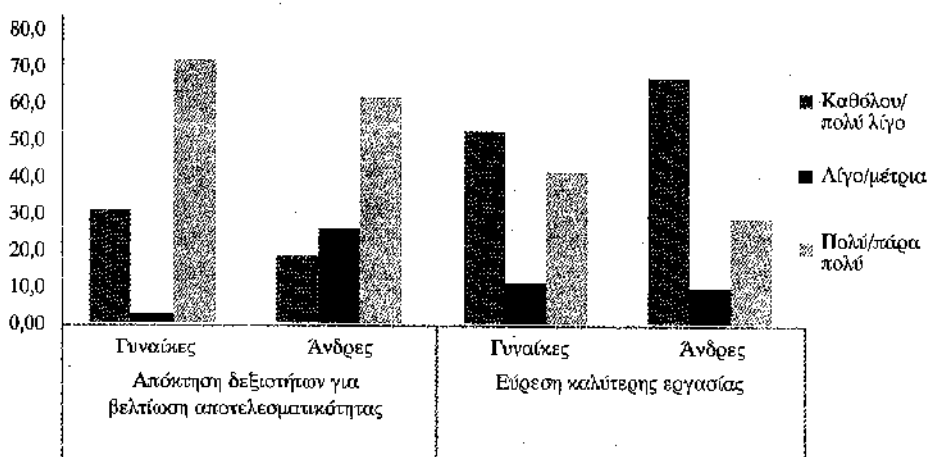
2. Η Αλληλεπίδραση του Φύλου και της Εργασιακής Κατάστασης στους Παράγοντες Συμμετοχής

Οι στατιστικώς σημαντικές διαφορές ως προς τα κίνητρα συμμετοχής στα προγράμματα μάθησης του ΚΕΕ Καρδίτσας ανάμεσα στις γυναίκες και άντρες εργαζόμενες/ους, εντοπίζονται στα παρακάτω: α) *κίνητρο για απόκτηση δεξιοτήτων*, ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά στη δουλειά ($\chi^2=7,561$, B.E. 2 $p=.023$) και β) *κίνητρο εύρεσης καλύτερης εργασίας* ($\chi^2=7,709$, B.E. 2 $p=.021$). Το σχήμα 2 που ακολουθεί,

Σχήμα 1: Απαντήσεις γυναικών-ανδρών σε σχέση με το λόγο 1 (βελτίωση δεξιότητων)

Σχήμα 2: Απαντήσεις γυναικών-ανδρών σε σχέση με το λόγο 1 (βελτίωση δεξιότητων)

αποικονίζει αυτές τις διαφορές και η διαπίστωση είναι ότι, στις εργαζόμενες γυναίκες τα παραπάνω αποτελούν πιο ισχυρά κίνητρα συμμετοχής από ό,τι στους εργαζόμενους άντρες.

Ανάμεσα στις άνεργες / ους γυναίκες και άντρες ο έλεγχος έδειξε στατιστικώς σημαντική διαφορά ως προς το κίνητρο εύρεσης εργασίας ($\chi^2=10,766$,

B.E. 2 $p=.005$), με τις άνεργες γυναίκες να αξιολογούν την εύρεση εργασίας ως σημαντικότερο λόγο συμμετοχής από τους άνεργους άντρες. Ο πίνακας 4 που ακολουθεί παρουσιάζει τις απαντήσεις των ανέργων ανδρών και γυναικών ως προς το κίνητρο που εμφανίζει διαφορές.

Πίνακας 4: Απαντήσεις ανέργων γυναικών/ανδρών ως προς το κίνητρο εύρεσης εργασίας

		Καθόλου/ πολύ λίγο	Λίγο/μέτρια	Πολύ/ πάρα πολύ	Σύνολο
Κίνητρο εύρεσης δουλειάς ($\chi^2=10,766$, B.E. 2 p.=.005)	Γυναίκες	10	1	14	25
	%	40,0%	4,0%	56,0%	100,0%
	Άνδρες	5	3	0	8
	%	62,5%	37,5%	,0%	100,0%

Η διερεύνηση των διαφορών ανάμεσα στους εργαζόμενους άνδρες και γυναίκες του δείγματος ως προς τις 6 προτάσεις που εξετάζαν τις προσδοκίες τους έδειξε ότι υπάρχουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές φύλου μόνο ως προς την *προσδοκία βελτίωσης της αποτελεσματικότητας στη δουλειά* ($\chi^2=7,574$, B.E. 2 p.=.041). Συγκεκριμένα, οι μισές γυναίκες του δείγματος περιμένουν να ωφεληθούν στη δουλειά τους, ενώ λιγότεροι άνδρες κάνουν την ίδια εκτίμηση. Οι διαφορές παρουσιάζονται στον πίνακα 5 παρακάτω.

Ο έλεγχος για τις διαφορές σχετικά με τις προσδοκίες των ανέργων ανδρών και γυναικών έδειξε ότι υπάρχει οριακά στατιστικώς σημαντική διαφορά ($\chi^2=11,052$, B.E. 5 p.=.049) μόνο ως προς την *προσδοκία εύρεσης δου-*

λειάς. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες στη μεγάλη τους πλειοψηφία (44,0%) έχουν σε πολύ υψηλό βαθμό την προσδοκία ότι θα βελτιώσουν τις προοπτικές τους να βρουν δουλειά.

Τα ανωτέρω ευρήματα δείχνουν λοιπόν ότι τα κίνητρα συμμετοχής και οι προσδοκίες των γυναικών σχετίζονται άμεσα με την εργασία, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να εξηγήσει και τα μεγάλα ποσοστά συμμετοχής τους στα προγράμματα των ΚΕΕ. Δηλαδή οι γυναίκες περισσότερο από τους άνδρες αισθάνονται έλλειμμα δεξιοτήτων. Θέλοντας επομένως να αναβαθμίσουν τα επαγγελματικά τους προσόντα βρίσκουν διέξοδο σε προγράμματα μάθησης των ΚΕΕ. Σύμφωνα με στατιστική ανάλυση της ΓΤΕΕ, σε επίπεδο χώρας, στα προγράμματα των ΚΕΕ κατά το έτος 2006 – 2007 συμμετείχαν 48.129

Πίνακας 5: Προσδοκίες των εργαζομένων σε σχέση με το φύλο

		Καθόλου/ πολύ λίγο	Λίγο/μέτρια	Πολύ/ πάρα πολύ	Σύνολο
Βελτίωση αποτε- λεσματικότητας στη δουλειά ($\chi^2=7,574$, B.E. 2 p.=.041)	Γυναίκες	14	5	19	38
	%	36,8%	13,2%	50%	100,0%
	Άνδρες	5	3	0	8
	%	20,7%	34,5%	44,8%	100,0%

γυναίκες και 18.574 άνδρες, ειδικότερα, για το νομό Καρδίτσας, επιμορφώθηκαν 1303 πολίτες, από τους οποίους οι 959 ήταν γυναίκες ενώ οι 344 ήταν άνδρες. Η ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών επαληθεύεται και από τη σχετική βιβλιογραφία, η οποία αναφέρει ότι κατά τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μεγάλη αύξηση στον αριθμό των ενήλικων γυναικών που συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης..

3. Η Αλληλεπίδραση του Φύλου, Εκπαιδευτικού Επιπέδου, Ηλικίας και Εισοδήματος στους Παράγοντες Συμμετοχής

Κατά τη διερεύνηση για την επίδραση του φύλου στα κίνητρα συμμε-

τοχής σε συνάρτηση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων στην έρευνα, στατιστικώς σημαντική διαφορά παρατηρήθηκε ως προς έναν από τους 6 λόγους που είναι η *απόδραση από την καθημερινότητα*, εμφανίζοντας τις γυναίκες με χαμηλότερο κυρίως μορφωτικό επίπεδο (υποχρεωτική και δευτεροβάθμια εκπαίδευση – ποσοστό 50% & 40% αντίστοιχα), να προβάλλουν ως ισχυρό τον παραπάνω λόγο για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα μάθησης του ΚΕΕ σε σχέση με τους άντρες αντίστοιχου μορφωτικού επιπέδου.

Ο πίνακας 6 που ακολουθεί, παρουσιάζει τα παραπάνω αποτελέσματα.

Ο στατιστικός έλεγχος χ^2 για τις διαφορές φύλου σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ενηλίκων της

Πίνακας 6

[$\chi^2=7,152$, B.E. 2, $p=.045$]		Κίνητρο διαφυγής από καθημερινότητα			
Φύλο	Επίπεδο Εκπαίδευσης	Καθόλου/πολύ λίγο	Λίγο/μέτρια	Πολύ/πάρα πολύ	Σύνολο
Γυναίκες	Υποχρεωτική	3	1	4	8
	%	37,5	12,5	50	100
	Β'βαθμια	8	10	12	30
	%	26,7	33,3	40	100
	Γ'βαθμια	15	8	1	24
	%	62,5	33,3	4,2	100
	Σύνολο	26	19	17	62
	%	41,9	30,6	27,5	100
Άνδρες	Υποχρεωτική	1	3	1	5
	%	20	60	20	100
	Β'βαθμια	7	6	3	16
	%	43,8	37,5	18,8	100
	Γ'βαθμια	8	5	2	15
	%	53,3	33,3	13,3	100
	Σύνολο	16	14	6	36
	%	44,4	38,9	16,7	100

έρευνας και τις προσδοκίες τους από το πρόγραμμα δεν έδειξε στατιστικώς σημαντικές διαφορές.

Το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του φύλου και ηλικιακής ομάδας ως προς τα 6 κοινά κίνητρα και τις 2 κοινές προσδοκίες των συμμετεχόντων, εμφάνισε στατιστικώς σημαντικές διαφορές μόνο ως προς το *κίνητρο βελτίωσης δεξιοτήτων* και μόνο ως προς τις γυναίκες του δείγματος ($\chi^2=36,094$, B.E. 20 p.=.015). Ως προς τις προσδοκίες, δεν παρατηρήθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές, κάτι που ισχύει επίσης (μετά από το σχετικό έλεγχο) και για την αλληλεπίδραση του φύλου και του εισοδήματος των συμμετεχόντων στους παράγοντες.

4. Η Αλληλεπίδραση του Φύλου, Οικογενειακής Κατάστασης, Ύπαρξης ή όχι Παιδιών στους Παράγοντες

Το αποτέλεσμα για τις κατά φύλο διαφορές σε αλληλεπίδραση με την οικογενειακή κατάσταση, την ύπαρξη ή όχι παιδιών και τους παράγοντες συμμετοχής στο πρόγραμμα του ΚΕΕ Καρδίτσας (κίνητρα και προσδοκίες), μας έδειξε ότι, ενώ ως προς τα κίνητρα, δεν παρατηρήθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές φύλου σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση, αντίθετα, παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες σε σχέση με την προσδοκία βελτίωσης των πτυχών της καθημερινής-προσωπικής ζωής. Πιο συγκεκριμένα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι παντρεμένες γυναίκες (ποσοστό 75,00%), προσδοκούν μέσω της συμμετοχής στο πρόγραμμα να βελτιώσουν την καθημερινή-προσωπική τους ζωή από ό,τι οι παντρεμένοι άνδρες, οι οποίοι

έχουν την ίδια προσδοκία σε ποσοστό 40,91%. Μια δεύτερη διαπίστωση είναι ότι η προσδοκία βελτίωσης των πτυχών της καθημερινής – προσωπικής ζωής είναι πολύ μεγαλύτερη στις γυναίκες-μητέρες (73,8%) από ό,τι στους άνδρες πατέρες. Είναι, λοιπόν, εμφανής η ανάγκη των παντρεμένων γυναικών είτε είναι είτε δεν είναι μητέρες να συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα μάθησης και να ωφεληθούν από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα, ώστε να ανταποκριθούν σε λειτουργικές ανάγκες της καθημερινότητας και της βελτίωσης της προσωπικής ζωής. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται αντίστοιχα στους πίνακες 7 και 8 που ακολουθούν.

Ερμηνεία των Ευρημάτων – Συμπεράσματα

Από τα αποτελέσματα που αναφέρθηκαν παραπάνω εξάγεται το συμπέρασμα ότι η συμμετοχή των ανδρών και γυναικών στα προγράμματα του ΚΕΕ Καρδίτσας επηρεάζεται από ένα πλήθος μεταβλητών που αλληλεπιδρούν, όπως το φύλο τους, η εργασιακή τους κατάσταση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η οικογενειακή τους κατάσταση και η ύπαρξη ή μη παιδιών.

Σύμφωνα με τα ευρήματα, επαληθεύτηκε επαρκώς η αρχική υπόθεση ότι, το φύλο, σε αλληλεπίδραση με την εργασιακή κατάσταση των υποκειμένων της έρευνας, συνδέεται με τους παράγοντες συμμετοχής τους στα προγράμματα του ΚΕΕ.

Επίσης, διαπιστώνεται ότι επαληθεύονται μερικώς, οι υποθέσεις της έρευνας που αφορούν: α) στην επίδραση του φύλου στους παράγοντες και β) στη σύνδεση του φύλου με τους παρά-

Πίνακας 7

[$\chi^2=46,2599$, B.E. 15, $p=.000$]		Προσδοκία βελτίωσης καθημερινής-προσωπικής ζωής			
Φύλο	Οικογενειακή κατάσταση	Καθόλου/πολύ λίγο	Λίγο/μέτρια	Πολύ/πάρα πολύ	Σύνολο
Γυναίκες	Άγαμες	5	8	6	19
	%	26,31	42,11	31,58	100
	Παντρεμένες	4	5	27	36
	%	11,11	13,89	75,0	100
	Σύνολο	9	13	33	55
Άνδρες	Άγαμοι	3	5	6	14
	%	21,43	35,72	42,86	100
	Παντρεμένοι	2	11	9	22
	%	9,09	50,0	40,91	100
	Σύνολο	5	16	15	36

Στον παραπάνω πίνακα δεν περιλαμβάνονται οι απαντήσεις των χήρων και των διαζευγμένων, επειδή στο δείγμα υπήρχε μόνο ένας διαζευγμένος άνδρας και κανένας χήρος.

Πίνακας 8

$\chi^2=8,508$, B.E. 2, $p=.014$		Προσδοκία βελτίωσης καθημερινής-προσωπικής ζωής			
Φύλο	Οικογενειακή κατάσταση	Καθόλου/πολύ λίγο	Λίγο/μέτρια	Πολύ/πάρα πολύ	Σύνολο
Γυναίκες	Με παιδιά	6	5	31	42
	%	14,3%	11,9%	73,8%	100
	Χωρίς παιδιά	2	9	9	20
	%	10,0%	45,0%	45,0%	100
	Σύνολο	8	14	40	62
	%	12,9%	22,6%	64,5%	100,0%
Άνδρες	Με παιδιά	5	9	7	21
	%	23,8%	42,9%	33,3%	100,0%
	Χωρίς παιδιά	3	7	7	17
	%	17,6%	41,2%	41,2%	100,0%
	Σύνολο	8	16	14	38
	%	21,1%	42,1%	36,8%	100,0%

γοντες συμμετοχής σε αλληλεπίδραση με το εκπαιδευτικό επίπεδο, την οικογενειακή κατάσταση και την ύπαρξη ή μη παιδιών.

Τέλος, τα ευρήματα δεν επαληθεύουν την υπόθεση ότι το φύλο επηρεάζει, σε αλληλεπίδραση με το εισόδημα ή την ηλικία των ανδρών και γυναικών

του δείγματος, τους παράγοντες συμμετοχής στα προγράμματα του ΚΕΕ.

Σχολιάζοντας τα αποτελέσματα από την ανάλυση των υποθέσεων, αξίζει να εστιάσουμε στα παρακάτω στοιχεία:

1) Η βελτίωση δεξιοτήτων, αξιολογείται ως σημαντικότερο κίνητρο συμμετοχής των γυναικών του δείγματος στα προγράμματα του ΚΕΕ. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι γυναίκες, σε ποσοστό 39,68 % - διπλάσιο σχεδόν από αυτό των ανδρών, είναι άνεργες, το αποτέλεσμα εξηγείται, διότι η σύγχρονη αγορά εργασίας απαιτεί ανθρώπινο δυναμικό με ικανότητες και δεξιότητες, τις οποίες δεν παρέχει το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα και επομένως έχει εξαιρετική σημασία για τους εργαζόμενους και άνεργους η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων και η αναβάθμιση των υπαρχόντων μέσω της συμμετοχής σε προγράμματα επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Η βελτίωση δεξιοτήτων ως κίνητρο συμμετοχής των γυναικών σε προγράμματα ενήλικης μάθησης, αποτελεί ένα μέσο μετάβασής τους από το «σπίτι» στην «εργασία», και κατά το στάδιο αυτό, η αυτοανάπτυξή τους, ο σχεδιασμός της σταδιοδρομίας, η ανανέωση γνώσεων και η απόκτηση νέων που να σχετίζονται με την επαγγελματική ζωή, συνεχίζουν να αποτελούν για τις γυναίκες ανάγκη υψηλής προτεραιότητας, όπως υποστηρίζει και η Cross (1988). Σε έρευνα του Botsman (1975, στο Long 1983), εκτός των άλλων λόγων η προσωπική ανάπτυξη αποτελεί κομβικό σημείο για τη συμμετοχή των γυναικών στην ενήλικη μάθηση. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα θα μπορούσε να εξηγηθεί και η μεγάλη συμμετοχή των γυναικών στα προγράμματα μάθησης, γεγονός που υποστηρίζε-

ται από συμπεράσματα διεθνούς βιβλιογραφίας αλλά και πρόσφατα στατιστικά στοιχεία της ΓΓΕΕ για τη συμμετοχή στα ΚΕΕ σε Εθνικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο Καρδίτσας όπου διεξήχθη και η παρούσα έρευνα.

2) Τα κίνητρα και οι προσδοκίες των εργαζόμενων και άνεργων γυναικών σχετίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό με εργασιακά θέματα από ό,τι αυτά των ανδρών. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν την κινητοποίηση των γυναικών μέσω της ενήλικης εκπαίδευσης, αφενός να γίνουν καλύτερες στην εργασία τους αν πρόκειται για εργαζόμενες, και αφετέρου, να μπουν στην αγορά εργασίας αν πρόκειται για άνεργες. Σύμφωνα με τα ευρήματα, η στάση των γυναικών δηλώνει, είτε ότι βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με τους άνδρες στην αγορά εργασίας, είτε ότι έχουν μεγαλύτερο έλλειμμα δεξιοτήτων και γνώσεων που απαιτεί η οργάνωση και λειτουργία του σύγχρονου εργασιακού περιβάλλοντος. Εξάλλου στη χώρα μας, η ανεργία των γυναικών είναι διπλάσια από αυτή των ανδρών (ΚΕΘΙ – επιμ. Αθανασιάδου κ.ά 2001), ενώ και το ποσοστό των άνεργων γυναικών του δείγματος είναι σχεδόν διπλάσιο από αυτό των άνεργων ανδρών. Η εκτίμηση αυτή συνάδει με συμπεράσματα ευρημάτων της διεθνούς βιβλιογραφίας που αναφέρουν ότι το βασικό χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας είναι η έντονη τάση για κάθετη και οριζόντια διάκριση των φύλων, η αξιολόγηση της γυναικείας εργασίας ως υποδεέστερης από αυτή των ανδρών και η συμμετοχή των γυναικών στη μη προνομιούχα ομάδα – σε κατώτερη θέση, σε σχέση με μισθούς και προοπτικές κατάρτισης και προαγωγής (Arnot

2006). Τα ευρήματα λοιπόν που συνδέουν τη συμμετοχή των γυναικών στην ενήλικη μάθηση με εργασιακούς λόγους, συνάδουν με συμπεράσματα σχετικών ερευνών που αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία, όπως για παράδειγμα της Gibbins (1994, στο Clayton 2000) που αναφέρει ότι, σύμφωνα με πρόσφατες επισκοπήσεις, τώρα πια οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο από τους άνδρες για κατάρτιση που συνδέεται με την εργασία τους.

3) Η απόδραση από την καθημερινότητα αποτελεί σημαντικότερο λόγο συμμετοχής στα προγράμματα εκπαίδευσης για τις γυναίκες με χαμηλότερο κυρίως μορφωτικό επίπεδο (υποχρεωτική και δευτεροβάθμια εκπαίδευση) συγκριτικά με τους άντρες ίδιου μορφωτικού επιπέδου (ποσοστό 50% & 40% αντίστοιχα). Αυτό το αποτέλεσμα θα μπορούσε να εξηγηθεί από την άποψη ότι οι γυναίκες συνήθως με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο είναι νοικοκυρές ή άνεργες ή ασκούν επαγγέλματα, τα οποία επειδή δεν απαιτούν ειδικές γνώσεις και προσόντα, είναι υποβαθμισμένα. Επομένως είναι εύλογο να δημιουργείται σε αυτές η ανάγκη για άντληση ευχαρίστησης μέσα από δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου καθώς και η ικανοποίηση του αισθήματος του να ανήκουν σε μια ομάδα ή η ανάγκη για κοινωνικοποίηση μέσω νέων γνωριμιών και επαφών σε ένα περιβάλλον μάθησης ή ακόμη και η ανάγκη διεύρυνσης των ευκαιριών για την εύρεση κάποιας μορφής απασχόλησης ή και βελτίωση της τύχης υπάρχουσας. Τα ευρήματα αυτά επίσης συνάδουν και με τη θεωρία του Houle (1961, στο Cross 1981) ο οποίος περιγράφοντας τους διαφορετικούς

τύπους σε σχέση με τον προσανατολισμό τους στην ενήλικη μάθηση, αναφαίρεται σε αυτούς που συμμετέχουν σε κάποια εκπαιδευτική δραστηριότητα όχι για να λύσουν απαραίτητα ένα πρόβλημα ή για να αναπτύξουν κάποια δεξιότητα, αλλά για να ξεφύγουν από το οικογενειακό τους περιβάλλον, την εργασία, για να κοινωνικοποιηθούν ή ακόμη και για να βρουν σύντροφο. Το εύρημα ότι οι γυναίκες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο (τρίτοβάθμια εκπαίδευση, ποσοστό 62,5%) δε συμμετέχουν για τον παραπάνω λόγο, ο οποίος όμως ισχύει πολύ περισσότερο για τους άνδρες του ίδιου μορφωτικού επιπέδου (ποσοστό 53,3%), θα μπορούσε να εξηγηθεί διότι οι γυναίκες αυτές συνήθως είναι εργαζόμενες και αν υπολογίσουμε τις ευθύνες του σπιτιού και της φροντίδας των παιδιών (στην περίπτωση ύπαρξης παιδιών) είναι εύλογο να μην υπάρχει ο απαιτούμενος ελεύθερος χρόνος, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες για προσωπική ευχαρίστηση και κοινωνικές επαφές μέσα από τη μάθηση. Θα πρέπει εδώ να σχολιάσουμε ότι, αναφορικά με την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, δεν ισχύει στον ίδιο βαθμό για τους άνδρες που συνήθως στη χώρα μας αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες ασχολούνται λιγότερο με τις ευθύνες της καθημερινής οικογενειακής ζωής και επομένως διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο από τις εργαζόμενες γυναίκες. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να αναφερθούν αποτελέσματα από πρόσφατη έρευνα του Πανεπιστημίου του Cambridge σε δείγμα 30.000 ατόμων που δείχνουν ότι η οικιακή εργασία και η φροντίδα των παιδιών αναγκάζουν τις Βρετανίδες εργαζόμενες γυναίκες να δουλεύουν 13 ώρες την

εβδομάδα περισσότερο από τους εργαζόμενους άνδρες (Ελεύθερος Τύπος, 2008). Λαμβάνοντας υπόψη και τα αποτελέσματα που αφορούν την αλληλεπίδραση φύλου και εργασιακής κατάστασης ως προς τα κίνητρα, βλέπουμε ότι γενικά οι εργαζόμενες γυναίκες προβάλλουν τα κίνητρα που σχετίζονται με την εργασία ως πιο ισχυρά από τους άνδρες.

4) Η προσδοκία βελτίωσης πτυχών της καθημερινής - προσωπικής ζωής προβάλλεται από τις παντρεμένες γυναίκες σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (75%) από τους παντρεμένους άνδρες (40,91%). Το αποτέλεσμα αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί από την άποψη ότι οι γυναίκες αισθάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες την ανάγκη να παρέχουν κάποιο ενδιαφέρον στη ζωή τους ή να ζήσουν κάποια αλλαγή από την μονοτονία και την πλήξη του σπιτιού και της εργασίας - στην περώτιση των εργαζομένων γυναικών. Και αυτό γιατί, ακόμη και αν άλλαξαν πάρα πολλά σε σχέση με το παρελθόν ως προς τη διάκριση των γυναικών και ανδρών στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα, με το γυναικείο πληθυσμό να είναι παραδοσιακά περιορισμένο στην ιδιωτική σφαίρα και επιφορτισμένο με τις εργασίες και φροντίδες του σπιτιού, ακόμη εξακολουθούν να υφίστανται διακρίσεις. Όλα αυτά τα στοιχεία, δικαιολογούν την προσδοκία των γυναικών να βελτιώσουν τη ζωή τους και να μην οδηγηθούν στην περιθωριοποίηση. Εξάλλου, οι προσδοκίες των ενήλικων γυναικών από τη συμμετοχή τους στη μάθηση, όταν σχετίζονται με τη χειραφέτηση (Jarvis, 2004) και αλλαγή στη ζωή τους (Jack Mezirrow, 2004), θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην υπόθε-

ση της εξάλειψης των διακρίσεων με βάση το φύλο, που όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, αποτελεί πρόκληση για την εκπαιδευτική πολιτική του 21ου αιώνα.

5) Η προσδοκία βελτίωσης καθημερινής-προσωπικής ζωής επηρεάζει τη συμμετοχή γυναικών με παιδιά στα προγράμματα μάθησης σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άντρες πατέρες ((73,8% & 33,3% αντίστοιχα). Το αποτέλεσμα πως η προσδοκία βελτίωσης των πτυχών της καθημερινής-προσωπικής ζωής είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες-μητέρες από ό,τι στους άνδρες πατέρες, κάτι που όπως είδαμε παραπάνω ισχύει και για τις παντρεμένες γυναίκες συγκριτικά με τους παντρεμένους άνδρες, θα μπορούσαμε να το εξηγήσουμε σύμφωνα και με συμπεράσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας, ως εξής: Οι γυναίκες, εκτός από την εργασία τους, είναι επιφορτισμένες και με τις ευθύνες του σπιτιού καθώς και της ανατροφής και φροντίδας των παιδιών, έτσι βιώνουν πιεστικές καταστάσεις και εσωτερικές συγκρούσεις στην προσπάθεια της συμφιλίωσης των πολλαπλών ρόλων τους. Έτσι οι γυναίκες αυτές, ειδικά οι χαμηλόμισθες αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα στην εκπλήρωση των οικογενειακών υποχρεώσεων και των υποχρεώσεων φροντίδας των παιδιών και εκδηλώνουν συχνά συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης. Είναι εύλογο λοιπόν να αισθάνονται την ανάγκη της βελτίωσης της ζωής τους σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες. Η συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα μάθησης, αποτελεί για τις γυναίκες με παιδιά μια διέξοδο για απόδραση και παράλληλα ένας τρόπος αποκόμισης οφελών, τα οποία με σειρά τους θα

τους βοηθήσουν να βελτιώσουν την προσωπική τους ζωή και την καθημερινότητά τους στο πλαίσιο του ενδοοικογενειακού τους ρόλου και της επαγγελματικής τους ζωής. Το εύρημα αυτό συνάδει και με συμπεράσματα άλλων ερευνών σχετικών με τους παράγοντες συμμετοχής των γυναικών και τα προσδοκώμενα οφέλη, όπως αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία Woodhall (1965), Rice & Meyer (1989) και Gouthro (2005) σύμφωνα με τα οποία παρά το αίσθημα της καταπίεσης από τους πολλούς ρόλους, οι γυναίκες που επιστρέφουν στην ενήλικη εκπαίδευση, αισθάνονται ικανοποίηση από τη ζωή τους καθώς βιώνουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση για επαγγελματική επιτυχία, σεβασμό από τους τρίτους και μια διαφοροποιημένη ζωή με νόημα.

6) Το *κίνητρο βελτίωσης δεξιοτήτων* επηρεάζεται από την ηλικία όχι όμως σε συνάρτηση με το φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα. Αξίζει πάντως να σχολιαστεί ότι, αν και ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες του δείγματος δεν υπάρχουν στατιστικώς σημαντικές διαφορές ως προς το ανωτέρω κίνητρο, εν τούτοις αποτελεί το σημαντικότερο λόγο συμμετοχής, πρώτα των γυναικών 35-44 ετών και έπειτα αυτών 25-34 ετών, ενώ είναι σημαντικότερος λόγος των ανδρών μικρότερης ηλικίας, δηλαδή 18-24 ετών. Η εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι ότι πιθανόν οι γυναίκες 25 - 34 & 35 - 44 ετών να επανήλθαν στην εκπαίδευση μετά από κάποια μετάβαση που να σχετίζεται με το γάμο και την οικογένεια (Ζαράφης, 2005), επομένως σε αυτή την ηλικία χρειάζονται τη βελτίωση δεξιοτήτων για την επανένταξη στην αγορά εργασίας ή την κα-

λύτερη οργάνωση της δουλειάς τους, άποψη που ενισχύεται και από συμπεράσματα βιβλιογραφίας (Woodhall, 1965). Οι μεταβάσεις που σχετίζονται με το γάμο και το μεγάλο παιδιών σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Shipley 1997, στο Gouthro 2005) δεν επηρεάζουν τη συμμετοχή των ανδρών, επομένως είναι εύλογο οι άντρες να θέλουν να εκπαιδευτούν και να αποκτήσουν δεξιότητες σε μικρότερες ηλικίες.

Συγκεφαλαιώνοντας τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας φαίνεται ότι το φύλο αποτελεί μια πολυσύνθετη μεταβλητή, η οποία σε αλληλεπίδραση με άλλες μεταβλητές επιδρά στους παράγοντες συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα και συγκεκριμένα στα προγράμματα του ΚΕΕ Καρδίτσας. Οι διαφορές που διαπιστώθηκαν στη συμμετοχή αναδεικνύουν το σημαντικό ρόλο της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στις διαδικασίες δια βίου μάθησης των ανδρών και γυναικών, ώστε αυτοί να βοηθηθούν στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων μάθησης σε περιόδους μεταβάσεων, σε ένα περιβάλλον, όπου θα μπορούσαν να εκφράσουν τις σκέψεις τους και να μοιραστούν τα συναισθήματά τους.

Σύμφωνα επίσης και με τα όσα αναλύθηκαν παραπάνω και αφορούν αφενός το χαρακτήρα και τους στόχους της δια βίου μάθησης και αφετέρου τους παράγοντες συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, κάθε συζήτηση για τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και τη Συμβουλευτική ως επιστημονικών πεδίων που εντάσσονται στους βασικούς θεσμούς της εκπαίδευσης και της απασχόλησης, οφείλει, όπως ισχυρίζεται η ερευνη-

τρια Κοσμίδου-Hardy Χρ. (2007), να είναι ολική και κριτική, αν πράγματι τα συγκεκριμένα αυτά επιστημονικά πεδία, με τις θεωρητικές τους προσεγγίσεις και τις προτάσεις τους για εφαρμογή στην πράξη, στοχεύουν: α) στην προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη των νέων, των εργαζομένων και των πολιτών, β) στην ενίσχυση του ατόμου να αναλύει και να λαμβάνει υπόψη το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο καλείται να πάρει αποφάσεις, γ) στη στήριξη του ατόμου να υπερβαίνει τα εμπόδια και τους περιορισμούς που τίθενται σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο και, τέλος, στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Τη συμβολή των υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη και πρόοδο μιας χώρας καθώς και στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, ενισχύει και η

άποψη του A. Watts, 1999 (στο Παπάς, Γ. - Επιμ. Κασσωπάκης, Μ. 2004), ο οποίος ισχυρίζεται ότι η κατάλληλη παροχή προσανατολισμού μπορεί να ελαττώσει τη διαρθρωτική ανεργία, ενώ η συμμετοχή σε προγράμματα προσανατολισμού και κατάρτισης θα μπορούσε να βοηθήσει κυρίως τους μακροχρόνια ανέργους να ξανακερδίσουν τη χαμένη τους αυτοπεποίθηση για ένταξη στην αγορά εργασίας.

Τέλος, η πρόσβαση μέσα από ίσες ευκαιρίες των ανδρών και γυναικών στην αρχική, συνεχιζόμενη και δια βίου εκπαίδευση και κατάρτιση, στη συμβουλευτική και τον προσανατολισμό, αποτελεί καταλυτικό παράγοντα για την προσωπική και επαγγελματική τους ανάπτυξη, την ψυχική τους ισορροπία και την ενεργητική συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι σε κάθε στάδιο και καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Arnot, M., (2006). *Διαδικασίες Αναπαραγωγής του Φύλου - Εκπαιδευτική θεωρία και Φεμινιστικές πολιτικές*. Μεταίχμιο, Αθήνα
- Clayton, P., (2000). Was it worth it? Gender boundaries and the role of adult education in labour market progress, *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 19, NO. 3 (May - June), 199 - 214. Taylor & Francis Group.
- Cross, P. (1988). *Adults as Learners*. London: Jossey - Bass Publishers
- Δεληγιάννη - Κουϊμτζή Β., Μαξηρίδου, Ε. και Κιοσέογλου, Γ. (2002). Οι προσδοκίες των γονέων για το μέλλον των παιδιών τους: διαμορφώνοντας τις ταυτότητες φύλου στην εφηβεία. Στο Β. Δεληγιάννη - Κουϊμτζή (επιμ.) *Ταυτότητες φύλου στην εφηβεία και το σχολικό πλαίσιο*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ
- Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής (24/02/2008). *Γυναίκες, οι πλέον σκληρά εργαζόμενες*, εφημερίδα, άρθρο, πεδίο: άποψη, σελ. 92
- Ζαρίφης, Γ. (2005). Η συμμετοχή ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες: Κριτική αποτίμηση των βασικότερων ερευνητικών και θεωρητικών προσεγγίσεων, *Α.Π.Θ. Φιλ. Σχολή, Τμήμα Φιλ. - Παιδαγωγικής: Επιστημ. Άρθρο*.
- Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ., (2006). *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική Διάσταση & Σύγχρονος Προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

- Gouthro, P., (2005). A critical Feminist analysis of the homeplace as learning site: expanding the discourse of lifelong learning to consider adult women learners, *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 24, NO 1 (January – February), 5 – 19. Taylor & Francis Group.
- Jarvis P. (2004). *Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Κατάρτιση: Θεωρία και Πράξη*, Μετάχρημα, Αθήνα.
- Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας (2001). *Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα: 1998 – 2000*. Αθήνα: ΚΕΘΙ
- Καψάλης, Α. & Παπασταμάτης, Α. (2002). *Εκπαίδευση ενηλίκων α'. Γενικά εισαγωγικά θέματα*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Κοντάκος, Α. & Γκόβαρης, Χ. (2006) (επιμ.). *Εκπαίδευση ή Παιδαγωγική Ενηλίκων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, ΥΠΕΠΘ – ΓΤΕΕ – ΙΔΕΚΕ, έργο ΕΠΕΑΕΚ II, Αθήνα
- Κοσμίδου - Hardy, Χρ. (2007). *Για τη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό*. e-mail: <http://noc.panteion.gr/sos/>, Ύλη, κεφ. 9
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1999). *Η Ψυχολογία των κινήτρων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Long, H. (1983). *Adult Learning. Research and Practice*. Cambridge: The Adult Education Company.
- Mezirow, J. (2004). Forum Comment on Sharan Merriam's The role of Cognitive Development in Mezirow's Transformational Learning Theory, *Adult Education Quarterly*, Vol. 55, No 1, σ. 69.
- Παπός, Γ. (2004). Οι Οικονομικές διαστάσεις του Σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στο Κασσώπιας, Μ. (2004) επιμ. *Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός – Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.
- Rice, J. & Meyer, S. (1989). Continuing Education For Women. In S. Merriam & P. Cunningham (eds) *Handbook of Adult and Continuing Education* (p.p. 550 – 568). San Francisco – London: Jossey – Bass Publishers
- Σιδηροπούλου – Δημακιάκου, Δ. (1995). Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων. *Τα εκπαιδευτικά*, 36, 106 – 115.
- Συμεωνίδου, Χ., (1998). Μορφές έμμεσου κοινωνικού αποκλεισμού: Απασχόληση και ανεργία των γυναικών στην Ελλάδα, στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, σ. 353 – 363.
- ΥΠΕΠΘ - ΓΤΕΕ - ΙΔΕΚΕ (2006). *Διά βίου μάθηση – Κέντρα Εκπαίδευσης ενηλίκων*. Ενημερωτικό έντυπο
- Woodhall, M. (1973). Investment in women: a reappraisal of the concept of human capital. *International Review of Education*. vol. 19 p.p. 9-29.

Αργυρώ Χαροκοπάκη & Ελένη Ανδρέου***

**ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑΣ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ**

Η κοινωνιο-γνωστική θεωρία για τη σταδιοδρομία βασίζεται στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης του A. Bandura, στην οποία κεντρικό ρόλο κατέχει η έννοια της «αυτεπάρκειας». Η έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια αφορά στην αποτελεσματική αντιμετώπιση μιας κατάστασης και έχει συγκεκριμένες συνέπειες στη συμπεριφορά του ατόμου, δεδομένου ότι επιδρά στην επιλογή μιας εναλλακτικής συμπεριφοράς ή κατάστασης, επομένως και στην επαγγελματική του ανάπτυξη. Η κοινωνιο-γνωστική θεωρία για τη σταδιοδρομία, δίνει έμφαση και εξετάζει ένα σύνθετο πλέγμα προσωπικών στοιχείων και παραμέτρων, εξωτερικών παραγόντων καθώς και μαθησιακών εμπειριών οι οποίες επενεργούν στις διαδικασίες γνωστικής ανάπτυξης των ατόμων και καθορίζουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές και τη συμπεριφορά τους. Στη βάση αυτών των θεωρητικών κατασκευών παρουσιάζονται σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα που έχουν επαληθεύσει, διαπιστώσει και ενδεικνύουν συνάψεις μεταξύ των επιμέρους μεταβλητών που συνθέτουν το μοντέλο της επαγγελματικής ανάπτυξης του ατόμου, καθώς και νέα πεδία έρευνας και εφαρμογής της κοινωνιογνωστικής προσέγγισης της σταδιοδρομίας.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνιογνωστική θεωρία, αυτεπάρκεια, επαγγελματική ανάπτυξη, συμβουλευτική σταδιοδρομίας

Argyro Charokopaki & Eleni Andreou***

**IMPLICATIONS OF SOCIAL-COGNITIVE THEORY
FOR PROFESSIONAL GROWTH AND CAREER COUNSELLING:
CURRENT RESEARCH DIRECTIONS AND APPLICATIONS**

The social-cognitive theory for the career is based on A. Bandura's theory of social learning, in which the term "self-efficacy" is central. The significance of self-efficacy expectations concerns the effective confrontation of a situation and has certain consequences on the individuals' behavior since it affects the choice of alternative behaviors or situations, and consequently, their professional growth.

The social-cognitive theory for the career, emphasizes and examines a compound of personal elements and parameters, external factors as well as learning experiences that affect the process of individuals' cognitive growth and determine their edu-

* Η Α. Χαροκοπάκη είναι κοινωνιολόγος –εκπαιδευτικός, κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό (Πανεπιστήμιο Αθηνών) και Υποψήφια Διδάκτωρ Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Διεύθυνση Επικοινωνίας: Παρνασσού & Σουλίου, 32100, Λιβαδειά. Τηλ. 2261026782, 6972209871. E-mail: acharokop@sch.gr

** Η Ε. Ανδρέου είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

cational and professional choices and behavior. In the frame of these theoretical constructs current research perspectives, that have verified, found and show correlations between the variables that compose the model of the individual's professional growth, are presented, as well as new research directions and implications of the social-cognitive approach of career development.

This study is a research effort in the form of a scenario, offering a chance for scientific discussion in the education community for the reorganization and reconstruction of the Technological Education.

Key-words: social-cognitive theory, self-efficacy, professional growth, career counselling

Εισαγωγή

Οι περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της επαγγελματικής ανάπτυξης την ερμηνεύουν ως μια διαδικασία αλληλεπίδρασης του ατόμου και του περιβάλλοντος, τονίζοντας ωστόσο η κάθε μια κάποια ή κάποιες όψεις αυτής της αλληλεπίδρασης ή διαφορετικά σημεία της διαδικασίας (Κρίβας, 1989). Όσον αφορά την κοινωνιο-γνωστική προσέγγιση, η εξωτερικευμένη συμπεριφορά του ανθρώπου (το τι τελικά πράττει) δεν ερμηνεύεται ως αυτόματη, αντανakλαστική αντίδραση σε προκαθορισμένα σχήματα του εξωτερικού περιβάλλοντος. Οι πράξεις του ανθρώπου εννοούνται ως ενεργές διαδικασίες, στη διαμόρφωση των οποίων παίζουν αποφασιστικό ρόλο οι εσωτερικές παροτρύνσεις (motivation), οι συναισθηματικές ανυψήψεις (emotions) και τα πολύπλοκα γνωστικά σχήματα (cognitions). Η θέση αυτή υποδηλώνει πως η διαδικασία της επαγγελματικής ανάπτυξης και επιλογής δεν καθορίζεται αποκλειστικά ούτε από «εσωτερικές δυνάμεις», ούτε από ερεθίσματα του περιβάλλοντος, αλλά από τη συνεχή αλληλεπίδραση των παραγόντων Σ, Α, Π (Συμπεριφορά, Ατομο, Περιβάλλον).

Η «κοινωνιο-γνωστική θεωρία του Α. Bandura, η οποία έχει μια εκπληκτικά ευρεία αποδοχή, δίνει έμφαση στην έμμεση μάθηση, στη μάθηση δηλαδή που συντελείται με βάση την παρατήρηση των άλλων. Μέσα από αυτήν την παρατήρηση το άτομο αναπτύσσει γνωστικές προσδοκίες όσον αφορά στην πιθανή δική του επίδοση και επιτυχία σε ορισμένους μελλοντικούς τύπους συμπεριφοράς του. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιεί και την αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς του και γενικότερα τον αυτοκαθορισμό του (Bandura, 1977).

Στη διαδικασία αυτή της ρύθμισης της συμπεριφοράς ο Bandura εισάγει την έννοια της «αυτεπάρκειας» - ή «αυτοαποτελεσματικότητας» (self-efficacy) - η οποία ορίζεται ως η υποκείμενική κρίση του ατόμου όσον αφορά στην ικανότητά του να ακολουθήσει μια σειρά ενεργειών σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η αυτεπάρκεια αναφέρεται στις πεποιθήσεις που έχει το άτομο ως προς το κατά πόσο θα μπορέσει να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις κάποιου συγκεκριμένου ρόλου ή σε ποιο βαθμό θα φέρει εις πέρας με επιτυχία κάποια συγκεκριμένη δραστηριότητα. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την «εκτίμηση

της δυνατότητας του ατόμου να οργανώσει και να εκτελέσει μια σειρά ενεργειών (ένα σχέδιο δράσης) για την αποτελεσματική αντιμετώπιση μιας συγκεκριμένης κατάστασης (για την επίτευξη προκαθορισμένων επιπέδων επίδοσης)» (Bandura, 1986:391).

Η έννοια της αυτεπάρκειας παρόλο ότι αφορά την εκτίμηση του ατόμου για τις μελλοντικές του ενέργειες σε ότι αφορά το χειρισμό μιας συγκεκριμένης κατάστασης, δε φαίνεται να αναφέρεται μόνο στις συνέπειες των ενεργειών του ατόμου, αλλά και στις ίδιες τις ενέργειες αυτού και φυσικά στην έκβαση των ενεργειών αυτών, δηλαδή στα συγκεκριμένα αποτελέσματα – συνέπειες (outcomes). Ωστόσο, ο ίδιος ο ερευνητής διακρίνει τον όρο «αυτεπάρκεια» και «προσδοκία για αυτεπάρκεια» – οι οποίες αποτελούν γνωστικές διαδικασίες – από την ίδια τη δράση του ατόμου χρησιμοποιώντας τον όρο «προσδοκία για ένα αποτέλεσμα» (response-outcome expectation). Η έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια αναφέρεται στην πεποίθηση του ατόμου, ότι το ίδιο μπορεί να φέρει εις πέρας μια σειρά ενεργειών για να έχει ένα επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή στην εκτίμησή του ότι μια δεδομένη συμπεριφορά θα επιφέρει συγκεκριμένα αποτελέσματα (αποτελεσματική αντιμετώπιση μιας κατάστασης). Πρόκειται για την απάντηση στο ερώτημα: «μπορώ να το κάνω αυτό;». Η προσδοκία για ένα αποτέλεσμα ωστόσο, αναφέρεται σε κάτι διαφορετικό. Μπορεί το άτομο να γνωρίζει ότι μια συγκεκριμένη σειρά ενεργειών οδηγεί σε ένα αποτέλεσμα (ως απάντηση στο ερώτημα: «αν κάνω αυτό τι θα συμβεί;»), αλλά εάν το ίδιο δεν έχει την πεποίθηση ότι μπορεί (έχει τις ικα-

νότητες) να φέρει εις πέρας τη δράση αυτή, ώστε να επιτύχει τον επιδιωκόμενο στόχο, τότε δεν υλοποιεί τις ενέργειες αυτές (Bandura, 1977-1986).

Η έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια αφορά την αποτελεσματική αντιμετώπιση μιας κατάστασης και έχει συγκεκριμένες συνέπειες στη συμπεριφορά του ατόμου, επομένως και στην επαγγελματική του ανάπτυξη, οι οποίες αφορούν: α) στο ότι το άτομο επιλέγει τελικά να προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες και δεν τις αποφεύγει (acceptance vs avoidance), β) στην επιμονή (persistence) με την οποία θα αντιμετωπίσει την οργάνωση και εκτέλεση των ενεργειών του παρά τις όποιες δυσκολίες ή αντιξοότητες και γ) στην ένταση και τη διάρκεια των προσπαθειών του (quality of performance of behaviors) (Bandura, 1997).

Οι προσδοκίες του ατόμου για αυτεπάρκεια δε λειτουργούν ανεξάρτητα από συναφείς κοινωνικούς και σχετιζόμενους με την κατάσταση παράγοντες και σίγουρα όχι ως αποκλειστικές παράμετροι σε ότι αφορά την ανάληψη δράσης. Εξάλλου, η θεωρία της κοινωνιο-γνωστικής μάθησης, στις ρίζες της οποίας στηρίζεται η έννοια της αυτεπάρκειας τονίζει την αμοιβαιότητα των σχέσεων μεταξύ περιβαλλοντικών, συμπεριφορικών και ατομικών παραγόντων (Bandura, 1977).

Σύμφωνα με τις έρευνες του Bandura, οι κύριες πηγές από τις οποίες τροφοδοτείται η αυτεπάρκεια του ατόμου θεωρούνται (Bandura, 1977-1986-1997): α) Οι εμπειρίες επιδόσεων του ατόμου (performance accomplishments). Οι υψηλές προσδοκίες αυτεπάρκειας που συνδυάζονται με επιτυχίες στην έκβαση συγκεκριμέ-

νων ενεργειών μεγαλώνουν την πιθανότητα υιοθέτησης και γενίκευσης της εν λόγω συμπεριφοράς παρά τις όποιες επιμέρους περιστασιακές αποτυχίες. β) Η έμμεση λειτουργική μάθηση (vicarious learning). Μέσα από την παρακολούθηση «προτύπων» το άτομο δημιουργεί χαμηλό ή υψηλό αίσθημα αυτεπάρκειας σχετικά με το αν το ίδιο μπορεί να πραγματοποιήσει τις ενέργειες αυτές και να φέρει εις πέρας του σχετικούς ρόλους και φυσικά με το επιθυμητό αποτέλεσμα. γ) Η συναισθηματική κατάσταση (affective state) του ατόμου. Η αρνητική συναισθηματική διέγερση μπορεί να συμβάλει στη μειωμένη εκτίμηση αυτεπάρκειας και δ) Η λεκτική πειθώ (verbal persuasion). Η λεκτική ενίσχυση επηρεάζει το βαθμό της διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας του ατόμου καθώς μπορεί να προωθήσει μια ήδη ενισχυμένη αυτεπάρκεια, ιδιαίτερα όταν αυτή έχει προκύψει από τις θετικές εμπειρίες επιδόσεων του ίδιου του ατόμου.

Οι πηγές αυτές προέρχονται ως προδιαγραφές και μεταβλητές, όπως τις προσδιορίζει το φύλο, η εθνικότητα, το οικογενειακό και κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο κ.ά. στοιχεία του ατόμου και καθορίζουν το ποιες γνωστικές διαδικασίες πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της ζωής του, που με τη σειρά τους οδηγούν στη διαμόρφωση της αυτεπάρκειας αυτού. Επίσης, δε λειτουργούν μεμονωμένα, αλλά βρίσκονται σε μια περίπλοκη αλληλεπίδραση τόσο μεταξύ τους όσο και ως στοιχεία της κοινωνικοποίησης του ατόμου (Bandura, 1997).

Στην παρούσα εργασία: α) αναλύονται ο ρόλος και η σημασία του όρου «προσοδοκία για αυτεπάρκεια» στην επαγγελματική ανάπτυξη και επι-

λογή, β) εξετάζονται οι νεότερες κοινωνιο-γνωστικές προσεγγίσεις της σταδιοδρομίας, και γ) παρουσιάζονται τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα για την εφαρμογή της κοινωνικογνωστικής θεωρίας στην επαγγελματική ανάπτυξη και τη συμβουλευτική σταδιοδρομίας.

Ο Ρόλος και η Σημασία του Όρου «Προσοδοκία για Αυτεπάρκεια» στην Επαγγελματική Ανάπτυξη και Επιλογή. Πεδία Εφαρμογής.

Η έννοια της προσοδοκίας για αυτεπάρκεια θεωρήθηκε ως το πιο σημαντικό μόρφωμα στη συμβουλευτική ψυχολογία τα τελευταία 25 χρόνια (Betz, 2000). Δεδομένης της σημασίας των γνωστικών προσδοκιών και ιδιαίτερα της έννοιας «προσοδοκίας για αυτεπάρκεια» για την επιτυχή έκβαση διαφόρων καταστάσεων, έγινε γρήγορα αντιληπτή η σημασία και η συμβολή της στην ερμηνεία και πρόγνωση της συμπεριφοράς του ατόμου κατά τις διαδικασίες επαγγελματικής ανάπτυξης.

Η σχέση της έννοιας με τα θέματα επαγγελματικής ανάπτυξης νομιμοποιείται μέσω της μεταφοράς του μορφώματος από αυτεπάρκεια (self-efficacy) σε «αυτεπάρκεια για τη σταδιοδρομία» (career related or career self-efficacy).

Στο χώρο λοιπόν της επαγγελματικής ανάπτυξης και επιλογής, η χρησιμοποίηση του μορφώματος προσδοκία για αυτεπάρκεια διαφαίνεται σε ένα ευρύ φάσμα σχετικών συμπεριφορών και καταστάσεων: στο κατά πόσο το άτομο πιστεύει ότι έχει τις ικανότητες ή γενικότερα τις προϋποθέσεις για να επιλέξει μια ή και περισσότερες ενάλ-

λακτικές λύσεις (κάποια επαγγελματική δραστηριότητα, ή έναν τομέα σπουδών) -δηλαδή στο εύρος των επαγγελματικών του επιλογών- στο αν θα εμπλακεί ή όχι σε διαδικασίες διερεύνησης για τις σπουδές και τα επαγγέλματα (αναζήτηση και αξιοποίηση πληροφοριών), στο ενδιαφέρον που θα εκδηλώσει για μια εναλλακτική εκπαιδευτική ή επαγγελματική επιλογή, ακόμα και στη διαδικασία λήψης μιας εκπαιδευτικής ή επαγγελματικής απόφασης. Επίσης, με πόση διάρκεια, με πόση ένταση στις προσπάθειές του αλλά και με ποια έκβαση θα προσπαθήσει να υλοποιήσει την επιλογή του σε μακροπρόθεσμη βάση (σε ότι αφορά την επιτυχημένη ολοκλήρωση των τυχόν απαιτούμενων σπουδών ή εκπαίδευσης, την επιμονή του να αντιμετωπίσει εμπόδια στην μακροχρόνια πορεία της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας που μπορεί να προέρχονται από το οικογενειακό, ακόμα και το κοινωνικό περιβάλλον, όπως π.χ. διακρίσεις φύλου, ταξικές, φυλετικές διακρίσεις, οικονομικές δυσκολίες και άλλα εμπόδια της αγοράς εργασίας), καθώς και σε θέματα συμπεριφοράς κατά την είσοδο στο επάγγελμα και εξάσκησης αυτού, ακόμα και μετάβασης μέσα στον επαγγελματικό χώρο (Bandura, 2001· Betz, 2000· 2004).

Οι ερευνητές επίσης καταγράφουν ότι ο βαθμός εκτίμησης της αυτεπάρκειας του ατόμου όχι μόνο έχει άμεση και σημαντική επίδραση στη διαδικασία λήψης εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αποφάσεων, αλλά επηρεάζει και την ανάπτυξη ενός πυρήνα σχετιζόμενων με την επαγγελματική επιλογή και ανάπτυξη στοιχείων, όπως τα ενδιαφέροντα, οι αξίες, οι στόχοι του ατόμου, κ.ά. (Bandura, 1986· Betz, 2000).

Το θέμα του βαθμού εκτίμησης της αυτεπάρκειας του ατόμου εξετάζεται τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο σε συνάρτηση με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των ανθρώπων. Δεδομένης της επίδρασης του όρου στην επιλογή μιας εναλλακτικής συμπεριφοράς ή κατάστασης, η μελέτη της αυτεπάρκειας στις περιοχές της επαγγελματικής σταδιοδρομίας θεωρήθηκε ότι μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της διαδικασίας των επιλογών των ανθρώπων, ακόμα και του περιεχομένου αυτών και, στο μέτρο του δυνατού, να προσφέρει εναλλακτικές δυνατότητες συμβουλευτικής παρέμβασης που θα συμβάλλουν στη διευκόλυνση της επαγγελματικής τους ανάπτυξης μέσα από την αύξηση των προσδοκιών αυτεπάρκειας. Επίσης, η θεωρία της αυτεπάρκειας του Bandura έχει χρησιμοποιηθεί ως βάση για την επαγγελματική αξιολόγηση σε θέματα που αφορούν την κατασκευή κλιμάκων μέτρησης βασισμένων στη θεωρία αυτή (π.χ. αυτεπάρκεια στα μαθηματικά, αυτεπάρκεια σε σχέση με την ολοκλήρωση συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων, αυτεπάρκεια στη λήψη επαγγελματικής απόφασης, κ.ά.) (Betz, 2000· 2004).

Τα πεδία επαγγελματικής ανάπτυξης που έχουν μελετηθεί υπό το πρίσμα του όρου της αυτεπάρκειας του ατόμου αναφέρονται κυρίως σε φοιτητές ή εργαζόμενους και λιγότερο σε μαθητές μέσης εκπαίδευσης (Gainor, 2006· McWhirter et al., 2000). Τα πεδία αυτά αφορούν (Betz, 2000· Hackett, 1995): α) Στη σχέση του βαθμού διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας με το φύλο και τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές (career-related choices), τις φιλοδοξίες και

προσδοκίες (aspirations, expectations) καθώς και διάφορες επαγγελματικές ενασχολήσεις (occupational self-efficacy) σπουδαστών δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, β) Στη σχέση του βαθμού διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας στα μαθηματικά, τις φυσικές και θετικές επιστήμες (math/science self-efficacy) με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές βλέψεις και επιλογές φοιτητών σε αυτούς τους επισημονικούς τομείς (choice of college major), γ) Στην αιτιώδη σχέση του βαθμού διαβλεπόμενης για επαγγελματικές ενασχολήσεις (occupational self-efficacy) και στην ανάπτυξη των επαγγελματικών ενδιαφερόντων του ατόμου (career interests) δ) Στις αιτιώδεις σχέσεις του βαθμού διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας και των πηγών τροφοδότησης αυτής, καθώς μέσα από τη σκοποθεσία των συμβουλευτικών παρεμβάσεων επιδιώκεται η διαφοροποίηση των πηγών αυτών (Betz, 2000; 2004. Hackett, 1995) ε) Στο ρόλο και τη σημασία του βαθμού διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας σε εθνικά μειονοτικές ομάδες, ιδιαίτερα σε γυναίκες καθώς και σε άτομα με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο (women and racial /ethnic minority groups) (Betz, 2000), σε διάφορες φυλετικές ομάδες (people of color), σε ανθρώπους με ιδιαίτερες ανάγκες (people with disabilities), ακόμα και σε γυναίκες παραβάτες (female offenders) (Betz, 2004) και στ) Στο ρόλο και τη σημασία του βαθμού διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας σε σχέση με τη συμπεριφορά κατά τη λήψη απόφασης (career decision-making process).

Τις τελευταίες μάλιστα δεκαετίες το επιστημονικό ενδιαφέρον είναι στραμμένο στο φαινόμενο που αποκα-

λείται επαγγελματική αναποφασιστικότητα (career indecision) των μαθητών και εμφανίζεται με διάφορες μορφές, όπως κατ' επανάληψη αλλαγές στην επαγγελματική επιλογή, σημαντική καθυστέρηση στην εκδήλωση πρόθεσης, επιθετική άρνηση του μαθητή να ασχοληθεί με το ζήτημα αυτό, κ.ά. Επίσης, η επαγγελματική αναποφασιστικότητα θεωρείται ότι είναι στην πραγματικότητα κοινό πρόβλημα όλων των κοινωνικών ομάδων και είναι στενά συνδεδεμένη με το βαθμό διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας (Kaplan & Brown, 1987). Νεότερα ερευνητικά δεδομένα επίσης υποστηρίζουν ότι η «αυτεπάρκεια στη λήψη μιας επαγγελματικής απόφασης» (career decision-making self-efficacy) και «η αυτοαποτελεσματικότητα στην ολοκλήρωση ενεργειών αναζήτησης εργασίας» (career search efficacy), σχετίζονται τόσο μεταξύ τους όσο και με την επαγγελματική αποφασιστικότητα (career decidedness) (Betz, 2000).

Κριτική Προσέγγιση της Εφαρμογής του Όρου «Προσδοκία για Αυτεπάρκεια» στην Επαγγελματική Ανάπτυξη

Ένα σημαντικό θέμα που αφορά στην επεξεργασία του μορφώματος «προσδοκία για αυτεπάρκεια» είναι όταν αυτό τίθεται υπό το πρίσμα της επαγγελματικής επιλογής (E.E.). Η E.E. με τη μορφή της εκτίμησης και της απόφασης έχει πάντα να αντιμετωπίσει, εκτός από άλλα θέματα, το ποια αξία δίνει το άτομο σε μια επαγγελματική εναλλακτική λύση σε σχέση με κάποια άλλη, δηλαδή ποιες προσδοκίες έχει το άτομο για την πιθανότητα πραγμάτωσης της λύσης αυτής.

Παρά το ότι η έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια θεωρείται η σημαντικότερη από τις τρεις μεταβλητές του μοντέλου αιτιών συμπεριφοράς του Bandura, δηλαδή των «προσδοκιών για ένα αποτέλεσμα» (outcome expectations) και των «προσωπικών στόχων» (personal goals) (Bandura, 1986), το άτομο είναι δυνατό να έχει θετικές προσδοκίες για την επιτυχή έκβαση της υλοποίησης μιας σειράς ενεργειών του (στην προκειμένη από την επιλογή ενός τομέα σπουδών ή μιας επαγγελματικής δραστηριότητας), ωστόσο, όπως είδαμε, μπορεί να αποφεύγει την υλοποίηση της επιλογής, διότι μπορεί να αμφιβάλλει για τις απαιτούμενες ικανότητές του (Κρίβας, 1997).

Επίσης, η ρεαλιστικότητα της εκτίμησης για μια Ε.Ε. συνδέεται από τη μια πλευρά με τις παρεχόμενες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές προοπτικές και διεξόδους, δυσκολίες, απαιτήσεις και προϋποθέσεις, δηλαδή με εξωατομικές καταστάσεις. Οι οικογενειακές, κοινωνικές, οικονομικές, εθνικές, φυλετικές κ.ά. παράμετροι λειτουργούν ως καταβολές που δημιουργούν ένα οριοθετημένο πλαίσιο εμπειριών για το άτομο που με τη σειρά του καθορίζει τις πηγές τροφοδότησης της αυτεπάρκειας του ατόμου και προκαθορίζει ως ένα βαθμό τις εναλλακτικές επαγγελματικές λύσεις και επιλογές (Betz, 2004:343). Από την άλλη πλευρά, η εκτίμηση για μια Ε.Ε. συνδέεται με προσωπικές ενδοατομικές παραμέτρους, η συμβολή των οποίων στην επιτυχή αντιμετώπιση των συνδεόμενων με τις εξωατομικές καταστάσεις απαιτήσεων πρέπει να ληφθεί υπόψη. Υπάρχουν δηλαδή πολύπλοκες ψυχοκοινωνικές διαδικασίες που επηρεάζουν την ανάπτυξη και δια-

φοροποίηση τόσο της ίδιας της έννοιας της προσδοκίας για αυτεπάρκεια όσο και τις διαδικασίες που αφορούν στην Ε.Ε.

Δεν μπορούμε, λοιπόν, να δεχθούμε το βαθμό της επίδρασης της έννοιας «προσδοκία για αυτεπάρκεια» ως αποκλειστικά καθοριστικό και μη αναστρέψιμο σε ότι αφορά την Ε.Ε., ούτε ως ανεξάρτητο παράγοντα, αποκλεισμένο από την αλληλεπίδρασή του με το σύνολο των παραμέτρων του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου. Εξάλλου η εκτίμηση αυτή αφορά και αναφέρεται στη γενικότερη παραδοχή μας ότι διάφορες παράμετροι και προδιαγραφές συνεπιδρούν στην εξέλιξη του ατόμου και διαμορφώνουν τις συνθήκες εκείνες, όπου το άτομο διαπραγματεύεται την ταυτότητα και τις επιλογές του.

Νεότερες Κοινωνιο-γνωστικές Προσεγγίσεις της Σταδιοδρομίας

Η κοινωνιο-γνωστική θεωρία για τη σταδιοδρομία (social cognitive career theory-Lent, Brown, & Hackett, 2000-2002), αποτελεί εξέλιξη της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης του Albert Bandura (1977-1997) και ενσωματώνει τρία βασικά θεωρητικά κοινωνιο-γνωστικά δομήματα του ψυχοκοινωνικού αυτού μοντέλου: 1) την έννοια της προσδοκίας για αυτεπάρκεια (self-efficacy), 2) την έννοια της προσδοκίας για ένα αποτέλεσμα (outcome expectation) και 3) την έννοια των προσωπικών στόχων (personal goals). Η περίπλοκη σχέση των δομημάτων αυτών επηρεάζει και καθορίζει την ικανότητα του ατόμου για αυτοκαθορισμό και ιδιαίτερα τις επιλογές του σε ό,τι αφο-

ρά την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Η θεωρία εκτός από τον τομέα της σταδιοδρομίας έχει εφαρμοσθεί για τη μελέτη και άλλων τομέων της συμπεριφοράς, όπως η ακαδημαϊκή επίδοση, η συμπεριφορά σε θέματα υγείας, η οργανωσιακή συμπεριφορά κ.ά.

Το κοινωνικο-γνωστικό μοντέλο για τη σταδιοδρομία (SCCT) έχει δύο βασικές ερευνητικές πηγές, στις οποίες στηρίζεται, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν προκύψει από την προσαρμογή της θεωρίας του Bandura: 1) τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Krumboltz (Krumboltz, 1979 Krumboltz, Mitchell, & Jones, 1976 Mitchell & Krumboltz, 1996) και 2) την εφαρμογή του θέματος της αυτεπάρκειας του ατόμου στην επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών των Hackett & Betz (1981) (Lent et al., 2002).

Οι εισηγητές της κοινωνικογνωστικής θεωρίας για τη σταδιοδρομία επισημαίνουν, ότι ένα σύνθετο πλέγμα προσωπικών στοιχείων και παραμέτρων, εξωτερικών παραγόντων καθώς και μαθησιακών εμπειριών -όπως η κουλτούρα, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η οικογένεια - γενικά η επιρροή και υποστήριξη από τον κοινωνικό περίγυρο κ.ά.,- επενεργούν στις διαδικασίες γνωστικής ανάπτυξης των ατόμων και καθορίζουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές και τη συμπεριφορά τους (Lent, Brown & Hackett, 2000:37-2002:256:268).

Με άλλα λόγια, η SCCT αρχικά αναγνωρίζει τη σημασία και την επίδραση ενδοατομικών και παραγόντων του εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές και επισημαίνει

τον καθοριστικό ρόλο των παραγόντων αυτών, οι οποίοι λειτουργούν ως καταβολές που οριοθετούν το πλαίσιο ζωής του ατόμου και επηρεάζουν τις ευκαιρίες και τις μαθησιακές εμπειρίες που ενισχύονται θετικά ή αρνητικά. Η SCCT δηλαδή, δίνει έμφαση και εξετάζει τις γνωστικές διαδικασίες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο ζωής του ατόμου, οι οποίες μεσολαβούν και καθορίζουν τις επιλογές του σε ό,τι αφορά τη σταδιοδρομία, καθώς και τη συνολική επίδοση και συμπεριφορά του στον τομέα αυτό. Κομβικό σημείο στο κοινωνιογνωστικό μοντέλο είναι οι εμπειρίες μάθησης (οι οποίες περιλαμβάνουν δημογραφικούς και ψυχολογικούς μηχανισμούς επανατροφοδότησης, καθώς και μηχανισμούς επανατροφοδότησης για την επίδοση). Οι συσσωρευμένες εμπειρίες μάθησης είτε ενδυναμώνουν είτε μειώνουν την επαγγελματική αυτοαποτελεσματικότητα και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Το κοινωνικογνωστικό μοντέλο για τη σταδιοδρομία αναφέρεται στην περίπλοκη αλληλεπίδραση και συσχέτιση μεταξύ των παραμέτρων του ενδοατομικού περιβάλλοντος, των κοινωνικογνωστικών διαδικασιών (όπως π.χ. η προσδοκία για αυτεπάρκεια, η προσδοκία για ένα αποτέλεσμα, οι στόχοι, η προσωπικότητα του ατόμου, οι μαθησιακές του εμπειρίες) και παραμέτρων του εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου (π.χ. η κοινωνική επιρροή) που το οδηγούν σε ρύθμιση της συμπεριφοράς του και ειδικά στη διαμόρφωση των επιλογών που αφορούν στη σταδιοδρομία του (Lent, Brown & Hackett, 2000:37-2002:259). Η θέση αυτή βασίζεται στη θεωρία της προσδοκίας για αυτεπάρκεια του Bandura,

σύμφωνα με την οποία η συμπεριφορά επίδοσης του ατόμου θεωρείται ότι παίζει καθοριστικό ρόλο στην τελική διαμόρφωση των αποτελεσμάτων αυτής, αφού σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή: «οι άνθρωποι με τις πράξεις τους επηρεάζουν την έκβαση των καταστάσεων, που με τη σειρά τους αυτές επηρεάζουν τις σκέψεις τους και το αίσημα αυτεπάρεχιάς τους. Οι σκέψεις αυτές λειτουργούν ως στοιχείο επαναπροσδιορισμού της συμπεριφορά τους κ.ό.κ.» (Bandura, 1986:4). Με τον τρόπο αυτό, οι άνθρωποι είναι σε θέση να αναπτύξουν, να αλλάξουν, ή να ελέγξουν τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνονται στο περιβάλλον (Lent, 2005: 103).

Οι ερευνητές της κοινωνικογνωστικής θεωρίας για τη σταδιοδρομία σε μια προσπάθεια να επεκτείνουν τη θεωρία τους και να εμβαθύνουν στις εφαρμογές της προχωρούν σε περαιτέρω ανάλυση και ειδική αναφορά στους παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος, που επηρεάζουν και καθορίζουν τις διαδικασίες γνωστικής και επαγγελματικής ανάπτυξης του ατόμου, αναπτύσσοντας μια σειρά από διευκρινήσεις και κατηγοριοποιήσεις σε ότι αφορά τις επιδράσεις αυτές (Lent, Brown & Hackett, 2000).

Καταρχήν θεωρούν ότι οι παράγοντες αυτοί είναι αντικειμενικοί (objective) και υποκειμενικοί στην ατομική ερμηνεία (subjective). Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν παράμετροι του εξωτερικού περιβάλλοντος, όπως η ποιότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών, στις οποίες εκτίθεται το άτομο, η οικονομική του δυνατότητα κ.ά., οι οποίες προσδιορίζουν και καθορίζουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές του είτε αυτό τις αντιλαμβάνεται ως καθορι-

στικές είτε όχι. Υπάρχουν όμως και παράμετροι του εξωτερικού περιβάλλοντος όπως δυνατότητες, ευκαιρίες, πηγές, εμπόδια κ.ά., τις οποίες ανέλογα με τον τρόπο που τις βιώνει, προσλαμβάνει και αξιολογεί το άτομο, επηρεάζουν και την επαγγελματική του ανάπτυξη.

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν άνθρωποι που έχουν γνωρίσει την καταξίωση και την επιτυχία στην προσωπική ή την επαγγελματική τους ζωή, παρά τα όποια εμπόδια είχαν να αντιμετωπίσουν από το περιβάλλον τους και το αντίστροφο: άνθρωποι που παρά τις φαινομενικά πολλές ευκαιρίες και δυνατότητες που μπορεί να τους έδωσε το περιβάλλον, δεν κατάφεραν να επιτύχουν επαγγελματικά ή στην προσωπική τους ζωή. Έτσι, οι ερευνητές καταλήγουν στο ότι οι επαγγελματικοί σύμβουλοι θα πρέπει να εξετάζουν και να λαμβάνουν υπόψη τόσο παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου (π.χ. οικονομική κατάσταση, συμπεριφορά γονέων, επιρροές από φίλους κ.ά.), όσο και με ποιο τρόπο το ίδιο το άτομο προσλαμβάνει, δίνει σημασία και ανταποκρίνεται σε ότι το περιβάλλον του παρέχει (Lent, Brown & Hackett, 2000:39).

Επίσης, οι ερευνητές διαχωρίζουν τις επιδράσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος σε δύο κατηγορίες, σύμφωνα με το βαθμό εγγύτητάς τους σε ό,τι αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με τη σταδιοδρομία. Η πρώτη κατηγορία αφορά στους δομικούς, μακροπρόθεσμους παράγοντες (distal, background contextual influences) που επηρεάζουν και καθορίζουν τις μαθησιακές εμπειρίες, οι οποίες διαμορφώνουν τις κοινωνικογνωστικές διαδικασίες επαγγελματικής ανάπτυ-

ξης του ατόμου (όπως π.χ. την αυτεπάρκεια, τη διαμόρφωση των ενδιαφερόντων και των στόχων αυτού). Πρόκειται για παράδειγμα για το ρόλο που παίζει το φύλο (ως κοινωνικό μόρφωμα), η κουλτούρα, οι πηγές τροφодότησης της αυτεπάρκειας σε συνδυασμό με την κοινωνικοποίηση του ατόμου, δηλαδή ο ρόλος που παίζουν οι γονείς, καθηγητές, σύμβουλοι, φίλοι, παρέχοντας οικονομική, συναισθηματική υποστήριξη, ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση κ.ά.

Η δεύτερη κατηγορία αφορά στους άμεσα σχετιζόμενους με τις αποφάσεις του ατόμου, βραχυπρόθεσμους παράγοντες (*proximal influences*), οι οποίοι επενεργούν την περίοδο που το άτομο βρίσκεται στη διαδικασία λήψης εκπαιδευτικών ή επαγγελματικών αποφάσεων (π.χ. το δίκτυο κοινωνικών επαφών του ατόμου, παράγοντες που αφορούν στην κατάσταση της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, η πρόσφορα και ζήτηση επαγγελματικών ειδικοτήτων, κ.ά.).

Σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση, οι ερευνητές αναφέρουν ότι υπάρχουν παράμετροι του περιβάλλοντος, όπως η οικογένεια ή άλλες κοινωνικές παράμετροι και πρόσωπα, που έχουν καθοριστική επίδραση στην επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του (Lent, Brown & Hackett, 2002). Οι παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος μεσολαβούν και οριοθετούν τις διαδικασίες επαγγελματικής ανάπτυξης των ατόμων, και ιδιαίτερα: α) το αν τα ενδιαφέροντα του ατόμου θα γίνουν επιλογές και στόχοι υπό πραγματοποίηση και β) αν οι στόχοι αυτοί τελικά περνούν στο στάδιο της υλοποίησης και γί-

νονται πράξεις (συμπεριφορά) του ατόμου. Με άλλα λόγια, οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι παράγοντες του εξωτερικού περιβάλλοντος (όπως π.χ. οι διαδικασίες κοινωνικοποίησης που προσδιορίζει η κουλτούρα ή εθνικότητα του ατόμου) μπορούν να επηρεάσουν άμεσα τις κοινωνικογνωστικές διαδικασίες που μεσολαβούν στη διαδικασία λήψης εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αποφάσεων. Για παράδειγμα, στις περιπτώσεις που η κουλτούρα και η εθνικότητα του ατόμου ορίζουν ότι σημαντικά πρόσωπα της ζωής του ασκούν πιέσεις και παίζουν καθοριστικό ρόλο στις επιλογές του (π.χ. στους Ασιάτες Αμερικανούς, ο ρόλος της οικογένειας), το άτομο, είναι πιθανό, να οδηγείται λιγότερο από τα ενδιαφέροντα και περισσότερο από τις επιρροές αυτές.

Στη συνέχεια, σε μια προσπάθεια να συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση της διαδικασίας των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών των ανθρώπων και στο ρόλο των αλληλεπιδράσεων του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος σε αυτές, ασχολούνται πιο αναλυτικά με τις επιδράσεις αυτές επισημαίνοντας σε πρώτη φάση το ρόλο και τη σημασία τους (Lent, Brown & Hackett, 2002). Παρόλο που το εν λόγω θέμα δεν ήταν άγνωστο και δεν έλειπε από τις παραμέτρους προς διερεύνηση διαφόρων ερευνητών της επαγγελματικής ανάπτυξης (Luzzo, 1996), οι εισηγητές της SCCT, προχώρησαν και ανέπτυξαν δύο νέες θεωρητικές κατασκευές: τις παραμέτρους που μπορούν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά προς το άτομο (*supports*) και εκείνες που μπορεί να αποτελέσουν εμπόδια (*barriers*) σε τρεις βασικές περιόδους της επαγ-

γελματικής ανάπτυξης (Lent, Brown & Hackett, 2000:44,48, Lent et al., 2001):

1. σε όλη την περίοδο της παιδικής και εφηβικής ηλικίας όπου το άτομο διαμορφώνει τις επιλογές του και δοκιμάζει τις δυνατότητες και ικανότητές του διαμέσου των μαθησιακών εμπειριών που του προσφέρονται. Στη διάρκεια της διαδικασίας αυτής παράμετροι του περιβάλλοντος συμβάλλουν στη διαμόρφωση των προσδοκιών αυτεπάρεχας, των προσδοκιών για αποτελέσματα κ.ά., οι οποίες καθορίζουν τα ενδιαφέροντα και τους στόχους του ατόμου,
2. στη διάρκεια περιόδων όπου το άτομο εμπλέκεται ενεργά στη διαδικασία λήψης εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αποφάσεων σχετικά με τη σταδιοδρομία (π.χ. στην επιλογή τομέα σπουδών, επιλογή προγράμματος πρακτικής και μαθητείας για την απόκτηση εργασιακής εμπειρίας, κ.ά.) και
3. στις προσπάθειες που κάνει το άτομο να επιδιώξει την πραγματοποίηση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών του ενδιαφερόντων, των στόχων και επιλογών.

Το θέμα των περιβαλλοντικών επιδράσεων, ιδιαίτερα των εμποδίων που προσδιορίζουν τη διαδικασία διαμόρφωσης των ενδιαφερόντων, των στόχων, της συμπεριφοράς του ατόμου και των τελικών εκπαιδευτικών και επαγγελματικών του επιλογών, είχε αποτελέσει αντικείμενο έντονου ερευνητικού ενδιαφέροντος από διάφορους ερευνητές στο πλαίσιο κοινωνικογνωστικής θεωρίας, πριν ακόμη οι εισηγητές της προχωρήσουν στις πιο πρόσφατες τοποθετήσεις τους για το ρόλο

των παραγόντων του περιβάλλοντος (ενδεικτικά: Albert & Luzzo, 1999· McWhirter, et al., 2000).

Σε ό,τι αφορά τις παραμέτρους του περιβάλλοντος που λειτουργούν υποστηρικτικά (supports), αυτές «αποτελούν συγκεκριμένες καταστάσεις ή πηγές του περιβάλλοντος που διευκολύνουν τη διαμόρφωση και υλοποίηση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών του ατόμου» (Lent, Brown & Hackett, 2000:48). Οι συγκεκριμένες παράμετροι έχουν μελετηθεί λιγότερο από τα εμποδία και ιδιαίτερα σε σχέση με τις ακαδημαϊκές επιδόσεις των ατόμων. Για παράδειγμα, έχει μελετηθεί πόσο η υποστήριξη των γονέων συμβάλλει στη διαμόρφωση των ενδιαφερόντων, του βαθμού αυτεπάρεχας και των αξιών του ατόμου (Lapan, Hinkelman, Adams & Turner, 1999), το αν η υποστήριξη από τον πατέρα σχετίζεται με τις επαγγελματικές προσδοκίες και τα σχέδια Αμερικανομεξικανών μαθητριών λυκείου (McWhirter, et al., 2000), και με ποιο τρόπο η υποστήριξη των γονέων συνδέεται με την επιλογή, την επιμονή και επίδοση φοιτητών σε τομείς μηχανικής (Hackett, Betz, Casas, & RochaSingh, 1982· Schaefers et al., 1997). Σε ορισμένες άλλες έρευνες, η υποστήριξη από εκπαιδευτικούς, γονείς και φίλους βρέθηκε επίσης να σχετίζεται με θετικές εμπειρίες στο λύκειο (Fisher & Stafford, 1999), ενώ θετικές εμπειρίες υποστήριξης βρέθηκαν να παίζουν ρόλο ακόμα και σε ενήλικες εργαζόμενους (Blustein, Phillips, Jobin-Davis, Finkelberg, & Roarke, 1997).

Επίσης, παρά το γεγονός ότι αρκετές ερευνητικές προσπάθειες από επαγγελματίες συμβούλους καθώς και άλλους ερευνητές της κοινωνικογνω-

στικής θεωρίας καταγράφουν τις παραμέτρους του περιβάλλοντος που λειτουργούν υποστηρικτικά (για παράδειγμα, το οικογενειακό εισόδημα, οι σχέσεις στοργής, υποστήριξης και αποδοχής από τους γονείς, η δυνατότητα πρόσβασης σε πρότυπα επαγγελματικών δραστηριοτήτων, οι ανταποδοτικές σχέσεις με φίλους, κ.ά.), το εύρος των συγκεκριμένων μεταβλητών είναι αρκετά μεγάλο και χρίζει περαιτέρω έρευνας και προσδιορισμού (Lent, Brown & Hackett, 2000 2006: 30).

Σε κάθε περίπτωση, στο πλαίσιο της SCCT οι επιλογές που αφορούν στην επαγγελματική σταδιοδρομία του ατόμου καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του δεν πραγματοποιούνται σε κοινωνικό κενό. Αντιθέτως, κοινωνικές επιρροές παρουσιάζονται, προσδιορίζουν και καθορίζουν τις επιλογές αυτές, είτε με τη μορφή μοντέλων προς μίμηση (Bandura, 1986), είτε μέσω της διαμόρφωσης ταυτοτήτων φύλου και της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης που ωθεί τα άτομα στην ενασχόληση με συγκεκριμένες δραστηριότητες, είτε με τη μορφή μηνυμάτων που σημαντικοί άλλοι (γονείς, δάσκαλοι, φίλοι, κ.ά) μεταδίδουν στα παιδιά και τους εφήβους σχετικά με την αποτελεσματικότητά τους σε ό,τι αφορά στην ολοκλήρωση διαφόρων επιτευγμάτων (Arbona, 2000), είτε ακόμη, όπως υποστηρίζεται από ερευνητικά δεδομένα, με το να ενθαρρύνουν ή να αποθαρρύνουν εφήβους ή ενηλίκους από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές (Lent et al., 2002). Έτσι, η επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου, όπως αναφέρουν, «είναι μια εικόνα θεατρικού δράματος που «ανεβαίνει» (τελείται), σε κοινω-

νική σκηνή» (Lent et al., 2001:475).

Στο πλαίσιο της ίδιας θεωρίας, σε ό,τι αφορά το μοντέλο που αναφέρεται στη διαμόρφωση των ενδιαφερόντων του ατόμου (ακαδημαϊκών και επαγγελματικών), οι ερευνητές υποστηρίζουν τον καθοριστικό ρόλο παραμέτρων τόσο του ενδοατομικού (π.χ. ειδικές ικανότητες, στοιχεία προσωπικότητας κ.ά.), όσο και του εξωτερικού περιβάλλοντος στις ευκαιρίες, τις μαθησιακές εμπειρίες του ατόμου, ακόμα και στη διαφορετική υποστήριξη (ενθάρρυνση, ή αποθάρρυνση) που παρέχουν σημαντικοί άλλοι, όπως οι γονείς, οι καθηγητές αλλά και οι φίλοι στους διαφορετικούς τύπους συμπεριφοράς επίδοσης. Οι διαδικασίες αυτές επηρεάζουν τελικά μέσα από τη διαμόρφωση του αισθήματος αυτοεπάρκειας και προσδοκιών για συγκεκριμένα αποτελέσματα τα ενδιαφέροντά του ατόμου. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι εκφράζουν ενδιαφέρον για επαγγελματικές ενασχολήσεις, στις οποίες μπορεί να έχουν κάποιες ικανότητες. Στη συνέχεια λόγω των ευκαιριών που είχαν να ασχοληθούν με αυτές τις ενασχολήσεις αποκτούν θετικές εμπειρίες επίδοσεων και αναπτύσσουν υψηλό βαθμό αυτοεπάρκειας και διαμορφώνουν υψηλές προσδοκίες για συγκεκριμένα αποτελέσματα.

Το μοντέλο που αναφέρεται στη διαμόρφωση των επιλογών του ατόμου (choice model), θεωρεί ότι τα ενδιαφέροντα συνδέονται με τις επιλογές που το άτομο πραγματοποιεί καθώς και με τις ενέργειες, στις οποίες προβαίνει για την υλοποίηση των επιλογών αυτών. Ωστόσο, οι ερευνητές επισημαίνουν ότι οι επιλογές του ατόμου δεν καθορίζονται μόνο από τα ενδιαφέροντά του αλλά και από τις δυνατό-

τητες, ευκαιρίες, εμπόδια ή περιορισμούς που οριοθετούν παράμετροι του εξωτερικού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, όταν οι άνθρωποι αντιληφθούν ότι δεν μπορούν να υλοποιήσουν επαγγελματικές επιλογές σχετικές με τα ενδιαφέροντά τους, τότε στρέφονται σε επαγγελματικές επιλογές που τους ενδιαφέρουν λιγότερο, ωστόσο θεωρούν ότι τους είναι διαθέσιμες και τις οποίες αισθάνονται ικανοί να πραγματοποιήσουν.

Τέλος, σε ότι αφορά τη συμπεριφορά επίδοσης του ατόμου στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές του επιλογές, οι ερευνητές θεωρούν ότι η συμπεριφορά του ατόμου, μαζί και η επιμονή του στις επιλογές αυτές, καθορίζονται από τις ικανότητες, το βαθμό αυτεπάρκειας, τις προσδοκίες για αποτελέσματα καθώς και τους στόχους του. Ωστόσο, σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά επίδοσης παίζει ο βαθμός αυτεπάρκειας, καθώς επηρεάζει τον τρόπο που οι άνθρωποι «ξεδιπλώνουν» και χρησιμοποιούν τις ικανότητές τους. Οι ικανότητες αυτές, με τη σειρά τους οδηγούν σε συμπεριφορά θετικών επιδόσεων, η οποία και τροφοδοτεί την αυτεπάρκεια. Ιδιαίτερη προσοχή βέβαια θα πρέπει να δοθεί στις περιπτώσεις που οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές απαιτούν ικανότητες, τις οποίες το άτομο δε διαθέτει, καθώς και στις περιπτώσεις εκείνες που ο βαθμός διαβλεπόμενης αυτεπάρκειας για κάποιες επιλογές υποτιμά ή υπερεκτιμά τη συμπεριφορά επιδόσεων που μπορεί κάποιος να έχει.

Σύγχρονα Ερευνητικά Δεδομένα για την Εφαρμογή της Κοινωνικογνωστικής Θεωρίας στην Επαγγελματική Ανάπτυξη και τη Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας

Η κοινωνικογνωστική θεωρία για τη σταδιοδρομία έχει υποστηριχθεί από πλήθος ερευνητικών δεδομένων που έχουν επαληθεύσει, διαπιστώσει και ενδεικνύουν συνάφειες μεταξύ των επιμέρους μεταβλητών που συνθέτουν το μοντέλο της επαγγελματικής ανάπτυξης του ατόμου. Πολύ περισσότερο, αξιοποιείται στη συμβουλευτική πρακτική σε παρεμβάσεις που στόχο έχουν να βοηθήσουν τον-την συμβουλευόμενο-η τόσο στην ανάπτυξη και αυτοπραγμάτωσή του, όσο και στη διαμόρφωση των δυνατοτήτων του σε ό,τι αφορά τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές του επιλογές (Lent, Brown & Hackett, 2000, 2002). Ωστόσο, ιδιαίτερα το θέμα των αλληλεπιδράσεων μεταβλητών του εξωτερικού περιβάλλοντος (contextual supports & barriers) με τις εσωτερικές γνωστικές διεργασίες και οι επιπτώσεις τους στις επαγγελματικές επιλογές αποτελεί, σύμφωνα με τους εισηγητές της, το νέο πεδίο έρευνας και διερεύνησης της επαγγελματικής ανάπτυξης του ατόμου στο πλαίσιο της κοινωνικογνωστικής θεωρίας (Lent, Brown & Hackett, 1996: 2000 Lent, Brown, Nota, & Soresi, 2003).

Αρχικά ορισμένοι από τους ίδιους τους εισηγητές των νέων θέσεων της κοινωνικογνωστικής θεωρίας θέλησαν να εξετάσουν τη συσχέτιση των παραμέτρων του εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου με τις διάφορες παραμέτρους που συνθέτουν το μοντέλο της επαγγελματικής του ανάπτυξης. Έτσι σε μια πρώτη εντατική προσπάθεια με

ποιοτική έρευνα προσπάθησαν να προσδιορίσουν τις παραμέτρους του εξωτερικού περιβάλλοντος που επηρεάζουν τις σχετικές με τη σταδιοδρομία επιλογές των φοιτητών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχουν διάφορες κατηγορίες περιβαλλοντικών παραγόντων: η οικογενειακή οικονομική κατάσταση, οι επιρροές της οικογένειας, η κοινωνική υποστήριξη, τα πρότυπα ρόλων, μέντορες κ.ά. (Lent et al., 2002).

Στη συνέχεια, θέλησαν να εξετάσουν τις νεότερες θέσεις του Bandura (1999-2000) σχετικά με το ρόλο των επιδράσεων του εξωτερικού περιβάλλοντος του ατόμου στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Ο Bandura υποστηρίζει ότι παράμετροι του περιβάλλοντος του ατόμου, που λειτουργούν είτε βραχυπρόθεσμα είτε μακροπρόθεσμα στις επιρροές του (όπως π.χ. οικονομικά δεδομένα, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση του ατόμου, η δομή της οικογένειας, κ.ά.) «επηρεάζουν την τάση για αυτοκαθορισμό του ατόμου διαμέσου του καθορισμού της αυτεπάρκειάς του» (Bandura, 2000:77). Έτσι σε επόμενη έρευνά τους, οι εισηγητές της SCCT (Lent et al., 2001) μελέτησαν σε φοιτητές τη σχέση των παραμέτρων: προσδοκιών αυτεπάρκειας στα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες, της αυτεπάρκειας του ατόμου να χειριστεί εμπόδια της συγκεκριμένης κατάστασης, των προσδοκιών για αποτελέσματα, των ενδιαφερόντων, των στόχων και περιβαλλοντικών επιδράσεων. Πιο συγκεκριμένα, εξέτασαν το ρόλο των περιβαλλοντικών παραμέτρων (υποστηρικτικές διαδικασίες και εμπόδια) ως προς: α) το αν σχετίζονται άμεσα με τους στόχους των φοιτητών (τους σχετικούς με τις φυσικές και θετικές

επιστήμες) και β) αν σχετίζονται έμμεσα με τους συγκεκριμένους στόχους, διαμέσου των προσδοκιών αυτεπάρκειας. Στη συγκεκριμένη έρευνα οι ερευνητές δεν ασχολήθηκαν με τις τελικές επιλογές των ατόμων που μεταφέρονται στο επίπεδο της συμπεριφοράς δηλαδή τις πράξεις των εξεταζόμενων ατόμων. Τα αποτελέσματα επαλήθευσαν το μοντέλο της έμμεσης επίδρασης, δηλαδή ότι οι παράμετροι του εξωτερικού περιβάλλοντος επιδρούν έμμεσα στις επιλογές των ατόμων, διαμέσου των προσδοκιών αυτεπάρκειας.

Στη συνέχεια, σε μια ακόμη έρευνά τους (Lent et al., 2003) επιχείρησαν τη συσχέτιση των (ιδίων μεταβλητών εξετάζοντας τη σχέση τους όχι μόνο με τους ακαδημαϊκούς στόχους (goals) φοιτητών μηχανικών και τεχνικών ειδικοτήτων, αλλά και τις τελικές επιλογές τους (actions). Τα αποτελέσματα έδειξαν για ακόμη μια φορά ότι το μοντέλο που επιβεβαιώνεται είναι αυτό της έμμεσης επίδρασης των παραμέτρων του εξωτερικού περιβάλλοντος στις επιλογές και τη συμπεριφορά των ατόμων, διαμέσου των προσδοκιών αυτεπάρκειας.

Πλήθος ερευνών, μετά την παρουσίαση της διεύρυνσης της κοινωνικογνωστικής θεωρίας για τη σταδιοδρομία, στράφηκαν προς την κατεύθυνση μελέτης της επίδρασης των θετικών στοιχείων, αλλά και των περιορισμών του εξωτερικού περιβάλλοντος σε διάφορες παραμέτρους, που αναφέρονται στις πεποιθήσεις εκπαιδευτικής και επαγγελματικής αυτοαποτελεσματικότητας και στις προσδοκίες αποτελεσμάτων που αφορούν στην επαγγελματική ανάπτυξη των εφήβων γενικά, αλλά και των εφήβων που προέρχονται από κατώτερο κοινωνικοοικονο-

μικό επίπεδο και από πολιτισμικά διαφορετικές τάξεις (Ali & Saunders, 2006· Ali & McWhirter, 2006· Cunningham et al., 2005· Gushue, 2006· Turner & Lapan, 2003· Wettersen et al., 2005), καθώς και φοιτητών διαφόρων κοινωνικών ομάδων που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό (Blustein et al., 2002· Creed, Patton & Prideaux, 2006· Fouad & Brown, 2000· Hargrove, Inman & Crane, 2005· McWhirter, et al., 2000· Olenschak & Hebert, 2002· Rattelle et al., 2005).

Όπως αναφέρθηκε, οι εισηγητές της κοινωνικογνωστικής θεωρίας επισημαίνουν την ανάγκη περαιτέρω έρευνας του μοντέλου της επίδρασης των παραμέτρων του περιβάλλοντος του ατόμου στα ακαδημαϊκά, επαγγελματικά ενδιαφέροντα, τους στόχους και τις επιλογές σε διάφορες εθνικότητες και κοινότητες. Πολύ περισσότερο, καθώς η πλειονότητα των ερευνών αφορούν κυρίως φοιτητές, υπάρχει η ανάγκη σύμφωνα με τους ερευνητές το εν λόγω μοντέλο να διερευνηθεί πως λειτουργεί σε νεότερους πληθυσμούς, όπως έφηβοι μέσης εκπαίδευσης. Επίσης, αναφέρονται στην ανάγκη διερεύνησης του διαμεσολαβητικού ρόλου των υποστηρικτικών διαδικασιών και εμποδίων του περιβάλλοντος όχι μόνο σε ό,τι αφορά σε σκέψεις των ατόμων σχετικά με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους επιλογές, αλλά και στις πράξεις που κάνουν προκειμένου να επιδιώξουν την πραγμάτωση των στόχων τους, καθώς σύμφωνα με την κοινωνικογνωστική θεωρία υπάρχει άμεση συσχέτιση ενδιαφερόντων – στόχων, αλλά και στόχων – πράξεων (Lent, Brown, Nota & Soresi, 2003).

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας σε ό,τι αφορά στο μοντέλο της κοινωνικογνωστικής θεωρίας για τη σταδιοδρομία, θα λέγαμε τα εξής: τα προσωπικά στοιχεία του ατόμου (όπως είναι η προσωπικότητα, η φυλή, το φύλο ως βιολογικό γεγονός) μαζί με τις παροχές του πλαισίου (το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας, η κοινωνική υποστήριξη, τα πραγματικά ή όχι εμπόδια που μπορεί να αντιμετωπίσει κάποιος στην επαγγελματική του ανάπτυξη) επηρεάζουν τις εμπειρίες μάθησης. Οι εμπειρίες αυτές, επηρεάζουν τις πεποιθήσεις επαγγελματικής αυτοαποτελεσματικότητας (το βαθμό δηλαδή, στον οποίο ένα άτομο νιώθει εμπιστοσύνη στις ικανότητές του να εκτελέσει ένα έργο, βασισμένο στις πληροφορίες που δέχεται από προσωπικές ή άλλες εμπειρίες) και τις προσδοκίες για το αποτέλεσμα (δηλ. τις προσδοκώμενες συνέπειες μιας πράξης), οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν τη διαμόρφωση επαγγελματικών ενδιαφερόντων και οι οποίες εν τέλει επηρεάζουν τους επαγγελματικούς στόχους, τις επιλογές και τα επιτεύγματα. Στο μοντέλο αυτό, δηλαδή, οι παράμετροι του εσωτερικού & εξωτερικού περιβάλλοντος που αναφέρθηκαν (γονείς, παροχές, στοιχεία του ατόμου) ασκούν έμμεσες επιδράσεις στην επαγγελματική ανάπτυξη, καθώς διαμεσολαβούνται στις εμπειρίες μάθησης, στις πεποιθήσεις αυτοαποτελεσματικότητας κ.ο.κ.

Επομένως, η κοινωνικογνωστική θεωρία για τη σταδιοδρομία υποστηρίζει ότι η επαγγελματική ανάπτυξη είναι ένας συνδυασμός προσωπικών, γνωστικών παραγόντων και παραγόντων πλαισίου, οι οποίοι επηρεάζουν τη

διαμόρφωση επαγγελματικών ενδιαφερόντων, την ανάπτυξη των στόχων και την επίδοση-συμπεριφορά του ατόμου στον τομέα της επαγγελματικής του ανάπτυξης. Η διαπίστωση αυτή, η οποία υποστηρίζεται από πλήθος ερευνητικών δεδομένων, σημαίνει ότι όχι μόνο μπορούμε να ανιχνεύσουμε τους παράγοντες αυτούς και να κατανοήσουμε τις γνωστικές διαδικασίες και παραμέτρους που επηρεάζουν την επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου, αλλά και να αναδιαμορφώσουμε τα δυσλειτουργικά γνωστικά σχήματα τροποποιώντας τις παλαιές μαθήσεις ή δημιουργώντας νέες προς όφελος των ατόμων.

Προς την κατεύθυνση αυτή, η συμβουλευτική σταδιοδρομίας μπορεί να βοηθήσει αποτελεσματικά το άτομο:

α) να αναπτύξει και να βελτιώσει την αντίληψη της αυτεπάρκειάς του, β) να αξιοποιήσει τις πηγές πληροφοριών για βελτίωση των προσωπικών του στρατηγικών και των γνωστικών του δεξιοτήτων για επίλυση προβλημάτων και γ) να οδηγηθεί τον προγραμματισμό και την κατάσχεση σχεδίων που θα οδηγήσουν στην επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων. Ο τελικός σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι να συμβάλει στον αυτοκαθορισμό του ατόμου, ώστε να πάρει τις πιο συνετές αποφάσεις για το μέλλον του, να δραστηριοποιηθεί ανάλογα και να αποκτήσει τις δεξιότητες και γνώσεις που απαιτούνται για να χειριστεί αποτελεσματικά μελλοντικούς εργασιακούς ή επαγγελματικούς ρόλους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Albert, K.A., & Luzzo, D.A., (1999). The role of perceived barriers in career development: A social cognitive perspective. *Journal of Counseling & Development*, 77, 431-436.
- Ali, S.R., & McWhirter, E.H. (2006). Rural Appalachian youth's vocational/educational postsecondary aspirations: Applying social cognitive career theory. *Journal of Career Development*, 33, 87-111
- Ali, S.R., & Saunders, J., (2006). College expectations of rural appalachian youth: an exploration of social cognitive career theory factors, *The Career Development Quarterly*, 55, 38-55.
- Arbona, C., (2000). The development of academic achievement in school aged children: Precursors of career development. In: S.D. Brown & R.W. Lent (Eds), *Handbook of counseling psychology*, (3rd ed., pp.270-309). New York: Wiley.
- Bandura, A., (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Bandura, A., (1986). *Social foundation of thought & action: a cognitive theory*. Englewood Cliffs.
- Bandura, A., (1997). *Self Efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman.
- Bandura, A., (1999). "Social Cognitive theory of personality". In: L.Pervin & O.John (Eds), *Handbook of personality* (2nd ed., pp.154-196). New York: Guilford Press.
- Bandura, A., (2001). Exercise of human agency through collective efficacy. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 75-78.

- Betz, N.E., (2000). Self-Efficacy Theory as a Basis for Career Assessment, *Journal of Career Assessment*, 8, 205-222.
- Betz, N.E. (2004). Contributions of self-efficacy theory to career counseling. A personal perspective. *Career Development Quarterly*, 52, 340-353.
- Betz, N.E. & Hackett, G. (1997). Applications of self-efficacy theory to the career assessment of women, *Journal of Career Assessment*, 5, 383-402.
- Blustein, D.L., Chaves, A.P., Diemer, M.A., Gallagher, L.A., Marshall, K.G., Sirin, S., et al., (2002). Voices of the forgotten half: the role of social class in the school-to-work transition, *Journal of Counseling Psychology*, 49, 311-323.
- Blustein, D.L., Phillips, S.D., Jobin-Davis, K., Finkelberg, S.L. & Roarke, A.E., (1997). A theory-building investigation of the school-to-work transition. *Counseling Psychologist*, 25, 364-402
- Creed, P., Patton, W., & Prideaux, L., (2006). Causal Relationship between Career Indecision and Career Decision-Making Self-Efficacy, *Journal of Career Development*, 33, 47-65.
- Cunningham, G.B., Bruening, J., Sartore, M.L., Sagas, M., & Fink, J.S. (2005). The application of social cognitive career theory to sport and leisure career choices, *Journal of Career Development*, 32, 122-138.
- Fisher, T.A., & Stafford, M.E. (1999). Reliability and validity of the Career Influence Inventory: a pilot study. *Journal of Career Assessment*, 7, 187-202.
- Fouad, N.A., & Brown, M. T., (2000). "Role of race and social class in development: implications for counseling psychology". In S.D. Brown & R.W. Lent (Eds.), *Handbook of Counseling Psychology* (3rd ed. Pp.379-408). New York: Wiley.
- Gainor K., (2006). Twenty-five years of self-efficacy in career assessment and practice, *Journal of Career Assessment*, 14, 161-178.
- Gushue, G. V., (2006). The relationship of ethnic identity, career decision-making self-efficacy and outcome expectations among latino/a high school students, *Journal of Vocational Behavior*, 68, 85-95.
- Hackett, G., (1995). Self-efficacy in career choice and development. In: A. Bandura (Ed.), *Self Efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hackett, G., & Betz, N.E., (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior*, 18, 326-339.
- Hackett, G., Betz, N.E., Casas, J.M., & Rocha-Singh, I.A. (1982). Gender, ethnicity, and social cognitive factors predicting the academic achievement of students in engineering. *Journal of Counseling Psychology*, 39, 527-538.
- Hargrove, B.K., Inman, A.G., & Crane, R.L., (2005). Family interaction patterns, career planning attitudes, and vocational identity of high school students, *Journal of Career Development*, 31, 263-278.
- Kaplan, D., & Brown, D., (1987). The role of anxiety in career indecisiveness, *The Career Development Quarterly*, 32, 148-162.
- Κρίβας, Σπ., (1989). Η συνεισφορά των θεωριών επαγγελματικής εκλογής στην συμβουλευτική πρακτική κατά τη διαδικασία επιλογής επαγγέλματος. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 15 & 16, 139-146 & 147-154
- Κρίβας, Σπ., (1997). Από την ικανότητα για προσδοκία στην πίστη στην προσδοκία της πραγμάτωσης: Η σημασία της προσδοκίας για αυτεπάρκεια στην επαγγελματική εκλογή. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 40-41, 29-44.
- Krumboltz, J.D., (1979), "A social learning theory of career decision making". In:

- A. Mitchell, G.B. Jones, & J.D. Krumboltz (Eds), *Social learning and career decision making*, (p.p. 19-49). Cranston, RI: Carroll.
- Krumboltz, J.D., Mitchell, A.M., & Jones, J.B., (1976). A social learning theory of career selection. *The Counseling Psychologist*, 6, 71-81.
- Lapan, R.T., Hinkelman, J.M., Adams, A., & Turner, S., (1999). Understanding rural adolescent's interests, values and efficacy expectations. *Journal of Career Development*, 26, 107-123.
- Lent, R.W., (2005). "A social cognitive view of career development and counseling". In: S.D. Brown & R.W. Lent (Eds.), *Career Development & Counseling: Putting Theory and research to work* (p. 101-127). New York: John Wiley.
- Lent, R.W., Brown, S.D., Brenner, B., Chopra, S.B., Davis, T., Talleyrand, R., et al., (2001). The role of contextual supports and barriers in the choice of math/science educational options: A test of social cognitive hypotheses. *Journal of Counseling Psychology*, 48, 474-483.
- Lent, R.W., Brown, S.D., Nota, L., & Soresi, S., (2003). Testing social cognitive interest and choice hypotheses across Holland types in Italian high school students, *Journal of Vocational Behavior*, 62, 101-118.
- Lent, R.W., Brown, S.D., Talleyrand, R., McPartland, E.B., Davis, T., Chopra B., Alexander M., & Shthakaran V., & Chai CM., (2002). Career Choice Barriers, Supports, and coping strategies: college students' experiences, *Journal of Vocational Behavior*, 60, 61-72.
- Lent, R.W., Brown, S.D., & Hackett, G., (2000). Contextual supports & barriers to career choice: a social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 36-49.
- Lent, R.W., Brown, S.D., & Hackett, G., (2002). "Social Cognitive Career Theory". In: Brown D., & Associates, *Career Choice and Development*, (4th edition, p. 255-311. San Francisco: Jossey-Bass.
- Luzzo, D., (1996). Exploring the relationship between the perception of occupational barriers and career development, *Journal of Career Development*, 22, 239-248.
- McWhirter E. H., Rasheed, S., & Crothers, M. (2000). The effects of high school career education on social-cognitive variables, *Journal of Counseling Psychology*, 47, 330-341.
- Olenchak F., & Hebert, T.P. (2002). Endangered academic talent: lessons learned from gifted first generation college males, *Journal of College Student Development*, 43, 195-212.
- Rattelle, C.F., Larose, S., Guay, f. & Scenecal, C., (2005). Perceptions of parental involvement and support as predictors of college students' persistence in science curriculum. *Journal of Family Psychology*, 19, 286-293.
- Schaefer, K.G., Epperson, D.L., & Nauta, M.M., (1997). Women's career development: can theoretically derived variables predict persistence in engineering majors? *Journal of Counseling Psychology*, 44, 173-183.
- Turner, S., & Lapan, R., (2003). Native American Adolescent Career Development, *Journal of Career Development*, 30, 159-172.
- Wettersen, K.B., Guilmino, A., Herrick, P., Hunter, P.J., Kim, G.Y., Jagow, D., et al. (2005). Predicting educational and vocational attitudes among rural high school students, *Journal of Counseling Psychology*, 52, 658-663.

Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τ. 88-89, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σσ. 114-123

*Ιωάννης Δ. Χριστακόπουλος**

**Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ**

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται εξάπλωση προγραμμάτων Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού. Στα αρχικά όμως ακόμα στάδια βρίσκεται και η υλοποίηση προγραμμάτων Συμβουλευτικής τα οποία απευθύνονται σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να επεκταθούν περαιτέρω, ιδιαίτερα στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας μας. Μη κυβερνητικές οργανώσεις, κέντρα εκπαίδευσης δημόσιου χαρακτήρα, σωματεία κ.α. φορείς επιβάλλεται να αναπτύξουν συνεργασία με τα σωφρονιστικά καταστήματα για να υλοποιηθούν τέτοια προγράμματα.

*Ioannis D. Christakopoulos**

**THE NECESSITY OF COUNSELLING-GUIDANCE PROGRAMS
APPLICATION TO THE REHABILITATION CENTERS OF GREECE**

In the last few years an expansion of the counselling-guidance programs has been observed. However, it is worth pointing out that the counselling-guidance programs which refer to vulnerable population groups are at the primary stage of their being realized. It is imperative that these programs should be further developed and expanded particularly in the rehabilitation centers of our country. It is significant that non governmental organizations, public education centers along with charity societies should develop the relevant cooperation with the rehabilitation centers so that counselling-guidance programs become a reality.

* Ο Ι. Χ. είναι πανχιούχος του τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό. Διαθέτει μεγάλη εμπειρία υλοποίησης προγραμμάτων Συμβουλευτικής στο χώρο των φυλακών(τα προγράμματα αυτά υλοποιήθηκαν μέσω των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Γενικής Γραμματείας Δια Βίου Μάθησης) *Επικοινωνία:* email: ichristakopoulos@hotmail.com

Η Φυλακή ως Μέσο Σωφρονισμού

Η φυλακή ως χώρος εγκλεισμού ατόμων που διέπραξαν κάποιο έγκλημα είναι σχετικά πρόσφατο μέτρο αντιμετώπισης της παραβατικότητας. Μετρά περίπου 200 χρόνια λειτουργίας. Πρίν από αυτό η επιβολή της ποινής ήταν απάνθρωπη.

Αξίζει να επισημανθεί ότι στην Αρχαία Ελλάδα εφαρμόζονταν η ποινή του «αποτυμπανισμού» (Κουράκης 1985).

Στον μεσαίωνα ο κατηγορούμενος για να αποδείξει την αθωότητα του υποχρεώνονταν να πιει καυτό νερό ενώ αν ήταν αθώος προστατεύονταν επικαλούμενος την θεία βοήθεια (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984)

Παρόλα αυτά αν σκεφθούμε τις συνθήκες διαβίωσης αλλά και τον υπερπληθυσμό σχηματίζεται μια εικόνα που αφαιρεί κάθε ίχνος αξιοπρέπειας και σεβασμού του ατόμου. Η καθημερινότητα είναι προδιαγεγραμμένη βάσει χρονοδιαγράμματος σύμφωνα με το σύστημα συγκεκριμένων κανόνων που επιβάλλονται άνωθεν. Δεν υπάρχει έννοια προσωπικού χώρου και χρόνου (Τσαλίκoglou, 1989).

Η ιστορική αυτή αναδρομή που πραγματοποιήσαμε στη λειτουργία των φυλακών θα μας φανεί χρήσιμη ώστε να αντιληφθούμε πληρέστερα την κατάσταση που επικρατεί στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας μας.

Η Κατάσταση στα Σωφρονιστικά Καταστήματα της Χώρας μας

Στην Ελλάδα λειτουργούν:

- 20 Γενικά Καταστήματα Κράτησης (6 κλειστές Φυλακές Ανδρών, 1 Φυ-

λακή Γυναικών και 13 Δικαστικές Φυλακές)

- 8 Ειδικά Καταστήματα Κράτησης (4 Αγροτικές Φυλακές Ενηλίκων και 4 Σωφρονιστικά Καταστήματα Ανηλίκων)
- 3 Θεραπευτικά Καταστήματα

Εξάλλου σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για το 2008:

- Ο αριθμός των κρατούμενων στα Ελληνικά Σωφρονιστικά καταστήματα είναι 10082 άτομα
- Η χωρητικότητα των φυλακών είναι 5.584 θέσεις
- Ο αριθμός των αλλοδαπών είναι 4.413 άτομα
- Οι ανήλικοι κρατούμενοι ανέρχονται σε 525 άτομα
- Οι γυναίκες κρατούμενες ανέρχονται σε 592 άτομα
- Οι παραβάτες του Νόμου περί Ναρκωτικών είναι 4.411 άτομα
- Οι υπόδοκοι κρατούμενοι είναι 2.990 άτομα. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι κρατούμενοι είναι απόφοιτοι Δημοτικού.
- Υπάρχει έλλειψη μόνιμου προσωπικού κοινωνικών λειτουργών αλλά και άλλων Συμβούλων (Προσανατολισμού κ.α.) ενώ μόλις τα τελευταία χρόνια έχουν προσληφθεί ελάχιστοι ψυχολόγοι.

Η συσσώρευση όλων αυτών των παραμέτρων έχει αρνητικό αντίκτυπο στην προσωπικότητα και τον ψυχισμό των κρατουμένων. Στη συνέχεια θα αποτυπώσουμε τις συνέπειες αυτές του εγκλεισμού.

Συνέπειες του Εγκλεισμού στην Προσωπικότητα και τον Ψυχισμό των Κρατουμένων

Η στέρηση της ελευθερίας συνοδεύεται συχνά από τη στέρηση όλων των έννομων αγαθών που αφορούν τη σωματική και ψυχική υγεία των κρατούμενων, τη δυνατότητα εκπαίδευσης, την εργασία κ.τ.λ. (Δημητρούλη κ.ά., 2006)

Ο εγκλεισμός συνδέεται με:

- *Αγχώδεις διαταραχές.*

Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι έγκλειστοι συχνά εκδηλώνουν σημάδια έντονης ανησυχίας για το μέλλον και για την παρούσα κατάσταση τους στο χώρο της φυλακής. Παράλληλα αδυνατούν να συγκεντρωθούν και να εστιάσουν την προσοχή τους σε συγκεκριμένες κάθε φορά δραστηριότητες. Σε σωματικό επίπεδο οι αγχώδεις διαταραχές συνδέονται με αίσθημα εξάντλησης, έντονους και συχνούς μυϊκούς πόνους και εφίδρωση, ενώ συχνές είναι και οι περιπτώσεις απηνιών, συσπάσεως των μυών και έλλειψης συτονισμού των κινήσεων. Δεν λείπουν εξάλλου και οι περιπτώσεις συχνού θυμού για ασήμαντες και ανύπαρκτες αφορμές καθώς και οι ξαφνικές αλλαγές της διάθεσης. Οι έγκλειστοι στα σωφρονιστικά καταστήματα συχνά διακατέχονται και από έντονα συναισθήματα τρόμου και φόβου.

- *Χαμηλή αυτοεκτίμηση.*

Τα συμπτώματα τα οποία συνδέονται με την χαμηλή αυτοεκτίμηση των κρατουμένων εντοπίζονται στα αισθήματα κατωτερότητας, ανασφάλειας και μοναξιάς, συχνής παραμέλησης της εξωτερικής εμφάνισης, αισθημάτων απογοήτευσης ακόμα και για το παραμικρό, δυσκολίας αντικειμενικής

ερμηνείας της πραγματικότητας, συστηματικής επικέντρωσης στα αρνητικά σημεία μιας κατάστασης, κοινωνικής απόσυρσης, και συχνών διαταραχών στη συγκέντρωση, στον ύπνο και τη διατροφή.

- *Ανικανότητα επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων.*

Η ανικανότητα επίλυσης των προβλημάτων σημαίνει ότι οι κρατούμενοι λόγω του ότι ζουν σε ένα «αποστειρωμένο», όσον αφορά τα ερεθίσματα περιβάλλον, δεν μπορούν να αναλύουν τις καταστάσεις και να βρίσκουν εναλλακτικές λύσεις στα προβλήματα τα οποία και τους απασχολούν. Συχνά εξάλλου αδυνατούν να αξιολογήσουν τις εναλλακτικές λύσεις προκειμένου να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις δυσκολίες και να επιλέξουν την «καλύτερη» οδό. Εξάλλου ακόμα και όταν φθάσουν στο στάδιο λήψης μιας απόφασης αδυνατούν να την εφαρμόσουν και να αντιληφθούν ότι είναι μια δυναμική διαδικασία, η οποία και επηρεάζεται τόσο από εσωτερικούς όσο και εξωτερικούς παράγοντες.

Η καταγραφή των συνεπειών του εγκλεισμού στην προσωπικότητα των κρατουμένων θα πρέπει να μας ευαισθητοποιήσει όσον αφορά την αναγκαιότητα της Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού στο χώρο των Σωφρονιστικών καταστημάτων της χώρας. Στην συνέχεια θα καταγράψουμε τους στόχους της Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού στον χώρο των φυλακών.

Έννοια της Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού

Η Συμβουλευτική-Προσανατολισμός είναι ένας ενιαίος θεσμός που περιλαμβάνει διαδικασίες και μέτρα που στόχο έχουν να βοηθήσουν το άτομο αφού γνωρίσει τον εαυτό του και το περιβάλλον του να επιτύχει επιλογές τέτοιες που θα του εξασφαλίσουν την καλύτερη δυνατή εξέλιξη και αξιοποίηση του εαυτού του για τον ίδιο αλλά και για γενικότερο όφελος (Δημητρόπουλος, 1999:25, Κασσωτάκης, 2004: 43-60)

Ο όρος «Διορθωτική Συμβουλευτική» είναι ένας γενικός όρος που περιέχει όλη την συμβουλευτική προσπάθεια που καταβάλλεται ώστε άτομα που έχουν ήδη διαπράξει ένα αδίκημα να δεχθούν, έξω από τα όποια μέτρα τιμωρίας, κάποια ουσιαστική βοήθεια προς την κατεύθυνση της επιτυχούς εξέλιξής τους και στη συνέχεια της επανένταξής τους. (Δημητρόπουλος, 1999:313).

Η συμβουλευτική στη φυλακή αποσκοπεί στην (Πανταζάκη-Πυκνή-Σερέτη, 2007):

- Στήριξη και ενδυνάμωση των κρατουμένων έτσι ώστε να μπορέσουν να συμμετάσχουν δημιουργικά στην όποια εκπαιδευτική διαδικασία
- Καλλιέργεια δεξιοτήτων που βοηθούν τα μέλη στην καλύτερη διαχείριση της ζωής τους στην φυλακή και μετά από αυτή.
- Απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων χρησίμων για την αποκατάστασή τους μετά την αποφυλάκιση.
- Κινητοποίηση και ενδυνάμωση ώστε να χαράξουν προσωπικούς στόχους
- Διαχείριση παροχής πληροφοριών

γύρω από θέματα που αφορούν ή ενδιαφέρουν άμεσα την συγκεκριμένη ομάδα κρατούμενων.

Οι στόχοι της Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού γίνονται καλύτερα αντιληπτοί αν κατανοηθεί το ιδιαίτερο προφίλ του κρατούμενου και ο οποίος συμμετέχει σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού. Το προφίλ αυτό θα παρουσιαστεί στην συνέχεια.

Το Προφίλ του Κρατούμενου που Συμμετέχει σε Προγράμματα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού

Οι κρατούμενοι που συμμετέχουν σε πρόγραμμα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού χαρακτηρίζονται από:

- Χαμηλό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι μεγάλο ποσοστό από αυτούς δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση (Γυμνάσιο), ενώ τα όποια εισοδήματά τους προκειμένου να εκτίσουν με αξιοπρέπεια το υπόλοιπο της ποινής τους, προέρχονται από την καλή διάθεση συγγενών αλλά και φίλων τους. Οι συγγενείς των κρατουμένων είτε τους επισκέπτονται στον χώρο των φυλακών είτε τους αποστέλλουν μικρά χρηματικά ποσά. Πρέπει εξάλλου να επισημανθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κρατούμενων ανήκει σε χαμηλού επιπέδου κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Κάτι τέτοιο διαπιστώνεται και από τα επαγγέλματα τα οποία δηλώνουν ότι ασκούσαν στον χρόνο πριν την φυλάκισή τους (τεχνίτες, εργάτες, αγρότες κ.α.) ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό όσων δηλώνουν άνεργοι.

- *Υψηλό ποσοστό χρήσης τοξικών ουσιών.*

Πρέπει να επισημανθεί ότι σημαντικό ποσοστό των κρατούμενων βρίσκονται στο χώρο της φυλακής λόγω της παράβασης του νόμου περί ναρκωτικών. Φυσικά στα σωφρονιστικά καταστήματα δεν επιτρέπεται η εισαγωγή και χρήση τέτοιων ουσιών ενώ οι όποιοι κρατούμενοι τοξικοεξαρτημένοι βρίσκονται υπό ψυχιατρική παρακολούθηση και λαμβάνουν κατασταλτικά σκευάσματα. Μικρό είναι το ποσοστό όσων συμμετέχουν σε προγράμματα θεραπείας ενώ όπως είναι φυσικό ο χρήστης τοξικών ουσιών έχει και ένα ιδιαίτερο προφίλ το οποίο και δεν του επιτρέπει την επιτυχημένη συμμετοχή σε καθημερινές-οργανωτικές δραστηριότητες εκπαίδευσης.

- *Προβλήματα ψυχικής υγείας συνδεόμενα με τον εγκλεισμό.*

Δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις κατάθλιψης, απόσυρσης αλλά και αυτοκτονικών επεισοδίων στο χώρο των σωφρονιστικών καταστημάτων. Όσοι έρχονται σε καθημερινή επαφή με τους κρατούμενους μπορούν να μιλήσουν για συχνή επανάληψη τέτοιων φαινομένων.

- *Έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου (οικογένεια, φίλοι, κ.α.)*

Οι κρατούμενοι λόγω του στιγματισμού τον οποίο και φέρουν εγκαταλείπονται από τους οικείους και την οικογένειά τους. Συχνά θεωρείται ότι ο κρατούμενος φέρει ένα «μιάσμα» το οποίο και είναι μεταδοτικό. Συχνές είναι και οι περιπτώσεις εγκλειστών που δεν έχουν ή και δεν επιθυμούν να έχουν επισκέψεις από συγγενείς και φίλους.

- *Αδυναμία διαχείρισης κρίσεων.*

Αυτό σημαίνει ότι οι κρατούμενοι,

ιδιαίτερα όσων η κράτηση στο χώρο των φυλακών είναι πρόσφατη, αδυνατούν να αξιολογήσουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο διαβιών, να επικοινωνήσουν κατά τη διάρκεια της κρίσης αυτής με το περιβάλλον και να λάβουν πληροφορίες αλλά και να διαχειριστούν την όποια κρίση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

- *Αδυναμία εξεύρεσης και διατήρησης εργασίας.*

Πολλοί είναι οι κρατούμενοι οι οποίοι δεν γνωρίζουν πώς να συντάξουν ένα βιογραφικό σημείωμα ή μια συνοδευτική επιστολή αλλά και μια αίτηση, πώς να παρουσιαστούν σε έναν εργοδότη αλλά και πώς να αναπτύξουν σχέσεις συνεργασίας στον εργασιακό χώρο.

- *Άγνοια της εργασιακής και εκπαιδευτικής κατάστασης.*

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι λόγω των συχνών παραβάσεων του νόμου πολλοί είναι οι κρατούμενοι που θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι βρίσκονται σε καθεστώς κοινωνικού αποκλεισμού. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος δεν γνωρίζουν τους φορείς στους οποίους θα μπορούσαν να αποταθούν προκειμένου να λάβουν εκπαίδευση ή επιμόρφωση ενώ αγνοούν και τα εργασιακά δικαιώματά τους.

Οι κρατούμενοι όπως γίνεται αντιληπτό και από τα παραπάνω επιδιώκουν να συμμετάσχουν σε τέτοια προγράμματα για λόγους που συνδέονται με τη δυνατότητα που τους δίνεται για προσωπική ανάπτυξη και αυτοβελτίωση. Δεν σπανίζουν όμως και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι εγκλειστοί στα σωφρονιστικά καταστήματα επιδιώκουν τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα Συμβουλευτικής Προσανατολισμού για καθαρά χρησι-

κούς λόγους. Αυτούς τους λόγους και θα αναπτύξουμε στην συνέχεια.

Λόγοι για τους Οποίους οι Κρατούμενοι Αποφασίζουν να Συμμετάσχουν σε Πρόγραμμα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού

Η συμμετοχή των κρατούμενων σε προγράμματα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού δίνει στους έγκλειστους τις παρακάτω δυνατότητες: (Παταξάκη κ.ά., 2006)

- Όταν οι κρατούμενοι συμμετέχουν σε πρόγραμμα τριμήνης διάρκειας η ποινή τους μειώνεται. Η παρακολούθηση τέτοιων προγραμμάτων συνδέεται και με την χορήγηση «μεροκάματων» από τη διεύθυνση της φυλακής. Τα μεροκάματα αυτά έχουν άμεση σχέση, όπως είναι φυσικό, και με μείωση του υπόλοιπου της ποινής και ως εκ τούτου με την ταχύτερη επανένταξη του εγκλείστου στο κοινωνικό «γίγνεσθαι»
- Εφόσον είναι υπόδικοι ή εφόσον εκκρεμεί έφεσή τους μπορεί να πετύχουν ευνοϊκότερη απόφαση από το Δικαστήριο.

Δεν λείπουν οι περιπτώσεις κρατούμενων οι οποίοι δεν έχουν δικαστεί ακόμα σε πρωτόδικο βαθμό (είναι δηλαδή υπόδικοι) ή έχουν δικαστεί αλλά έχουν υποβάλλει έφεση και προσκομίζουν βεβαίωση από τη διεύθυνση της φυλακής ότι παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα Συμβουλευτικής Κρατούμενων. Είναι φυσικά στην κρίση του Δικαστηρίου το αν ο κρατούμενος και η βεβαίωση που προσκομίζεται θα τύχουν ευνοϊκής μεταχείρισης από το Δικαστήριο και ως εκ τούτου θα προσμετρηθούν ευνοϊκά στη μείω-

ση της ποινής του. Παρόλα αυτά η πλειονότητα των κρατούμενων που προσκομίζουν τέτοια έγγραφα πετυχαίνουν τη μείωση της ποινής που τους επιβλήθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο.

- Να απασχοληθούν και να καλύψουν το νεκρό χρόνο μέσα στη φυλακή.

Αναμφισβήτητα, η δημιουργική απασχόληση στο χώρο της φυλακής, ιδιαίτερα όταν αυτή συνδέεται με ενέργειες διερεύνησης του εαυτού και της κοινωνίας, και αναπροσανατολισμού σε κοινωνικά αποδεκτές δραστηριότητες, συμβάλλει σε θετικό βαθμό στην αυτοεκτίμηση του ατόμου. Δεν πρέπει εξάλλου να λησμονηθεί ότι οι κρατούμενοι δεν έχουν πολλές ευκαιρίες για δραστηριότητες οι οποίες και να τους κάνουν να αισθανθούν ότι υπάρχει δυνατότητα για αυτοβελτίωση.

- Να επικοινωνήσουν με ανθρώπους που μπορούν να τους δώσουν νέα ερεθίσματα.

Όπως γίνεται αντιληπτό, τα ερεθίσματα έρχονται από τον εκπαιδευτή-σύμβουλο ο οποίος και καθοδηγεί την ομάδα σε υγιείς και ωφέλιμες για τον ψυχισμό των κρατουμένων δραστηριότητες. Ερεθίσματα μπορούν να μεταδοθούν και από τους υπόλοιπους συγκατατούμενους οι οποίοι μέσα σε ένα ομαδικό και υποστηρικτικό περιβάλλον δομημένο με κανόνες μπορούν να επικοινωνήσουν και να φανούν ωφέλιμοι ο ένας για τον άλλο.

- Να αποκτήσουν συγκεκριμένα εφόδια και δεξιότητες ώστε να μπορέσουν να εκπληρώσουν συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους.

Όπως γίνεται αντιληπτό τα εφόδια αυτά διαφέρουν από κρατούμενο σε κρατούμενο καθώς και από ομάδα σε

ομάδα συμβουλευτικής. Σε γενικές γραμμές πάντως βασικές δεξιότητες όπως ο σεβασμός στη γνώμη του άλλου, η διεκδίκηση με νόμιμο τρόπο δικαιωμάτων, η παραδοχή ότι τα δικαιώματα συνεπάγονται και υποχρεώσεις είναι κάποιες από τις δεξιότητες που πρέπει να αποκτήσουν οι κρατούμενοι.

- Να διευρύνουν τα ενδιαφέροντά τους και να ανακαλύψουν νέες διαστάσεις της πραγματικότητας που τους περιβάλλει αλλά και του εαυτού τους.

Οι κρατούμενοι τείνουν να πιστεύουν ότι η πραγματικότητα έχει μια μόνο διάσταση. Η συμμετοχή όμως σε μια ομάδα συμβουλευτικής αποδεικνύει ότι η πραγματικότητα δεν έχει μόνο μια όψη. Κατά συνέπεια η συμμετοχή των κρατουμένων σε μια ομάδα συμβάλλει στο μετασχηματισμό των ιδεών και των απόψεων έτσι, ώστε οι αντιλήψεις για την πραγματικότητα να είναι λειτουργικές και εφαρμόσιμες.

Στην συνέχεια της μελέτης μας θα αναφερθούμε στα ωφέλη για τους κρατούμενους που συμμετέχουν σε προγράμματα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, προκειμένου να επισημάνουμε την αξία τους.

Οφέλη για τους Κρατούμενους που Συμμετέχουν σε Προγράμματα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού

Η συμμετοχή σε ομάδα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού αναμφίβολα προσδίδει σημαντικά οφέλη στους κρατούμενους. Τέτοια είναι τα ακόλουθα:

- Διευρύνει την αυτογνωσία των μελών της ομάδας
- Ενισχύει τη θετική σκέψη και τον

οραματισμό

- Εθίζει τα μέλη της ομάδας στην αναζήτηση ρεαλιστικών τρόπων υλοποίησης των όποιων επιθυμιών τους.
- Εντοπίζει πλευρές της ζωής των μελών που είναι σημαντικά για αυτά
- Αναγνωρίζει θετικές πλευρές του εαυτού.
- Διευκολύνει την απόκτηση της ικανότητας επίλυσης των προβλημάτων με αποδεκτό από την κοινωνία τρόπο.
- Βοηθά στη λήψη ρεαλιστικών αποφάσεων.
- Συμβάλλει στην έκφραση και στο μοίρασμα συναισθημάτων και εμπειριών.
- Αναδεικνύει την αξία της προσωπικής γνώμης ακόμα και όταν αυτή δεν είναι σύμφωνη με τη γνώμη της πλειοψηφίας της ομάδας.
- Αναπτύσσει την αίσθηση του «ανήκειν» στην ομάδα.
- Βοηθά τους κρατούμενους στην οργάνωση του προσωπικού τους χρόνου
- Δίνει προοπτική και την αίσθηση ότι υπάρχει δυνατότητα για αυτοβελτίωση.

Δεν πρέπει όμως να μας διαφεύγει το γεγονός ότι τα προγράμματα αυτά απευθύνονται σε ενήλικα πρόσωπα. Όπως γίνεται κατανοητό η εκπαίδευση ενηλίκων έχει ιδιαιτερότητες και στοιχεία που τη διαφοροποιούν σε σχέση με την εκπαίδευση που παρέχεται στο τυπικό σχολείο. Τις ιδιαιτερότητες αυτές θα αναφέρουμε στην συνέχεια.

**Διαβίαν Μάθηση και Συμβουλευτική:
Εφαρμογή των Αρχών
της Εκπαίδευσης Ενηλίκων
στην Συμβουλευτική Κρατούμενων**

Βασικός στόχος της Συμβουλευτικής Κρατούμενων πρέπει να είναι να βοηθήσει στο να γίνουν οι έγκλειστοι άτομα με πλήρη λειτουργικότητα. Για να το πετύχει αυτό θα πρέπει να τους βοηθήσει να αποκτήσουν μια θετική γνώμη για τους εαυτούς τους, να αναγνωρίσει και να αντιμετωπίσει τις αναντιστοιχίες μεταξύ των εμπειριών τους και της αυτοαντίληψής τους και να τους αποδεσμεύσει από τους μηχανισμούς άμυνας που χρησιμοποιούν. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός πρέπει να υπάρχει μια θετική και θερμή σχέση ανάμεσα στο σύμβουλο και τον-τους συμβουλευόμενους. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να αντιλαμβάνονται ότι ο σύμβουλος διαθέτει ενσυναίσθητη κατανόηση, γνησιότητα και απεριόριστο θετικό σεβασμό για να μπορέσουν έτσι να προχωρήσουν στην αλλαγή της συμπεριφοράς τους (Μαλικιώση, 1999: 149)

Όταν μιλάμε εξάλλου για εκπαίδευση ενηλίκων αναφερόμαστε σε μια διαδικασία κατά την οποία προσπαθούμε να καταστήσουμε τους εκπαιδευόμενους-κρατούμενους ικανούς να αποκτήσουν φωνή. Ίσως το κλειδί όταν θέτουμε τον κρατούμενο πρώτο και όχι τον σύμβουλο είναι η ανάγκη να μιλάμε λιγότερο και να ακούμε περισσότερο (Rogers, 1999)

Απαραίτητη εξάλλου κρίνεται για τη λειτουργικότητα του προγράμματος η σύναψη μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενων του μαθησιακού συμβολαίου. Θα πρέπει δηλαδή να γίνει σαφές ως προς τους στόχους που επι-

θυμεί να πετύχει και τα βήματα που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν για να υπάρξει επιτυχία. Το συμβόλαιο θα πρέπει να αναφέρεται στο περιεχόμενο των συναντήσεων μας, στη μορφή του προγράμματος στην απαιτούμενη εμπειρία, γνώση και υπόβαθρο που είναι απαραίτητη για την συμμετοχή σε αυτό και στο χρονοδιάγραμμα των εργασιών (Rogers, 1996: 50)

Παράλληλα ο εκπαιδευτής-σύμβουλος θα πρέπει να επιλέξει εκείνες τις εκπαιδευτικές τεχνικές που θα βοηθήσουν στον έπακρο βαθμό τα μέλη της ομάδας του να συμμετέχουν ενεργά στις συναντήσεις, που έχουν και μαθησιακό χαρακτήρα. Τέτοιες εκπαιδευτικές τεχνικές είναι η εργασία σε ομάδες, η μελέτη περίπτωσης και το παιχνίδι ρόλων.

Η εργασία σε ομάδες δίνει στους συμμετέχοντες την ευκαιρία να λύσουν από κοινού ένα πρόβλημα, να κερδίσουν χρόνο καθώς πολλές ομάδες μπορούν να εργάζονται ταυτόχρονα επάνω σε διαφορετικά θέματα, να αντιπαραθέσουν τις ιδέες τους, να εκφραστούν πιο άνετα από ό,τι μπροστά σε ευρύ ακροατήριο. Επιτρέπουν την ανάπτυξη της αυτονομίας, τη δημιουργία φιλικού κλίματος και δυναμικής μέσα στην ομάδα καθώς και την ύπαρξη στιγμών ξεκούρασης και περισυλλογής στη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος. (Couna, 1994: 66)

Με τη μελέτη περίπτωσης επιτυγχάνεται η διασύνδεση της σχετικής εμπειρίας με το μελετώμενο θεωρητικό πλαίσιο (Τσιμπουκλή- Φίλιπς, 2007: 15)

Με το παίξιμο ρόλων είναι εύκολο να καταλάβει ο κρατούμενος καλύτερα τα αισθήματα του και τα αισθήματα των άλλων, αλλά και να αποκτήσει

ανεκτικότητα απέναντι σε αυτά (Culley, 1991). Το παιχνίδι ρόλων έχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι προσφέρει στο άτομο πραγματική άσκηση ενώ του δίνει τη δυνατότητα να εκδηλωθεί πραγματικά, να νιώσει την ελευθερία να εκφραστεί (Δημητρόπουλος, 1999: 254).

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Ο χώρος των φυλακών δεν παρέχει τα ερεθίσματα εκείνα που θα έπρεπε σε ανθρώπους που επιδιώκουν την ομαλή επανένταξη τους στο κοινωνικό «γίγνεσθαι». Αντίθετα αποτελεί χώρο προσωρινής αποθήκευσης ψυχών. Ο συγχρωτισμός πληθώρας ατόμων που παραβίασαν τον νόμο κατά το παρελθόν χωρίς τη λήψη ουσιαστικών μέτρων για την εκπαίδευση, την επανένταξη και την αποτελεσματική διαχείριση του χρόνου τους, μόνο αποτέλεσμα και επακόλουθο έχει την αναπαραγωγή συμπεριφορών που μαθηματι-

κά θα τα οδηγήσουν ξανά στη φυλακή.

Τα παραπάνω μπορούν να αποσοβηθούν μόνο με μέριμνα από πλευράς της πολιτείας για την ουσιαστική εκπαίδευση των προσώπων που βρίσκονται στους χώρους των φυλακών. Τα τελευταία χρόνια κάποιοι φορείς (ΚΕ.Θ.Ε.Α, Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης κ.α.) σε συνεργασία με τα σωφρονιστικά καταστήματα έχουν αναπτύξει προσπάθειες για την ουσιαστική εκπαίδευση των ατόμων αυτών με στόχο την ομαλή τους επανένταξη. Τα όποια όμως προγράμματα εκπαίδευσης έχουν πραγματοποιηθεί πρέπει να εξαπλωθούν και να αγκαλιάσουν συνολικά τους ανθρώπους που είναι έγκλειστοι. Ναυαρχίδα των προγραμμάτων αυτών θα πρέπει να είναι προγράμματα Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού, τα οποία και πρέπει να υλοποιηθούν σε όλα τα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας με την ενεργή συμμετοχή σε αυτά του συνόλου των εγκλείστων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Γεωργίου, Στέλιος (2003). Εκπαιδεύοντας Ψυχολόγους στη Συμβουλευτική, «Ελληνικά Γράμματα».
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Αλίκη (1984). Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Courau, Sophie (2000). Τα βασικά «εργαλεία» του εκπαιδευτή ενηλίκων/μετ. Μουσοπούλου Ευγενία, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Δημητρόπουλος, Ευστάθιος (1999). Συμβουλευτική Προσανατολισμός, Αθήνα, Γρηγόρη.
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινωνικής Πρωτοβουλίας "Equal" (2005). Οδηγός Αποφυλακισμένου στα πλαίσια του έργου "Κοινωνία Εντάσσουσα", Αθήνα, Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Αθηνών.
- Θέμελη, Όλγα-Ρηγούτσου, Ελένη (2006). Η εκπαίδευση ενηλίκων στις φυλακές. Το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας-Αδημοσίευτη ανακοίνωση στο συνέδριο «Δια βίου μάθηση για την ανάπτυξη, την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή», Βόλος.

- Κασιωπάκης, Μιχάλης (2004) (Επιμέλεια). Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός. Θεωρία και πράξη. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Κλεφτάρας, Γιώργος (2006). Η συμβουλευτική ψυχολογία στις γυναίκες, «Ελληνικά Γράμματα».
- Κοσμίδου-Hardy, Χρυσούλα. Γαλανουδάκη-Ράπτη, Αθανασία (1999). Συμβουλευτική: θεωρία και πρακτική. Αθήνα: «Ελληνικά Γράμματα».
- Κοσμίδου, Χρυσούλα. Γαλανουδάκη, Αθανασία (1996). Συμβουλευτική-θεωρία και πρακτική, Αθήνα: Ασημάκης.
- Κουράκης, Νέστωρ (1991). Εγκληματολογικοί Ορίζοντες Α: Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Λεονταρή, Αγγελική (1998). Αυτοαντίληψη. Αθήνα: «Ελληνικά Γράμματα».
- Μαλικιώση-Λοΐζου, Μαρία (1999). Συμβουλευτική Ψυχολογία. Αθήνα: «Ελληνικά Γράμματα».
- Μαλικιώση-Λοΐζου, Μαρία. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δέσποινα. McLeod, John. Καραθάναυ, Δάφνη. Μαρκαντώνη, Αθηνά (2005). Εισαγωγή στη συμβουλευτική, Μεταίχμιο.
- Mezgow, Jack (2007). Η μετασχηματίζουσα μάθηση/μετ. Κουλαουζίδης Γιώργος. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπρούζος, Ανδρέας (2004). Προσωποκεντρική Συμβουλευτική: θεωρία, έρευνα και εφαρμογές: Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Πανταζάκη, Ευτυχία. Πυκνή, Μυρσίνη. Σερέτη, Παναγιώτα (2007). Συμβουλευτική Κρατουμένων-Εκπαιδευτικό Υλικό, Αθήνα, Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων-Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Rogers, Alan (1999). Η εκπαίδευση Ενηλίκων, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δέσποινα (2000). Επαγγελματική Συμβουλευτική και Καθοδήγηση, ISS.
- Τσαλίκoglou, Φωτεινή (1989). Μυθολογίες βίας και καταστολής. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσιμπουκλή, Άννα-Φωλις, Νικόλ (2007). Εκπαίδευση Εκπαιδευτών Ενηλίκων Πρόγραμμα Δια Βίου Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών Ενηλίκων-Εκπαιδευτικό υλικό», Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1. Ζερβός, Γρ. (2008). *Η Ψυχολογία της Γλώσσας, Ψυχολογική Προσέγγιση της Χρήσης και της Εξέλιξης της Γλώσσας*. Αθήνα: ΙΩΝ, Εκδόσεις Έλλην, σσ. 200. ISBN:978-960-286-986-4.

Επιμέλεια: Σπύρος Κρίβας

Το παραπάνω βιβλίο που κυκλοφορεί από τον εκδοτικό οίκο «Έλλην» είναι το πρώτο βιβλίο του Δρ. Γρ. Ζερβού, ο οποίος ήδη έχει εμφανισθεί με την αργογραφία του στην ελληνική βιβλιογραφία.

Στο βιβλίο αυτό ο κ. Ζερβός έχοντας ο ίδιος επίγνωση του εγχειρήματος που επιχείρησε, δεν επιδιίδεται σε μια αποστασιατική παρουσίαση της σημασίας της γλώσσας από ψυχολογικής πλευράς, αλλά εκτιμώντας το εύρος του συγκεκριμένου γνωστικού αντικειμένου επικεντρώνεται αυστηρά στην επικοινωνιακή διάσταση της γλώσσας, την οποία επιχειρεί να αναδείξει σε συγκεκριμένα πεδία: το σχολείο, την καθημερινή κοινωνική συμβίωση και γλωσσική πρακτική και το χώρο της εργασίας. Το στόχο αυτό τον επιτυγχάνει σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό.

Η δομή του βιβλίου, η οργάνωση σε ολιγοσέλιδα κεφάλαια του αναγκαίου υλικού και η παρουσίασή του με εύληπτο, σαφή και πειθαρχημένο λόγο αναδεικνύουν από την μια μεριά την πολύ επαρκή γλωσσολογική του συγγραφέα, ο οποίος πέρα από την εξειδίκευσή του ως παιδαγωγού της ειδικής αγωγής είναι και φιλόλογος. Αυτό το χαρακτηριστικό του βιβλίου προσελκύει τον αναγνώστη και καθιστά ευχάριστη την περιδιάβαση στο πεδίο των πληροφοριών, που προσφέρει. Από την άλλη μεριά καθιστούν σαφές ότι ο κ. Ζερβός έχει κατανοήσει και επεξεργαστεί με συνέπεια και μεθοδικότητα το υλικό, το οποίο ήταν απαραίτητο για τη συγκρότηση του πονήματός του αυτού. Βέβαια, τα ολιγοσέλιδα κεφάλαια ενέχουν τον κίνδυνο της έλλειψης εμβάθυνσης στο κάθε επιμέρους αντικείμενο, χαρακτηριστικό που παρατηρεί κανείς σε μερικά ιδιαίτερος μικρά κεφάλαια του βιβλίου. Βέβαια η εις βάθος μελέτη επιμέρους όψεων του αντικειμένου, που πραγματεύεται το βιβλίο, δεν αποτελεί σκοποθεσία του κ. Ζερβού. Πέρα όμως από αυτά ο συγγραφέας δείχνει ότι είναι ενήμερος του εύρους, των δυσκολιών και των περιορισμών, που περιέχει μια συστηματική ενασχόληση με τη θεαματική του βιβλίου του. Επιπλέον αποδεικνύει ο κ. Ζερβός ότι γνωρίζει και χειρίζεται με άνεση τη βασική ελληνική και ξενόγλωσση (κυρίως γερμανική) σχετική βιβλιογραφία.

Το βιβλίο αποτελείται από 23 κεφάλαια. Μετά από το εισαγωγικό κεφάλαιο,

που εισάγει τον αναγνώστη στην προβληματική και τη θεματική της εργασίας, ακολουθούν τα κεφάλαια 1-8, τα οποία αναφέρονται στην ανάπτυξη και διαχρονική ανάπτυξη της γλώσσας ως ανθρώπινο χαρακτηριστικό, τη σημασία της γλώσσας ως επικοινωνιακό εργαλείο σε διάφορα κοινωνικά πεδία με διεξοδικές αναφορές στο φαινόμενο της επικοινωνίας υπό την οπτική της γλώσσας και τη σπουδαιότητα της γλώσσας σχετικά με την ανάπτυξη άλλων λειτουργιών, όπως η νόηση, σχέση η οποία θεμελιώνεται στο βιβλίο επιστημονικά. Στα επόμενα κεφάλαια 9-12 επιχειρείται επιστημονική θεμελίωση της προέλευσης και ανάπτυξης της γλώσσας, η οποία, όπως επιτυχώς υποστηρίζει ο κ. Ζερβός, χρήζει διεπιστημονικής ερευνητικής προσέγγισης. Τέλος τα κεφάλαια, 13-23, αναφέρονται σε διάφορα πεδία χρήσης των χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων της γλώσσας ως επικοινωνιακού εργαλείου.

Η σκοποθεσία του βιβλίου, όπως αυτή διατυπώνεται από το συγγραφέα του, η θεματολογική επιλογή και η επεξεργασία του σχετικού υλικού δεν συνηγορούν στην κατάταξη του βιβλίου σε μια ακραιφνώς επιστημονική μονογραφία. Χωρίς βέβαια να λείπει η συγκροτημένη επιστημονική και βιβλιογραφική θεμελίωση του περιεχομένου του πονήματος του Δρ. Γρηγόρη Ζερβού, θα ήταν ακριβέστερη η θεώρησή του ως ενός πολύ καλού εγχειριδίου με συγκεκριμένη θεματική. Χωρίς να είμαστε σε θέση να ερμηνεύσουμε τις προθέσεις του κ. Ζερβού, πιστεύουμε αναμφισβήτητα ότι το πόνημά του ανήκει στα απαραίτητα υποστηρικτικά βιβλία για τους εκκολαπτόμενους εκπαιδευτικούς, που φυτούν στα ελληνικά πανεπιστήμια, αλλά και για τους εκπαιδευτικούς της καθημερινής σχολικής πράξης. Θα βρουν χωρίς αμφιβολία συγκροτημένες και χρήσιμες για το έργο τους πληροφορίες.

2. Κατσίρας, Λεωνίδας, 2008, *Ανήλικοι Παραβάτες. Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής Παρέμβασης*, Αθήνα.

Επιμέλεια: Ουρανία Χ. Καλούρη

Το φαινόμενο της παραβατικότητας των ανηλίκων απασχολεί ολοένα και περισσότερο την ελληνική κοινωνία και η επίλυσή του δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα διαθεματικών και διεπιστημονικών προσεγγίσεων.

Με το βιβλίο του *«Ανήλικοι Παραβάτες. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής Παρέμβασης»*, ο σχολικός σύμβουλος Κατσίρας Λεωνίδας, προσεγγίζει διεπιστημονικά, ως νομικός, κοινωνιολόγος, θεολόγος και σύμβουλος-εκπαιδευτικός και ο ίδιος, την έννοια, τα αίτια, τις συνέπειες και τον τρόπο πρόληψης και αντιμετώπισης των «παραβατικών» συμπεριφορών των ανηλίκων.

Όπως αναφέρει, ψυχολογικοί, περιβαλλοντικοί και οικονομικοί παράγοντες συντελούν στην εμφάνιση φαινομένων παραβατικότητας, ενώ τόσο το εκπαιδευτικό σύστημα όσο όμως και το ελληνικό νομικό σύστημα και η προβλεπόμενη ποινική και σωφρονιστική μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών δε συνηγορεί στην πρόληψη και τον περιορισμό αντίστοιχων συμπεριφορών.

Ο ρόλος της συμβουλευτικής παρέμβασης για τους ανήλικους παραβάτες αναλύεται διεξοδικά στο βιβλίο με παράλληλες αναφορές στις κυριότερες «ψυχαναλυτικές, γνωστικού περιεχομένου και επιλεκτικού χαρακτήρα» θεωρίες και με ιδιαίτερη έμφαση στην επιδιωκόμενη κοινωνική, εκπαιδευτική ή/και επαγγελματική αποκατάσταση των ανηλίκων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου παρουσιάζεται δειγματική έρευνα [του 2004 στην Κυπριακή Δημοκρατία] σε μαθητές ηλικίας 14-18 ετών, σε αποφοίτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και σε εκπαιδευτικούς, διευθυντές σχολείων, σχολικούς συμβούλους και λειτουργούς ευημερίας καθώς επίσης και σε νεαρά άτομα τα οποία βρισκόνταν έγκλειστα σε σωφρονιστικά καταστήματα. Αναδεικνύονται τα αίτια της «παραβατικής» συμπεριφοράς και η συσχέτισή τους με τις συμπεριφορές του οικογενειακού και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, καθώς επίσης και ο ουσιαστικός ρόλος των σημαντικών άλλων. Το φύλο, η ηλικία, το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας και ο τόπος κατοικίας της, καθώς επίσης και το σχολείο, οι σχέσεις με τους συμμαθητές, ο ρόλος του εκπαιδευτικού και το αναλυτικό πρόγραμμα των διαφόρων μαθημάτων αποτελούν τις πιο συχνές συμμεταβλητές, οι επιδράσεις των οποίων είναι ιδιαίτερα πολύπλοκες*.

Ιδιαίτερα χρήσιμος, ειδικά για τους εκπαιδευτικούς, αλλά και όσους ασχολούνται με τους ανήλικους και τα προβλήματά τους, είναι ο κατάλογος ο οποίος παρατίθεται με τα νομοθετήματα που αφορούν στην αντιμετώπιση φαινομένων «παραβατικής» συμπεριφοράς, όσο και η πληροφόρηση που δίδεται

* Καβαδιά, Σ., Σαββίδου, Μ., Αντωνοπούλου, Ο. (1987). *Επαγγελματικός Προσανατολισμός στο Ίδρυμα Αγωγής Αρρένων Κορυδαλλού*, Αθήνα, ΟΑΕΔ & ΓΓΝΤ.

στο βιβλίο για τις υπηρεσίες και οργανώσεις που ασχολούνται με το αντικείμενο.

Η εργασία του συναδέλφου κ. Κατσίρα Λεωνίδα αποτελεί ένα χρήσιμο και εύχρηστο εργαλείο για όλους τους εκπαιδευτικούς. Ένα εργαλείο το οποίο, πιστεύουμε, θα συντελέσει στην κατανόηση της συμπεριφοράς των ανηλίκων και ιδιαίτερα των εφήβων και θα συμβάλλει στην ανακατασκευή και άμβλυνση κατεστημένων απόψεων από τους ενήλικες, οι οποίοι συχνά, απλά περιορίζονται σε ρόλο κριτή ή καλύτερα σε ρόλο «επικριτή». Συμμεριζόμαστε απόλυτα την προτροπή του συγγραφέα για «κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να οικοδομηθεί μια ανοιχτή κοινωνία για όλους» ώστε να περιοριστούν φαινόμενα παραβατικότητας.

Ουρανία Χ. Καλούρη
Καθηγήτρια Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.

Τ Α Ν Ε Α Τ Η Σ Ε Λ . Ε . Σ Υ . Π .

Επιμέλεια: Παναγιώτης Σαμοΐλης

1. Η Γενική Συνέλευση των Μελών της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π., Αρχαιρεσίες

Την Κυριακή 30 Νοεμβρίου 2008, αμέσως μετά το πέρας των εργασιών του Πανελληνίου Συνεδρίου της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π., πραγματοποιήθηκε Γενική Συνέλευση των μελών, με κεντρικό θέμα τον απολογισμό πεπραγμένων του απερχόμενου Δ.Σ. και τη διεξαγωγή αρχαιρεσιών για την ανάδειξη νέου. Ο Πρόεδρος κος Π. Σαμοΐλης παρουσίασε τα πεπραγμένα του Δ.Σ. κατά τη διετία 2006-2008:

- Συνεχής επικοινωνία-εξυπηρέτηση πολλών μελών της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. για διάφορα ζητήματα, τηλεφωνικά ή με e-mail. Με την ευκαιρία παρακαλούμε όλα τα μέλη μας να δηλώσουν την ηλεκτρονική τους διεύθυνση, στέλνοντας ένα μήνυμα στο: info@elesyp.gr Είναι τελείως απαραίτητη, πλέον, η τακτική επικοινωνία μας σε σύγχρονες βάσεις.
- Φροντίδα για τη συγκέντρωση-χρήση των εργασιών προς δημοσίευση στο περιοδικό ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ – ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ, μαζί με τα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής και της Επιτροπής Κριτών.
- Φροντίδα για τη διόρθωση των δοκιμών, γενικά τη διαδικασία έκδοσης του περιοδικού μας και την έγκαιρη αποστολή του **στα μέλη που είναι ταμειακάς εντάξει**.
- Τήρηση-ενημέρωση του αρχείου των μελών από τον Γραμματέα.
- Στην προσπάθεια να βοηθήσουμε τα μέλη μας που χρωστούν περισσότερες συνδρομές να επανακάμψουν, το Δ.Σ έχει αποφασίσει να διευκολύνει, με έκπτωση, την καταβολή των συνδρομών παρελθόντων ετών.
- Διοργάνωση του Συνεδρίου του 2007 και του 2008 (εξασφάλιση χώρου, ομιλητών, χορηγών, catering, εκτυπώσεις κτλ.), σε στενή συνεργασία με τα μέλη των Οργανωτικών – Επιστημονικών Επιτροπών.
- Επικοινωνία με πολλούς φορείς, παράσταση των μελών του Δ.Σ. σε συναφείς εκδηλώσεις.
- Διαχείριση της ιστοσελίδας της Εταιρείας (www.elesyp.gr)
- Επείγουσα επιστολή διαμαρτυρίας προς τον κο Υπουργό Παιδείας σχετικά με την Υπουργική Απόφαση που καθορίζει τον τρόπο επιλογής των Υπευθύνων ΣΕΠ στα ΚΕΣΥΠ και ΓΡΑΣΕΠ (Νοέμβριος 2008)
- Εποικοδομητική συνεργασία με εταιρίες από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες στο

πλαίσιο του προγράμματος LEONARDO/ EAS για την πιστοποίηση λειτουργιών Σ-Π. Εξαιρετικά επίκαιρη και χρήσιμη συνεργασία, όπως φάνηκε και στο Συνέδριο του 2008.

- Εξαιρετική και αποδοτική συνεργασία, επίσης, με τον διευθύνοντα Σύμβουλο του National Board for Certified Counselors (NBCC) των Η.Π.Α. Dr. Tom Clawson, μέσω της κας Μαρίας Κουτσαύτη, που απέδωσε δύο πολύ καλούς ειδικευμένους εισηγητές στο Συνέδριο του 2008 και όχι μόνον.
- Η υπόσχεσή μας σε προηγούμενες Γ.Σ., για τη λειτουργία ταχύρρυθμου σεμιναρίου επιμόρφωσης μελών μας, θα υλοποιηθεί (από τον Ιανουάριο μέχρι το Μάιο του 2009), ακριβώς χάρη στη συνεργασία μας με τον Dr. Clawson και την κα Κουτσαύτη. Όσα από τα μέλη μας θα συμμετέχουν θα λάβουν **πιστοποιημένο τίτλο από το NBCC**.

Στη συνέχεια η Ταμίας κα Ελ. Μαστοράκη παρουσίασε τον οικονομικό απολογισμό της διετίας 2006-2008 και τον προϋπολογισμό 2008-2010 (δημοσιεύεται στην επόμενη σελίδα). Ο κος Γρηγόριος Ζερβός, μέλος της ελεγκτικής Επιτροπής ανέγνωσε την έκθεση της επιτροπής, η Γ.Σ. ενέκρινε τα πεπραγμένα και απάλλαξε την απερχόμενη διοίκηση από κάθε ευθύνη με ψηφοφορία δι' ανατάσεως χειρών.

Το θέμα που επικράτησε στη γενική συζήτηση που ακολούθησε ήταν ο τρόπος επιλογής των Υπευθύνων ΓΡΑΣΕΠ και ΚΕΣΥΠ που προκάλεσε πολλά παράπονα και αντιδράσεις, λόγω της Υπουργικής Απόφασης αρ. 143399/06/11/2008. Όπως αναφέρθηκε, τα κριτήρια στην απόφαση αυτή κατ' ουσίαν υποβαθμίζουν την ειδική κατάρτιση στην ταξινόμηση πληροφοριακού υλικού, στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό των Ειδικών Πληροφόρησης, με πρόγραμμα του Ελληνικού Δημοσίου, αλλά και την εξειδίκευση στο Θεσμό Σ-Π των Υπευθύνων ΣΕΠ που στελεχώνουν τις αντίστοιχες δομές. Παρακάμπτεται ακόμη η πολυετής προϋπηρεσία καταξιωμένων στελεχών του ΣΕΠ, με αποτέλεσμα η διάσταση της Συμβουλευτικής, στις παρεχόμενες υπηρεσίες, να περνάει σε δεύτερη μοίρα.

Ακολούθησαν αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέου Δ.Σ. και ελεγκτικής επιτροπής για τη διετία 2008-2010. Μετά από μακρά σειρά ετών, δεν έθεσαν υποψηφιότητα οι κ.κ. Μιχάλης Κασσωπάκης και Πάνος Σαμοΐλης. Το Δ.Σ. που προέκυψε συγκροτήθηκε σε σώμα ως εξής:

Πρόεδρος:	Θεόδωρος Κατσανέβας
Αντιπρόεδρος:	Ουρανία Καλούρη
Γραμματέας:	Αρχάγγελος Γαβριήλ
Ταμίας:	Έλενα Μαστοράκη
Μέλος:	Φωτεινή Κατσαμπούρη

Αναπληρωματικά Μέλη οι κυρίες Μαρία Κουτσαύτη και Αικατερίνη Καλαβά-Μυλωνά.

Την Ελεγκτική Επιτροπή αποτελούν οι κ.κ. Νίκος Φακιολάς, Γρηγόρης Ζερβός και Αναστάσιος Κουτσούκος.

2. Απολογισμός – Προϋπολογισμός

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2006-2008

ΕΣΟΔΑ		ΕΞΟΔΑ	
Υπόλ. Ταμείου (προηγ. διετίας)	931,98	Έκδοση τειχών Επιθεώρησης	7.957,16
Χορηγίες	3.150,00	Ταχυδρομικά τέλη	6.132,44
Έσοδα από LEONARDO	11.898,92	Συνδρομές σε Επιστ. Εταιρείες	426,57
Συνδρομές Μελών	20.034,11	Έξοδα για LEONARDO	9.705,48
		Έξοδα Συνεδρίων	3.433,30
		Διάφορα	5.555,30
Σύνολο	36.015,01,85€	Σύνολο	33.210,25€

Υπόλοιπο ταμείου: 2.804,76€

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2008-2010

ΕΣΟΔΑ		ΕΞΟΔΑ	
Υπόλοιπο ταμείου	2.804,76	Έκδοση Επιθεώρησης	10.000,00
Συνδρομές μελών (700x25x2)	42.000,00	Έξοδα Συνεδρίων	6.000,00
Χορηγίες	4.000,00	Συνδρομές σε ξένες Εταιρείες	700,00
		Λειτουργικά έξοδα	20.104,76
		Διάφορα	12.000,00
Σύνολο	48.804,76€	Σύνολο	48.804,76€

Η ΤΑΜΙΑΣ:

Έλενα Μαστοράκη

3. Η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. οργανώνει ήδη Πανελλήνιο Συνέδριο, Σάββατο-Κυριακή 29-30 Νοεμβρίου, με θέμα: «Σύγχρονες Προκλήσεις και Συμβουλευτική – Προσανατολισμός», που θα αναπτυχθεί στους θεματικούς άξονες:

- Παγκοσμιοποίηση
- Οικονομική Ανασφάλεια και Ανεργία
- Μετανάστευση-Μετακίνηση Πληθυσμών
- Δημογραφική Γήρανση
- Κοινωνικά Ευάλωτες Ομάδες
- Τεχνολογικές Εξελλίξεις

Καλούμε όλα τα μέλη μας και όσους ασχολούνται με το Θεσμό Σ-Π να το παρακολουθήσουν και να συμμετέχουν στις συζητήσεις και τα εργαστήρια.

4. Προσεχή Συνέδρια της Διεθνούς Εταιρείας IAEVG.

Από 19-21 Νοεμβρίου 2009 θα πραγματοποιηθεί διεθνές Συνέδριο με θέμα: "Transforming Careers. Unleashing Potencial" στο Wellington-New Zealand. Περισσότερες πληροφορίες www.careers.govt.nz/conference2009.

Τον Οκτώβριο του 2010 θα πραγματοποιηθεί στην Bangalore - India διεθνές συνέδριο της IAEVG σε συνεργασία με την Promise Foundation. Περισσότερες πληροφορίες promise@vsnl.com

5. Τεύχη της ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ στέλνονται κανονικά μόνο στα μέλη μας που έχουν τακτοποιήσει τις συνδρομές τους ή έστω οφείλουν τη συνδρομή του προηγούμενου έτους. Αναφέρουμε την απόφαση αυτή του Δ.Σ. για να υπενθυμίσουμε στα μέλη μας, κατά πρώτον, να τακτοποιούν έγκαιρα τη συνδρομή τους και, κατά δεύτερον, να μας ειδοποιούν αμέσως μόλις υπάρξει αλλαγή σε διεύθυνση, τηλέφωνο κτλ.

6. Βιβλία – Περιοδικά που λάβαμε:

- α. Λεονίδας Βασ. Κατοίρας: Ανήλικοι Παραβάτες, Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής Παρέμβασης. Αθήνα 2008(σσ. 256). Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται η Παραβατικότητα των ανηλίκων, οι γενεσιουργοί της παράγοντες, οι σχετικές θεωρίες και όλο το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει την παραβατικότητα. Αναλύονται επίσης τρόποι, μέσω των οποίων η εκπαίδευση και ειδικά η Συμβουλευτική μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των σχετικών προβλημάτων. (Βλέπε παρουσίαση σε προηγούμενες σελίδες).
- β. Γρηγόρης Θεμ. Ζερβός: Η Ψυχολογία της Γλώσσας, Ψυχολογική Προσέγγιση της Χρήσης και της Εξέλιξης της Γλώσσας. ΙΩΝ. Εκδόσεις Έλλην. (σσ. 200). Βλέπε σε προηγούμενες σελίδες κριτική παρουσίαση του βιβλίου.
- γ. Δόμνα Βεντουράτου: Εισαγωγή στην Ψυχοτραυματιολογία και στην Τραυματοθεραπεία, η Μέθοδος EMDR. Εκδόσεις Πεδίο. Αθήνα 2009 (σσ. 402). Στη συγγραφή συνεργάστηκε η κα Έλενα Αρκούδη. Το βιβλίο εντάσσεται στη σειρά Κλινική Ψυχολογία –Ψυχοθεραπεία με επιστημονική Υπεύθυνο την καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών κα Αναστασία Καλαντζή- Αζί-ζι, η οποία και προλογίζει. Το πόνημα αυτό αναφέρεται αναλυτικά, με έγκυρη επιστημονική τεκμηρίωση, στα ψυχικά τραύματα των συνανθρώπων μας και τους τρόπους αντιμετώπισης, ιδιαίτερα με τη μέθοδο EMDR της κας Francine Shapiro.
- δ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης :Επιστημονική Επετηρίδα, Τόμος 20. Ιωάννινα 2007. Περιλαμβάνει επτά εργασίες επιστημόνων που συνεργάζονται με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- ε. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Υπηρεσία Συμβουλευτικής

και Επαγγελματικής Αγωγής: Ο Ρόλος της Οικογένειας στις Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των Μαθητών. Λευκωσία 2008. Πρόκειται για την εργασία των κκ. Δημ. Λεβέντη, Κυρ. Παπαστεφάνου, Έλ. Χατζηγέρου που αναθεωρήθηκε από τις κυρίες Τέρψα Κωνσταντινίδου και Ελ. Λυσιώτου, υπό την εποπτεία της κας Χρυστάλλας Νικολάου.

- στ. Περιοδικό ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ Κείμενα Παιδευτικού Προβληματισμού, ττ. 129,130/2009. Τρίμηνη έκδοση της Επιστημονικής Ένωσης "Νέα Παιδεία".
- ζ. Περιοδικό Κοινωνική Εργασία τ. 92/2008, τ. 93/2009. Έκδοση του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος.
- η. Περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση. τ. 155/2008, τ.156/2009. Τρίμηνη Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων. Εκδότης – Ιδιοκτήτης Α. Γιαννοπούλου, Υπεύθυνη όλης Αγγ. Χρονοπούλου.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ
ΠΕΛΛΗΡΙΝΗΣ
Ιατρικὴ
Ἠθικὴ

Ελληνικά
χρόμματα

